

302.939

**MŰZEUMI
KÖZLEMÉNYEK
1969**

2

ORSZÁGOS MŰZEUMI TANÁCS

2

**MÚZEUMI
KÖZLEMÉNYEK**

1969

2

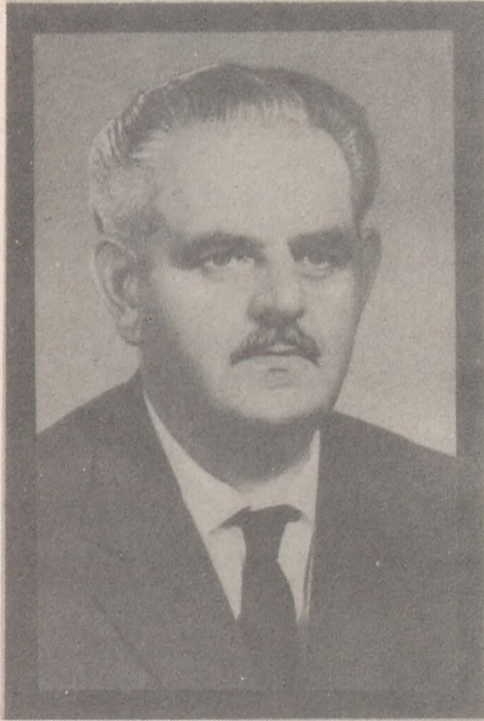
ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Dr. Béres András, Dr. Czére Béla, Dr. Fűzes Endre, Hetés Tibor,
Dr. Korek József (szerkesztő), Kovács István (társszerkesztő),
Dr. Lakatos László (a szerkesztőbizottság elnöke)

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült a NPI sokszorosítójában. 69,1972 - Budapest
Felelős vezető: Fehérvári Tibor
Megjelent 800 példányban. Terjedelem: 10.5 A/5 iv.

Dr. Lakatos László (1911-1969)

Dr. Lakatos László (1911-1969)

Halálával a magyar művelődésügy ismert és nagyrabecsült személyiségét, a muzeumügy irányításában közel negyed század óta kiemelkedő szerepet betöltő munkását veszítettük el.

Életében nemes eszményeket követett: a dolgozó tömegek, a nép kulturális felemelkedése nagy ügyét szolgálta. Emberi fejlődését, személyiségének kibontakozását nehézsorsu, hányatott életü, sokat próbált szüleinek élete, a történelem tanulságaira, a társadalmi valóságra és a művészi szépségre egyaránt fogékony lelkiülete határozta meg.

Tudományos pályára készült, irodalomtudományi és tanári diplomát szerzett. 1934-ben fejezte be tanulmányait, ami után egy teljes évtizedet élt szegénysorsból származó értelmiségként az urak Magyarorszáგában. E tiz esztendő fele teljes állástalanságot, munkanélküliséget jelentett számára. A felszabadulás élménye 34 évesen, egy küzdelmes ifjui élet, az értelmiségi inségmunka szomorú tapasztalatai birtokában, családos férfivá éretten köszöntött rá. Az új élet, mint minden cselekvő, alkotnivágyó hazafit, őt is a tennivalók özönével fogadta. A romokból való felemelkedés, a fasiszta szégyentől való megtisztulás, a forradalmi ujjászületés nehéz és gyötrelmes, de páratlan lendületü, lenyüგözően szép küzdelmei jutottak neki is osztályrészéül. Őszinte, mélyrőljövő emberszeretete, Petőfi és Arany, Ady és József Attila, Radnóti Miklós költői hitvallása alapján teremt magának életideált, választ utat a haza szolgálatára. S ezt mindvégig jóban és rosszban következetesen a munkásosztály és a nép ügyéhez, a szocialista forradalomhoz, nemzeti társadalmi felemelkedésünk széles országutjához igazítja, ahhoz csatlakoztatja.

* Verő Gábor főosztályvezetőhelyettes beszéde Dr. Lakatos László koporsójánál.

A felszabadulás után rendkívül sokatvállaló munkása a közéletnek. A Nemzeti Bizottságnak, majd Kispest város képviselő testületének, később Pest megye, majd a Fővárosi Tanács törvényhatósági bizottságának tagja, ezt követően, mint a Fővárosi Tanács választott képviselője fejt ki társadalmi tevékenységét. Vezette az állandó népművelési bizottságot, résztvett a „Külváros” c. folyóirat szerkesztésében. Jelen volt mindenhol, ahol ereje, tehetsége, tudása és emberszeretete használni, segíteni tudott. Égett a munkában. 1946-ban már minisztériumi titkárként, 1947-ben osztálytanácsosként a művelődésügy demokratikus átszervezésében működött közre. 1948-tól a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségén, majd a Muzeumok és a Műemlékek Országos Központjában, ennek megszűntével a Népművelési, majd a Művelődésügyi Minisztérium muzeumi szakosztályán viselt irányító tisztségeket.

A muzeumokkal különös vonzalom kapcsolta össze. Mélységesen tisztelte az alkotó ember génuszát hirdető emlékeket, a távoli múltba vesző évszázadoknak, nemzeti történetünknek örökbecsű tárgyakban testet öltött tanuit. Az elhivatott vezető meggyőződésével vallotta, hogy a magyar muzeumok mérhetetlen gazdagságukkal milliókat taníthatnak, gyönyörködtethetnek. Nincs és nem volt a szocialista muzeumügynek egyetlen olyan nagyobb vállalkozása sem, melyből ne vette volna ki részét, amelyben nem számíthattak volna - a fővárosban és a vidéken egyaránt - magasfoku szakismereteire, az igazgatási munkában szerzett nagy tapasztalataira, megfontolt tanácsaira és főképpen meleg emberi együttérzésére. Nemesszándéku, segítőkész, melegszívű ember volt, ezért övezte őt mindig is szeretetünk és tiszteletünk.

Valamennyien, akik ismertük, együtt örültünk vele régi vágya teljesülésén: 1965 végén előljáróink annak az intézménynek az élére állították, amelynek létrehozásán oly nagy szeretettel munkálkodott s amelyért nálánál többet senki sem tett. Hosszu éveken át nem szűnő lelkesedéssel, és a reá oly jellemző szívésséggel szervezte a magyar művelődésügy egyik nagyfontosságú, nemes hivatású intézményét a Petőfi Irodalmi Muzeumot. És nem tett nálánál többet senki sem azért, hogy irodalmunk halhatatlan alakjainak emléket, hazaszeretetük mindig új és új erőt adó példáját emlékmuzeumok sokaságában mutathassuk fel népünk, fiatalságunk előtt.

Intézményét egy küzdelmes élet minden tapasztalatával, a muzeumi céloknak és eszményeknek, a magyar irodalomtörténet emlékeinek ápolása iránt érzett mély alázattal, nagy körültekintéssel szervezte, vezette. Erőfeszítései egy magműveltségű, hivatásukat magas hőfokon átélő kollektiva kialakításában gyorsan gyarapodó, szilárd alapokra helyezett gyűjteményben, emelkedett hangulatu, eszmeiségben, tartalomban, művészi szépségben egyaránt gazdag kiállításokban: maradandó szellemi értékekben öltöttek testet.

A társadalom és a művelődésügy érdekében hosszú esztendőik során végzett eredményekben gazdag tevékenységének elismerése fejeződött ki azokban a magas kitüntetésekben és megbízatásokban, melyekben a párt és állami vezetés részesítette. 1955-ben a „Magyar Munkaérdemérem”-mel, 1965-ben a „Munka Érdemrend” ezüst fokozatával tüntették ki, 1967-ben pedig az egész muzeológus társadalom, barátai és tisztelői őszinte egyetértésével emelte a művelődésügyi miniszter az Országos Muzeumi Tanács elnöki tisztébe.

Tartalmas és szép életet élt mint közéleti ember, tartalmas és szép életet élt mint családfő, akit igaz emberhez méltó megértés, megbecsülés és szeretet fűzött össze hozzátartozóival. Szigorú eszmei és erkölcsi mércéje szerint nevelte gyermekeit, akikre, immár mint felnőtt emberekre méltán volt és lehetett büszke.

Munkatársaid, tisztelőid, elvtársaid nevében bucsuzom Tőled drága barátunk. A súlyos gyászban mély részvétellel állunk forrón szeretett családotd mellett. Amit alkottál, amit életrehozni segítettél mindig emlékeztetni fog Rád bennünket. Azon, amit nem fejezhettél be, az emléked iránt érzett tisztelet jegyében munkálkodunk tovább.

Nyugodj békében!

A Magyar Tanácsköztársaság múzeumügye *

A Magyar Tanácsköztársaság központi hatalmi szervének, a Forradalmi Kormányzótanácsnak 1919 március 22-i jegyzőkönyvében a 28. pont alatt a következőket találjuk: „Lukács György helyettes közoktatásügyi népbiztos jelenti, hogy a magánkézben lévő muzeális értékű műkincsek bizottság útján összeiratnak és közvagyonnak minősítettnek... A kormányzótanács az előterjesztést tudomásul veszi.”

Ezzel az intézkedéssel, amely a proletár állam első munkanapján született, a magyar muzeológusokat olyan feladattal bízták meg, amely a maga nemében egyedülálló volt, és e feladat végrehajtása a szocialista hatalom 133 napja alatt a muzeumi dolgozók nagy részének legfőbb tudományos és népművelő munkáját jelentette. De természetesen nem ez volt az egyedüli tevékenységi területük, hiszen a muzeumok működési köre az akkor művelt tudományágak közül igen sokra kiterjedt. A muzeumi szakterület sokrétősége hűen tükröződött a Tanácsköztársaság alatti változásokban is, éppen ezért egészüket a jelen előadás keretében átfogni nem is tudom; néhány kérdést emelek csak ki a jelentősebbek közül.

Elsőként magát az irányító szervet a Művészeti és Muzeumi Direktóriumot kell megismernünk. A Direktórium már a Tanácsköztársaság kikiáltásának napján megkezdte működését. Vezetője Pogány Kálmán művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum munkatársa lett. A Direktórium első tagjai: Leszner Manó építész, Berény Róbert festőművész, Ferenczi Béni szobrász, Antal Frigyes művészettörténész, Wilde János művészettörténész. Közülük a muzeumokkal hárman: Pogány, Antal és Wilde foglalkoztak.

A Direktórium gyors munkába lendülésének indítékát abban a pozitív tényben találhatjuk meg, hogy tagjainak fontos szerepe volt

* A Művelődésügyi Minisztérium által a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulója tiszteletére rendezett, 1969 április 15-i emlékülésen elhangzott előadás.

- szinte a század első évtizedétől - azokban a különböző tudományos, művészeti és politikai mozgalmakban, amelyek demokratikus légkört, új, magasabbrendű társadalmi rendet, haladottabb szellemű tudományt és művészetet akartak. Többségük aktív résztvevője volt a Galilei kör rendezvényeinek, néhányuknak kapcsolatai voltak a háboru alatt kibontakozott antimilitarista mozgalom vezetőivel, elsősorban Korvinnal, Kelennel.

A Direktórium vezetőjének, Pogány Kálmánnak rendkívüli fontos szerepe volt a muzeumügy területén bekövetkezett változásokban, bár csak egy hónapig állt a muzeumügy élén. A katonás tartású, feszes és jó kiállású férfi az első világháboru alatt európai hírettett szert katonai hőstetteivel. Amikor 1919 áprilisának végén, a proletárállam veszélybe került, azonnal önként jelentkezett a Vörös Hadseregbe és zászlóalj parancsnokként szolgáltá végig a Tanácsköztársaságot. A zászlót amely alatt harcolt, a Horthy-korszak alatt végig rejtegette. Kortársai kommunistának tartották, magatartása bizonyítja, hogy tudatosan készült az érlelődő forradalomra. Már 1918 végén és 1919 elején felmérte azokat a feladatokat, amelyeket a muzeumok terén a hatalom átvétele után el kellett végezni. A később megvalósított intézkedéseknek egy részét előre kidolgozta. Ebben a munkában részt vett Antal Frigyes a későbbi angliai egyetemi tanár is. Antal számára a két világháboru közötti marxista művészettörténeti munkássága meghozta a világhírt, de hazánkban alig-alig ismerik a nevét. A nyugateurópai polgári tudósok méltán emlegették Antalt a magyar emigráció szellemi nagyjainak sorában. Ugyancsak Londonban telepedett le a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után az első Direktórium harmadik művészettörténésze Wilde János is. Ő az egykori Direktórium egyetlen életben lévő tagja. Néhány éve vonult nyugdíjba, szintén egyetemi katedrát vezetett. Michelangelóra vonatkozó kutatásai világhírűek. A Direktórium tagjai - mint ezt a felsorolt néhány adat is bizonyítja - szaktudásuk és világnézetük alapján koruk legjobb magyar muzeológusai közé tartoztak. Magasszintű tudásukat, korrekt emberi magatartásukat, eszmei szilárdságukat az ellenforradalom sem merte kétségbe vonni.

Áll ez mindazokra is, akik később kapcsolódtak be a Direktórium irányító munkájába vagy operatív tevékenységébe. Közülük is ki-

emelkedik Dr. Kenczler Hugó művészettörténész személye, aki hosszú ideig a Magyar Nemzeti Múzeum kutatója volt, később fegyelmi uton a Szépművészeti Múzeumba helyezték át, mert kitudódott, hogy baráti kapcsolatban van Léikai Jánossal, Tisza merényletével, a kommunista ifjúsági mozgalom egyik alapítójával.

Kenczler t éppen a Nemzeti Múzeumban szerzett gyakorlata alapján hívták meg a Direktóriumba, a történeti és társadalomtudományi muzeumi reformok kidolgozására. Az alacsony termetű, halkszavú, rövidlátó, magábahuzódó fiatal tudós, a Tanácsköztársaság napjaiban harcos, következetes magatartásával írta be a nevét a muzeumok történetébe. Ő dolgozta ki a legfontosabb tervezeteket, így a Nemzeti Múzeum átszervezésének, a Néptudományi Intézet létrehozásának tervét, ő vezette a Műkincseket Társadalmasító Bizottságot, szervezte a társadalmi tulajdonba vett műkincsek kiállítását, jelentős szerepe volt a vidéken elrejtett műkincsek felkutatásában. Előadásokat tartott a Munkás Egyetemen, művészettörténeti könyve még a Magyar Tanácsköztársaság idején megjelent. Pogány front-ra vonulása után Kenczler volt a Direktórium központi alakja. Még egy ilyen rövid megemlékezés keretében is el kell mondanunk, hogy a forradalmi szemlélethez jó tanítómesterei voltak. Korvin Ottó a siralomházban írott utolsó soraiban is megemlékezett Kenczleréről. A Tanácsköztársaság megdöntése után Bécsbe, majd Berlinbe ment, az emigrációba szorított Kommunista Párt soraiban dolgozott.

Szervezte az emigráns sajtót Berlinben és ő volt a magyar párt németországi legális kapcsolata. Kunnal 1920-ban, 1921-ben és 1922-ben folytatott levelezése majdnem hiánytalanul megmaradt Moszkvában. Kun egyik leveléből tudjuk, hogy Kenczler Hugó pártmunkája mellett szovjet művészettörténeti lapok számára is írt. Sajnos a zaklatott életmód egészségét, idegeit nagyon megviselte és fiatalon 1922-ben meghalt Kassán.

Az a tény, hogy a Forradalmi Kormányzótanács első intézkedései között már volt olyan is, amely a muzeumok tevékenységének jelentős területét érintette, az egész muzeumügyre fokozottabban ráirányította a figyelmet, és elősegítette, hogy a későbbiek során a muzeumi intézmények egész sora gyorsan bekapcsolódjon a kulturális forradalom menetébe. Részben ebből adódik, hogy évtizedek

távolából nézve is meglepő, hogy milyen nagy változások, reformtörekvések születtek és valósultak meg a 133 nap alatt szakterületünkön. Ezek a változások csak az eddig ismert indokok alapján még nem jöhettek volna létre. Bármennyire is kiváló vezetői voltak a szakterületnek, egymagukban nem lettek volna képesek a feladatok elvégzésére. Az viszont döntő tényező volt, hogy a Direktórium a kiváló szakemberek olyan széles körére támaszkodhatott munkájában, amely sem a Monarchiában, sem a Horthy-korszakban nem állt rendelkezésre egyetlen minisztériumi vezető szervnek sem.

Ennek oka abban az óriási társadalmi, politikai változásban rejlett, amelyet a proletáriátus diktatúrájának győzelme idézett elő. A muzeumi terület idős és fiatal kutatói egyaránt még a monarchia idején kezdtek a munkájukhoz, amikor a nyugati országok polgári demokratikus alapokon nyugvó kulturpolitikája is elérhetetlen messzeségben állt előttük. A Magyar Tanácsköztársaság létrejötte viszont az értelmiség s így a muzeumi kutatók előtt is a nyugati példáknál szélesebb perspektivákat nyitott meg. Szárnyakat adott nekik, hogy régen megálmodott reform-elképzeléseik megvalósításához szabad kezet kaptak. A muzeumi dolgozók számára az alkotó kezdeményezés kötetlen 133 napja volt a Magyar Tanácsköztársaság időszaka, mert élni tudtak a proletárforradalom adta lehetőségekkel.

A muzeumi területen lezajlott változások egészét vizsgálva három fő vonal tárul elénk. Elsőként említhetjük az intézmények tudományos munkásságának felülvizsgálatát és a marxista tudományos elvek érvényesítése érdekében kibontakozott átszervezési és profilváltoztatási törekvéseket. Munkásságuk másik, önálló értékű része a magánosoknál lévő műkincsek állami kezelésbe vétele, a népművelés és a tudományos munka szolgálatába állítása. Tevékenységük harmadik fontos része az intézmények zárt jellegének megszüntetése, a muzeumok népművelő tevékenységének gyökeres reformja volt. Mindhárom területen újat alkottak, s korukat évtizedekkel előzték meg.

Az előzőekben első feladatként jelzett átszervezés azért volt szükséges, hogy olyan új strukturális tervezetet dolgozzanak ki, amelyik megszünteti a burzsoázia hatalmi és ideológiai bázisaihoz

alkalmazkodó régi felépítést. Ennek utja a központi muzeumi intézmény, a Nemzeti Múzeum teljes reformja volt. A Nemzeti Múzeum akkor valóságos intézménykomplexum volt, amelyet a monarchia idejében elsősorban állami - politikai - megfontolásokból tartottak együtt. A tulajdonképpeni történeti muzeumi osztályok mellett magába foglalta a Széchenyi Könyvtárat és a különböző természettudományi táarakat, így az állattárat, a növénytárat, az ásvány és őslénytárat is. Gyakorlatilag tehát olyan tudományágak gyűjtőhelye volt, amelyek nem álltak szoros kapcsolatban egymással. A különböző szakágak művelőinek egyöntetű véleménye volt már a század elejétől fogva, hogy az intézmény-komplexum megszüntetésével biztosítani kell a tudományágak önálló fejlődését. Amint egy tanácsköztársasági tervezet kimondta, azt tekintették feladatuknak, hogy „...a Magyar Nemzeti Múzeumot, mostani ósdi és hanyatlásba vezető, tarthatatlan állapotából ki emeljük, másrészt az ujonnan létesítendő múzeumokat olyformán rendezzük be, hogy ezek a közművelődésünk terén valóban értékes intézményekké, nem csak a szorosan vett tudományosság, de a népművelés szolgálatába is léphessenek.”

Mint már említettem, a Direktórium az első időkben a műtárgyak szocializálásával foglalkozott, így csak májusban került sor a szervezeti kérdésekre. A muzeumi terület átszervezésének felelősségteljes munkájába kiváló szakembereket vontak be, akiknek sorában ott találjuk Györfly Istvánt, Oroszlán Zoltánt, Petrovics Eleket, Meller Simont, Hoffmann Edithet, Takács Zoltánt és másokat. Elképzelésük alapja az önálló múzeumok létrehozása volt. A Nemzeti Múzeum helyét az önálló Széchenyi Könyvtár, a Művelődéstörténeti Múzeum, a Néptudományi Intézet és Múzeum és a Természettudományi Múzeum foglalta volna el. Ez a szervezeti felépítés számos korábbi kérdést megoldott volna, de sok volt a problematikus elgondolás is. A tervezet legfőbb pozitívuma az, hogy tudományos elveken épül fel. Külön-külön önállóságot biztosítottak a muzeumi szakágaknak is. Ekkor formálódott meg elvben az önálló Néprajzi Múzeum és megvalósulhatott volna a szakemberek régi vágya, az önálló Természettudományi Múzeum is.

Az elsőként említett Művelődéstörténeti Múzeum, az elnevezésbeli különbségtől eltekintve a mai Nemzeti Múzeumnak felel meg. Gyakorlatilag egy olyan történeti múzeum szervezetét dolgozták ki,

amelyik ma is modernnek nevezhető. A Tanácsköztársaság adta meg történetünkben először a régészetnek az őt megillető helyet azáltal, hogy megszüntette az addig gyakorlatban volt Régiségtárat, és önálló régészetet és önálló középkori és ujkori osztályt hozott létre. A Magyar Tanácsköztársaság szelleméből következik az is, hogy történetileg is biztosítani kívánták az új idők szellemének érvényesülését. Míg korábban a muzeumok figyelme alig ért el az ujkorig, most az új intézmény feladatává tették, hogy vizsgálatai az új koron túl is terjedjenek ki: "...különös tekintettel a társadalmi rétegekre és azok lakásaira, az osztálytagozódásra és foglalkozásokra." E pozitív vonások értékelése mellett rögtön felvetődik azonban az a kérdés is, hogy miért kellett a Nemzeti Múzeum elnevezést megszüntetni?

E kérdésre egy mondattal válaszolni nem lehet. Egyrészt vitatható maga a Művelődéstörténeti Múzeum elnevezés is, hiszen a társadalom fejlődését, a társadalmi osztályok kialakulását, mozgását, az ebből következő felépítményi fejlődést nyilvánvalóan nem lehet csupán művelődéstörténetileg megítélni, mert ez leegyszerűsítés lenne. Minden bizonnyal a fejlődés során, növekvő marxista ismereteik birtokában ezt a kérdést a szakemberek maguk is felsimerették volna. A kérdés másik oldala az, hogy a Nemzeti Múzeum esetében fokozottabban figyelembe vehették volna annak történelmi múltunkból fakadó haladó hagyományait, hiszen az intézmény belső átszervezésével alapvető célkitűzését teljesítették.

Az átszervezési tervek keretében érdekes fejlődésen ment át az önálló néprajzi intézmény gondolata is. Kéziratban megmaradt javaslatok szerint az első verziók még Néprajzi Múzeumról szóltak. A viták során ez az elképzelés jelentős változásokon ment át. Az első tervezet a hagyományos elgondolásoknak megfelelően a néprajzi feladatokat a parasztságra korlátozta, a második és a Direktórium által irányelveként elfogadott tervezetben a kutatandó témák körébe már a munkásosztály problémáit is bevonták, az addig alkalmazott módszereket szociológiai és szociográfiai vizsgálatokkal is gazdagítani kívánták. Az öt osztályra tervezett Néptudományi Intézet és Múzeum maga köré akarta gyűjteni a szakág addig ismert legjobb kutatóit, így a tervezett népzenei osztály vezetésével Bartók Bélát kívánták megbizni. Az intézmény tényleges mű-

ködésére nem kerülhetett sor, de bizonyos, hogy a létrehozása körüli elvi és módszertani viták előre vitték a tudományszak ügyét.

A Nemzeti Múzeum átszervezésén kívül ugyancsak a Múzeumi Direktórium működéséhez fűződik még a Keletázsiai Művészeti Múzeum létrehozása is. Ennek létrehozását Hopp Ferenc hagyatékára alapozva határozták el és ezt egy Ázsiai Tudományos Intézet létesítésével akarták teljessé tenni.

Az egykori Nemzeti Múzeumból létrejött harmadik intézmény: a Természettudományi Múzeum szervezése nem a Múzeumi Direktórium hatáskörében ment végbe, hanem ezt egy önálló szerv: a Természettudományi Társulatok Direktóriuma intézte. Ennek a Direktóriumnak jogelődje a Természettudományi Szövetség volt, amely a múzeumok társadalmi-tudományos szervezetei közül legelsőként hallatta szavát a terület demokratikus átszervezése érdekében. A Szövetség írásban is megjelent javaslatai a polgári demokratikus forradalom győzelme után láttak napvilágot, s jórészt érintették mindazokat a problémákat, amelyek megoldásával később a Múzeumi Direktórium és a Természettudományi Direktórium foglalkozott. A Természettudományi Múzeum Lendl Adolf és Fogarasi Béla előzetes szóbeli megállapodásai alapján, a Közoktatásügyi Népbiztosság május 12-i rendeletével jött létre. Az új intézmény igazgatója Lendl Adolf, az Állatkert korábbi igazgatója, az európai hírű természettudós lett.

Az új intézmény első tevékenysége a különböző szervezeteknél, tanszékeknél szétszórta található muzeális értékű gyűjtemények egyesítése volt. A Múzeum mostoha helyzetének enyhítésére egy villát kapott és hozzáfogtak az új épület elvi elképzeléseinek kialakításához az igények felméréséhez is. Az új Természettudományi Múzeumot a Vérmezőn kívánták felépíteni. A Természettudományi Múzeum akkori kollektíváját dicséri az a tény, hogy nem csak szervezeti tervekkel de konkrét kutató munkával is foglalkoztak. Vezető kutatóik között a szaktudomány olyan ismert neveit találhatjuk mint Lambrecht Kálmán, Soós Lajos, Jávorka Sándor és mások.

E rövid áttekintés keretében szintén csak nagy vonalakban érinthetjük a Magyar Tanácsköztársaság múzeumügyének egyik legérdeke-

sebb tényét és a maga idejében világszerte is egyedülálló kezdeményezését a Kommunista Proletár Muzeum létrehozását. Néhány héttel a Tanácsköztársaság kikiáltása után, 1919 április 9-én jelent meg a Közoktatásügyi Népbiztosság első rendelete a forradalom emlékeinek összegyűjtéséről: „A Forradalom emlékeinek (jelvények, zászlók, képek, fényképek, szobrok, röpiratok, kéziratok, a forradalom eseményeihez füződő tárgyak stb.) összegyűjtése elsőrendű érdeke a proletár műveltség fejlesztésének. Ezeknek az emlékeknek közkinccsé kell lenniök!” Kezdetben az ilyen jellegű dokumentáció gyűjtésével a Fővárosi Muzeum foglalkozott, de ezt a feladatot április közepén átvette a Proletár Muzeum, amelyik már a tényleges alapító rendelet előtt megkezdte működését.

Visszaemlékezések szerint a muzeum Kun Béla javaslatára jött létre, s az ő elképzelését vitte Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztos a Forradalmi Kormányzótanács elé 1919 április 18-án: „Tekintve azt, hogy a Forradalmi Kormányzótanács által célba vett széleskörű közművelődési akciónak egyik hatásos eszköze a magyar és internacionális szocialista proletármozgalom irodalmának emléklapjait, reprodukcióit, stb., anyagát felölelő Kommunista Proletár Muzeum, indítványozom, hogy ilyen muzeum haladéktalanul létesíttessék és az idevágó szervezési, gyűjtési munkáival és egyéb teendők elvégzésével háromtagu direktórium bizassék meg.”

A javaslatot a Kormányzótanács egyhangulag elfogadta, a muzeum szervezésével Dr. Diener-Dénes Józsefet, Dr. Krejcsi Rezsőt és Dr. Révész Mihályt bízták meg. A kinevezett háromtagu direktórium néhány nap alatt széles körben megindította a gyűjtőmunkát és kialakította a muzeum belső szervezetét.

A muzeumban két nagyobb munkacsoport dolgozott; az egyik a már említett gyűjtőmunkát, valamint a feldolgozást, katalógizálást, a másik a kiállítási előkészítő munkát végezte. A muzeum a Wenckheim palotában, a Szabó Ervin Könyvtár mai épületében dolgozott. Munkájuk támogatására létrehozták a muzeum mellett a Kommunista Proletárgyűjtők Egyesületét. Az igen értékes és hasznos gyűjtőtevékenységük eredményeként begyűlt anyagoknak csak kis része maradt fent, de így is érdemes megemlékezni róluk: a szocialista mérnökök mozgalmaira vonatkozó iratok, a Vörös Hadsereg északi hadjá-

ratának fényképsorozata, Frankel Leó néhány személyi tárgya. A Muzeumot augusztus első napjaiban ellenforradalmár csoportok fel-dúlták, ezért gyűjteményeiből csak töredékek maradtak meg, ezeket 1920-ban besorozták a Széchenyi Könyvtárba. A muzeum feldulása során pótolhatatlan veszteségek érték a magyar történettudományt, ekkor tűnt el Marx és Frankel levelezésének ott őrzött része, va-lamint az oroszországi magyar kommunista mozgalom irattára, ame-lyet Kun Béla adott át a muzeumnak.

A muzeumok átszervezését célzó intézkedések mellett muzeumpoliti-kai szempontból is nagy jelentőségű volt a műkincsek társadalmi tulajdonba vétele. Az első magyar munkáshatalom szinte napok alatt akarta pótolni évszázadok mulasztásait. Ebből következett az is, hogy a Forradalmi Kormányzótanács a hosszas és fölösleges viták elkerülésével, határozott tettel akarta megmutatni, hogy a prole-táriátus társadalma igenis az egész életet akarja a maga számára meghódítani: "...mindaz amit az élet nyújthat jót és szépet, az mind az összességé kell, hogy legyen, legyen az fizikai lét vagy a lelki élet szükséglete." A korabeli ismeretlen szerző e néhány sora bizonyítja, hogy a kortársak érezték a műkincsek köztulaj-donba vételének lényegét: kisajátították a kisajátítókat a műve-lődés egy fontos területén: a művészetben. Ami a Forradalmi Kor-mányzótanács intézkedésének értékét emeli, az a gyors határozat, mert annak köszönhető, hogy minimális volt az eldugott műkincsek száma, s a nagy napok tanui rendkívüli élményben részesültek: a begyűjtött műkincsek legjavából rendezett, ma már rekonstruálha-tatlan kiállításban. A két világháború közötti időszak gondatlan-sága és mulasztásai miatt a népünk számára rendkívüli értékek nagy része kikerült az országból.

A műkincs-szocializálás országos kulturpolitikai jelentőségével természetes arányban áll a muzeumokra gyakorolt hatása is. Még pedig két szempontból. Az első: eszmei-politikai, amely abban állt, hogy már a proletárforradalom győzelmének első pillanata pozitív következménnyel járt a muzeumokra nézve, mert addig el-képzелhetetlen értékű műtárgy-gyarapodást eredményezett még pedig szemben azzal a közfelfogással, amely - elsősorban a német folyó-iratok nyomán - attól félt, sőt azzal számolt, hogy a munkáshata-lom majd elpusztítja a kultura emlékeit, s azok gyűjtőit, a muze-

umokat is. Ekkor ugyanis már több mint egy éve szakadatlanul rágalmazta és gyalázta a nyugati világ Szovjet-Oroszországot, a lapok hajmeresztő történeteket közöltek a szentpétervári forradalmi események nyomában járó pusztulásról. Ezzel szemben - közbevetőleg tisztázhatjuk - az Ermitázs gyűjteményeit semmi kár nem érte, a győztes forradalom harcosai nem fosztották ki, hanem védelmezték, pedig az épület epicentruma volt az eseményeknek.

A középosztály ebben a vonatkozásban - a jórészt eltulzott oroszországi hírek miatt - aggodalommal nézett az események elé. Kortűnet, de a fentiekkel magyarázható, hogy 1918 őszén Budapesten elmaradt a hagyományos téli tárlat, „nehogy a csőcselék kárt tegyen a Múzeum műkincseiben”. Alig hat hónappal később ez a félelem, a tömegek józan magatartása és felszabadult érdeklődése látán, már eloszlott. A műkincsek köztulajdonba vétele egyrészt megnyugtatta a muzeumügy képviselőit, s a közönséget is, másrészt minden addiginál gazdagabb anyagu képzőművészeti múzeumok és kiállítások rendezésének lehetőségét rejtette magában. Joggal találjuk meg ebben a muzeumi szaktisztviselők rendkívüli lelkes és odaadó munkájának magyarázatát, melyet a Forradalmi Kormányzótanács március 22-i rendeletének végrehajtása során végeztek. Ebben az áldozatkész munkában a politikai nézetkülönbségek ellenére az összes érdekelt szaktisztviselők részt vettek. Volt, aki féltette a „szocializálókn” vörös karszalagját, többen nem használták, mert nem tartották magukat kommunistáknak, de a rájuk bízott feladatokat szívesen ellátták.

Egy március 26-i keltű, Lukács György aláírásu levél tanúsága szerint igen hamar kiváló kollektívát toboroztak össze a feladat elvégzésére. A Direktórium már ismertetett tagjai mellett részt vett a munkában: Csányi Károly az Iparművészeti Múzeum igazgatója, Dr. Csermelyi Gyula és Dr. Layer Károly az Iparművészeti Múzeum munkatársai, valamint a Szépművészeti Múzeumból Hoffmann Edith és Takács Zoltán. A munka megszervezésekor Antal Frigyesnek már korábban elkészített nyilvántartását vették alapul, amelyben a fontosabb műkincsek fel voltak tüntetve. Április elejére a köztulajdonba vétel már igen előrehaladott stádiumban volt. Hallgassunk meg erről egy korabeli tudósítást: „Eddig csak Budapesten negyvenöt műgyűjteményt szocializáltak. Herczog Mór francia impresz-

szionista és Greco képe, Hatvany Ferenc Ingress és Degas képei, Kohner Adolf bronz- és kőszobrai, Andrássy Gyula Rembrandt képei és sok-sok gyönyörű műtárgy a Szépművészeti Múzeum birtokában van. Odaadták a drága holmit, mert érte mentek a jó matrózok, odaadták szépszerével... Csak Habsburgi Józsefnél, a volt uralkodóház volt nemes hercegnél nem volt egyetlen használható műtárgy sem. A derék védnök és képtármegnyitó még véletlenségből sem tudott ráhibázni egyetlen tisztességes képre, amit érdemes lett volna muzeumba vinni."

A Direktórium a fenti munkák mellett figyelemmel követte a bankok széfjeinek kinyitását is: „A Művészeti és Muzeumi politikai megbízottak jelentése szerint a szocializáló bizottság foganatosította zár alá vételek alkalmával igen sok gyűjtő jelenti, hogy gyűjteménye legértékesebb darabjai bankok safejeiben vannak elhelyezve (miniatűrök, értékes bronzok, plakettek, kispaszttikai tárgyak stb.). Ezek a műtárgyak felnyitáskor feltétlenül visszatartandók volnának, illetve zár alatt maradjanak, míg azokat a fent nevezett bizottság meg nem vizsgálta."

A szélesebb körben ismert festmények, szobrok és grafikák társadalmasítása mellett igyekeztek felkutatni az iparművészeti tárgyakat is. 1919 április 8-án az Iparművészeti Múzeum igazgatója kétségbeesett hangú levélben kért segítséget a Direktóriumtól: „...mivel a szocializált tárgyak olyan számosak, hogy azok beszállítását a meglévő munkaerők ellátni nem tudják."

A Közoktatásügyi Népbiztosság 1919 júniusi jelentése szerint addig a Szépművészeti Múzeumban 1065, a Mücsarnokban pedig 548 muzeális értékű képet helyeztek el. Az iparművészeti tárgyakról számszerű adatot ez a jelentés nem közöl, csupán annyit mond, hogy „...az Iparművészeti Múzeumban gazdag butor-, porcelán-, és ötvösmunka-gyűjteményt helyeztünk el, azonkívül husz értékes gobelint." Valamivel többet árul el, a kiállítás katalógusa, amely 200 db fayence- és porcelántárgyat említ. Ugyancsak itt találunk adatot arra is, hogy a szocializálás során jelentős mennyiségű régi fegyver, valamint értékes viselettörténeti gyűjtemény került a muzeumokba. A különböző részadatok alapján mintegy 6-7.000 darabra lehet becsülni a muzeumokban elhelyezett műtárgyak számát. Ez

a szám rendkívül jelentős, hiszen - mint láttuk - minden egyes darab átvételét gondos értékelés előzte meg. A József főherceg gyűjteményéről szóló - fentebb idézett - ujsághír bizonyítja, hogy a szocializálás végrehajtása a gyűjtemény értékességét, a tulajdonosnál való hagyása pedig értéktelenségét bizonyítja.

A köztulajdonba vétel jó előkészítése, a végrehajtás pontos megszervezése a magas színvonalu kiválasztó munka, még ma is emlékezetes kiállítást eredményezett. A Múcsarnok összes helyiségeiben megrendezett kiállításon 687 műkincset mutattak be. A kortárs ujságíró a megnyitás után meghatott szavakkal írta: „Nem lehet a kiállítás szépségével betelni, nem lehet szivszorongás és elfogultságnélkül köztük vándorolni.” A Direktórium elképzelései szerint ezt a kiállítást két hónap múlva egy újabb követte volna, ahol csak az iparművészeti anyagot mutatták volna be. E téma lezárásául elmondhatjuk, hogy a Műkincseket Társadalmisító Bizottság a muzeumügy történetének egyedülálló intézménye volt. Működése alatt páratlan tudományos értékű műkincseket derített fel s bocsájtott a közművelődés szolgálatába.

A Muzeumi Direktórium munkásságának harmadik területe a népművelés gyökeres reformja volt. Nem lennének hüek a történeti igazsághoz, ha nem látnánk, hogy haladó politikusok és szakemberek ezen a téren is próbáltak - akkor már évtizedek óta - változást elérni, de nem sok eredménnyel. A millenium időszakában vasárnaponként „munkás” tárlatvezetésekert rendeztek, s ennél a heti egy-két órás reprezentatív jellegű ismeretterjesztésnél két évtized alatt sem jutottak tovább. A muzeumi tudományos dolgozók vitathatatlan kötelességét: a népművelést, illetve annak gyakorlati megvalósítási formáit a muzeumügy legjobbjai állandóan szorgalmazták. A Direktórium a muzeumok hatékonyabb népművelő munkájának kialakítását a muzeumok nyitvatartási idejének megváltoztatásával kezdte meg. Az addig csak délelőtt nyitvatartott kiállításokat most már azok is látogathatták, akiket munkájuk eddig ebben akadályozott. Statisztikai adatok hiányában nem tudunk pontos képet alkotni arról, hogy a látogatók száma miként emelkedett, csak a kortársi beszámolókból tudjuk, hogy érezhető változás ment végbe.

A muzeumi munka más területén is volt olyan intézkedésük, amellyel

megelőzték korukat; ez a Muzeumi Munkástanfolyamok megrendezése volt. E tanfolyamok keretében az intézményekben dolgozó kiváló szakemberek kezébe helyezték a kulturális nevelés e fontos ágát. A muzeológia kiállítási módszerének és módszertanának akkori fejlettségi fokán még szakember is nehezen tudott a kiállítások anyagában eligazodni. A muzeumokban művelt szakágak egyes témakörökből tartott előadások viszont az ismeretterjesztés alapvető feladata mellett magukhoz a kiállításokhoz, az ott elhelyezett műtárgyak megértéséhez is közelebb vitték a hallgatót. Ezek az előadások segítettek tehát a muzeumi közönség nevelésében, az új közönség kialakításában is. Nem kevésbé volt jelentős az sem, hogy a tárlatvezetés már hagyományos módja és a munkástanfolyamok új módszere mellett tanulmányi kirándulásokat szerveztek a néprajz és a természettudomány köréből, üzemi dolgozók számára.

A megvalósított s jelentős részükben hatékony intézkedések mellett e területen sem hiányoztak a jövő útjait kereső elképzelések sem. Igen gazdag kiállítási programot dolgoztak ki az 1919-1920-as évekre. A Szépművészeti Múzeum még 1919 folyamán modern elvek szerint akarta átrendezni újkori képanyagát. A Mezőgazdasági Múzeum a különböző mezőgazdasági kutatóintézetek bevonásával gyökeresen meg akarta változtatni a kiállítások addigi rendszerét. Ehhez 1919 nyarán megkezdték az új anyag gyűjtését.

A Direktórium irányelvei alapján új elképzelésekkel jelentkezett kiállítási tevékenységét illetően a Fővárosi Múzeum is. A sajtó igen részletesen foglalkozott a tervvel, amely a főváros szociális helyzetének bemutatását célozta: „...munkába vette a múzeum a főváros szociális képének megalkotását és az idevágó statisztikai adatok ismertetésében eredeti, könnyen érthető és jól érzékelhető módszert állított a cél szolgálatába. Ez a módszer a képekkel és modellekkel illusztrált statisztika, mely a számok tengereiből eleven képekkel domborítja ki a szükséges magyarázatokat. A legfőbb szempont az, hogy a budapesti munka története kerüljön előtérbe.” A fenti példák is mutatják a helyes utkeresést és azt, hogy a népművelő munka szintén pozitív előjelű része a Magyar Tanácsköztársaság muzeumpolitikája történetének.

A Muzeumi Direktórium munkásságának itt csak néhány vonását volt

lehetőségem ismertetni, de tevékenysége ennél szélesebb körre terjedt ki. A Direktórium nem csak az elvi-politikai irányelveket dolgozta ki, a napi vezetési feladatokat is ellátta. Ami munkájának elvi-politikai tartalmát illeti, mindkét Direktórium helyesen alkalmazta a muzeumi területen az első magyar proletárdiktatura irányelveit, politikai koncepcióját. Tevékenységük méltánytalanul merült el a feledés homályában. A Magyar Tanácsköztársaság idején létrehozott és az ellenforradalom győzelme után visszavont muzeumi reformok az ellenforradalom éveiben is éreztették hatásukat. Ennek oka az volt, hogy évtizedek óta napirenden lévő kérdéseket oldottak meg alapvetően helyesen, olyanokat amelyekkel a maguk módján a Horthy-korszak kulturpolitikusi is próbálkoztak. E munkálataik során figyelembe kellett venniök a proletárdiktatura idevágó intézkedéseit is, mivel azok többsége a kor leghaladóbb muzeumpolitikáját képviselte. Az viszont a Horthy-korszak kulturpolitikájának alapvetően negatív vonásait bizonyítja, hogy a muzeumügy reformja a rendszer 25 éves fennállása alatt sem következett be.

A Felszabadulás óta eltelt két évtized gyökeres reformokkal változtatta meg a muzeumügyet, s azt európai szintre emelte. E reformok sok esetben túlhaladják a Magyar Tanácsköztársaság haladó intézkedéseit, mégis haszonnal jár, ha e korszakot feltárjuk és intézkedéseit értékeljük.

Akkor, amikor a korszak nagyságát méltatjuk, le kell rónunk régi adósságunkat is a muzeumügy akkori munkásaival, vezetőivel, irányítóival szemben, akikre az elmúlt félszázad során ritkán emlékeztünk érdemük szerint. Pogány Kálmán, Kenczler Hugó, Antal Frigyes, Lambrecht Kálmán, Wilde János, Soós Lajos, Jávorka Sándor, Oroszlán Zoltán és számos munkatársuk joggal megérdemlik, hogy nevüket és munkásságukat megörökítsük.

Az első magyar munkáshatalom létrejötte serkentette új életre muzeumainkat. Fejlődésük a Tanácsköztársaság megdöntése után szinte megállt, és csak a Felszabadulás után szökkenhetett szárba az a palánta, amelyet a muzeumügy lelkes hívei a tanács hatalom idején ültettek el.

Gerelyes Ede

A megyei múzeumi szervezetek könyvtári hálózatáról

A Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya 1966-ban kiadott tervezetében összefoglalta a tudományos és szakkönyvtárügy fejlesztésének főbb célkitűzéseit és feladatait. Ez a tájékoztató többek közt kitér a hálózatfejlesztés kérdéseire és tömören, világosan megfogalmazza, hogy „A hálózatok célja: az azonos vagy érintkező feladatkörű tudományos és szakkönyvtárak szervezett együttműködésének megvalósítása, a könyvtári tevékenység szétforgácsoltságának megszüntetése, az adott szakterületnek nyújtott szolgáltatások határfokának növelése, az együttműködés révén megnövelhető kapacitás gazdaságos felhasználása.” Az alábbiakban a kiadvány szempontjaihoz kapcsolom mondanivalómat, alkalmazva a muzeumi területre.

A Muzeumi Közlemények 1966. évi 1-2. számában a Muzeumi Főosztály megbízásából kidolgoztam a Győr-Sopron-megyei Muzeumi Szervezet könyvtári hálózatának - részben akkor már meg is valósított - ütemtervét. A munka során szerzett elméleti és gyakorlati tapasztalatokra támaszkodom most, amikor a Szerkesztőbizottság megtisztelő felkérésére megkísérlem felvázolni a hálózatszervezés főbb problémáit.

Előljáróban megemlítem, hogy átmeneti megoldásként javasolnám egy, kizárólag szakterületünk sajátosságaihoz szabott kézikönyv szerkesztését és kiadását, mellyel - szerény véleményem szerint - lényegesen lehetne javítani a muzeumi könyvtári munkában jelentkező „ahány könyvtár, annyi szokás” jelenségen és sokat tehetnénk a feladatok jobb, hatékonyabb ellátásáért.

A muzeumi szakkönyvtárak főbb feladatait következőképp foglalhatjuk össze:

1. biztosítják a muzeumi dolgozók és külső munkatársak ideológiai és szakmai továbbképzését, azáltal, hogy
2. beszerzik, feldolgozzák és feltárják a szakirodalmat,
3. rendszeresen tájékoztatnak a legújabb tudományos eredményekről,

4. kialakítják működési területüknek megfelelő munkamódszereket, alkalmazva az előírt szabványokat, de az új, fejlettebb megoldásokat is.

A muzeumi könyvtáraknak fontos tevékenysége a muzeológia irodalmának gyűjtése és feltárása, a muzeum jellegének megfelelő szakirodalom gyarapítása mellett. Ha e tevékenységüket egymástól elszigetelten végzik, az természetesen költség- és munkatöbblettel jár. A hálózati elv viszont - rugalmasan megszervezve, alkalmazva és fejlesztve - leegyszerűsíti, megoldja, megkönnyíti az egyes könyvtárak számára a különben szinte nem is vállalható munkákat.

A Könyvtári Osztály tervezete kimondja, hogy „Tovább kell fejleszteni, illetőleg be kell fejezni a tudományos és szakkönyvtárak hálózati szervezését.” Ez feladata minden megyei muzeumi könyvtárának is, melyet kellő módszertani tájékozottsággal és átgondolt fejlesztési terv alapján kell végeznie.

Idézett dolgozatomban - vidéki viszonylatban - részletesen foglalkoztam a muzeumi könyvtári hálózat kialakításának fontosságával, melyet nemcsak a megyei muzeumi szervezetek egysége igényel, hanem a tudományos és népművelési munka jobb és hatékonyabb ellátása, tájékoztatása is. Csak annyit kívánok itt röviden megismételni, hogy - elvben - a vidéki muzeumi könyvtárak megyei szervezetek szerint tömörülnek egy-egy önálló hálózatba, a tanácski kezelésnek megfelelően. Így a megyei muzeumi tölti be a hálózati központ irányító, instruáló szerepét. A szervezethez tartozó muzeumi könyvtárak koordinált tagjai a hálózatnak, ami annyit jelent, hogy kölcsönösen segítik egymást, és a központi könyvtár munkáját is.

Előfeltétel, hogy a hálózati központ könyvtárosa reálisan áttekinthesse és ismerje adott lehetőségeit, mind saját könyvtára, mind a tagkönyvtárak területén. A hálózati elveket tudatosítani kell a tagkönyvtárakkal, mert bekapcsolódásuk mértéke és minősége döntően befolyásolja a hálózat kialakításának és működésének sikerét.

Ezután a Könyvtári Osztály tájékoztatójának felépítését követve kívánok néhány hálózati részletkérdésre kitérni.

Tájékoztató szolgálat

A megyei muzeum könyvtárának feladata, hogy kiépítse, fejlessze a reference-szolgálatot a megyei szervezet valamennyi muzeológusa és tudományos dolgozója érdekében. Ennek a tájékoztató tevékenységnek figyelemmel kell kísérnie a szervezet keretében kidolgozott tudományos és népművelési témákat, az egyes muzeológusok szakirodalmi igényét. Hozzá kell hangolni a gyűjtőkört, az állománygyarapítást, a feldolgozó munkákat és az anyagfeltárás mélységét. A tagkönyvtárak kezelőit be kell vezetni a dokumentációs munkába és e tevékenységüket ki kell terjeszteni a szervezet valamennyi könyvtárára úgy, hogy az egyszer feltárt anyagot rögzítsék, nyilvántartsák és lehetőleg átadják központi feldolgozásra is. A könyvtári munkának ezt a - nyugodtan mondhatjuk - legérdekesebb, legjobb részét könnyen elsajátíthatják a nem szakképzett könyvtárkezelők is, ha a reference-napló használatával megbarátkoznak. Az adatfeltárás rögzítése történhet kartonon, vagy az előbb említett napló (regiszteres füzet) formájában. Célja az adott információ visszakereshetősége, az ismételt kérdés gyors, megbízható intézése. Gondolok továbbá a rendszeres irodalomkutatásra, recenziók, referátumok készítésére és átadására is. Kisebb bibliográfiák szerkesztésére szintén vállalkozhatnak tagkönyvtáraink.

Szakemberkérdés

„Az érvényben lévő szakképesítési rendelkezések figyelembevételével fokozatosan ki kell alakítani a tudományos és szakkönyvtárak feladatai által megkívánt szakképzettségi összetételt.” A vidéki muzeumok könyvtáraiban általános a szakemberhiány, a cél mégis az, hogy adott lehetőségek között biztosítsuk a terület minél tökéletesebb és célszerűbb ellátását. A gyakorlatban mind a megyei muzeum, mind a tagmuzeumok többségében mellékfoglalkozású vagy részfoglalkozású dolgozó látja el a könyvtár kezelését. A legritkább eset, hogy főfoglalkozású könyvtárosa van a megyei muzeumnak, egyetemi szintű képzettséggel. Alapvető követelmény lenne azonban, hogy legalább középfokú könyvtárosi képesítéssel rendelkezzen a hálózati központ irányító dolgozója, mert ezt a sokrétű,

alapos szakmai felkészültséget igénylő feladatkört csak így tudja megfelelően ellátni. Ahol nincs lehetőség legalább részfoglalkozásu, középfoku könyvtárosi képesítéssel rendelkező dolgozó beállítására, ott egyelőre el kell tekinteni a könyvtári hálózat kialakításától. A tagkönyvtárak nem szakképzett dolgozói csak szakember irányításával tudják hálózati fekadatukat ellátni, az egyéges könyvtári ügymenet és munkabeosztás is csak e feltétellel lehetséges.

Kapcsolatok a közművelődési könyvtárakkal

Nemcsak az országos jellegű tudományos és szakkönyvtáraktól, hanem a helyi közművelődési könyvtáraktól is sok segítséget kaphatnak a muzeumi szervezet könyvtárai. Elsősorban egyes esetekre szóló szakmai felvilágosításokra, de még inkább a megyei közművelődési könyvtárak által időnként rendezett alapfoku szaktanfolyamokra gondolok. Gyakori, hogy kölcsönösen reference-kérdésekkel fordulunk egymáshoz, illetve olvasókat „cserélünk”.

A vidéken dolgozó kutatók szakirodalmi ellátása

A hálózatra hárul a feladat, hogy lehetőleg saját szervezetén belül próbálja meg kielégíteni a jelentkező igényeket. Szükséges ezért, hogy legalább a központi könyvtár rendelkezék összesített folyóiratkatalógussal és lehetőleg a fgyűjtőkörökbe tartozó anyag központi nyilvántartásával. Arra kellene törekedni, hogy a tagkönyvtárak folyamatosan megkapják a hálózati központból az új gyarapodások kartonjait, de ehhez évek hosszú munkájára és szivós következetességre van szükség. Átmeneti megoldás, ha a tagkönyvtárak a könyvtárközi kölcsönzések lebonyolítását a hálózati központtól kérik, s az akkor továbbítja a kérelmet az országos könyvtárakhoz, ha az igényt saját állományából nem tudja kielégíteni.

A könyvtári funkciórendszer

Ez területünkön annyit jelent, hogy a muzeum jellegének megfele-

lően kell a gyűjtőkört kialakítani és távlati meggondolások szerint fegyelmezetten elhatárolni. Így megakadályozzuk a hálózatban a felesleges anyag haszontalan gyülemlését. Raktározási gondjainkon enyhítünk a jól átgondolt selejtezésekkel: a nem hasznosítható anyagot elsősorban más muzeumoknak vagy közművelődési könyvtáraknak adjuk át.

A munkaszervezet fejlesztése

Bonyolult módszertani feladat. A muzeumi területen, ahol nem könyvtáros kollektívával, hanem csak 1-1, fél vagy néhány órás munkaidővel dolgozó könyvtárkezelővel kell számolnunk, az egyéni munkamódszerek helyes kialakítására kell törekedni. Ez szintén a központi irányítás feladata, s ismételten feltételezi, hogy az instruáló szakember maga is ismerje, alkalmazza a legkorszerűbb módszereket saját munkájában is.

A szakterület szakirodalmi szükségleteinek vizsgálata

Szintén jelentős többletmunkát jelent a hálózati központ számára. Ide tartozik a tagkönyvtárak állománygyarapításának összehangolása. Elengedhetetlen, hogy szakmai megbeszéléseken tárgyalják meg a szervezetek problémáit, de találkozniok kell időnként a hálózati központok irányítóinak is, hogy területük problémáit megvitasák, tapasztalataikat kicseréljék.

Itt említem meg a szaksajtót is. Helyes lenne, ha muzeumi könyvtárosaink jelentkeznének tapasztalataikkal, hozzászólásaikkal a Muzeumi Közlemények hasábjain és kialakítanák annak állandó könyvtár rovatát. Gondolok továbbá a már előzőkben említett kézikönyvre is, amelyhez szeretnék még néhány szempontot megadni.

A szocialista országok muzeológiai és könyvtári kiadványaihoz hasonlóan könyvtáros szerzőkollektíva - muzeumi könyvtárosok bevonásával - hasznos utmutató szerkesztésével jelentékenyen megkönnyítené munkánkat. Itt vázolok egy elképzelést, mely kiindulópontot jelenthetne egy ilyen mű keletkezéséhez.

A kézikönyv

Világítsa meg elsősorban a muzeumi könyvtárak helyzetét és szerepét a magyar könyvtárügy egészéhez viszonyítva, foglalkozzék a hálózati elvvel a megyei szervezetek keretébe építve. Beszéljen a hálózati központ szerepéről és a tagkönyvtárakhoz való viszonyáról, felsorolva a kölcsönös kötelezettségeket. Feltétlenül térjen ki az Országos Széchényi Könyvtár szerepére, a bejelentési kötelezettségek, a kölcsönös szolgáltatások (duplumelosztás, könyvtári kölcsönzés) ismertetésére;

- adjon általános elveket a könyvtár kialakításához és korszerű berendezéséhez, illetve annak fejlesztéséhez;

- terjedelmesen szóljon az állománygyarapításról: a gyűjtőkörök elhatárolásának és koordinálásának fontosságáról. Térjen ki az egyes munkafolyamatokra: a beszerzés, az állománybavétel (leltározás és kurrens folyóiratnyilvántartások), a revízió feladataira, a selejtezés szempontjaira;

- a katalógusokkal foglalkozó rész adjon jól átgondolt és könnyen elsajátítható, a szabványokhoz rugalmasan alkalmazkodó címleírási utmutatót, példákkal kísérve. Beszéljen a katalógusszerkesztésről és az egyes katalógusfajtákról;

- ismertesse lényegében a nemzetközi cserekapcsolatok felvételének, lebonyolításának, nyilvántartásának módját. Térjen ki a muzeumi kiadványok raktározására és terjesztésére, hisz többnyire ez is a könyvtár feladata;

- a raktározás kérdéseit a muzeumi terület sajátosságai szerint tárgyalja. A raktári rend - az osztályozáshoz hasonlóan - a muzeumi könyvtári munka legkényesebb és még nem kellően tisztázott kérdése. Erre vonatkozó egyéges irányelvet könyvtárosaink véleményéből, gyakorlati tapasztalatából lehetne kialakítani;

- tárgyalja a helyismereti gyűjtemény megalapozását, gyarapítási szempontjait és elhatárolásának szükségességét. Meg kell ismerni a régi, muzeális értéket is képviselő művek kezelését, megóvását;

- igen lényeges a dokumentációs munka helyes megvilágítása, gondolok itt az irodalomkutatás, a reference-szolgálat, a tájékoztatás magasabb szintjeire (recenziók, referátumok, témafigyelés), valamint a bibliográfia-készítés módszertanára;

- a muzeumi munkába illeszthető olvasószolgálat, letéti kézikönyvtárak, helybenolvasási és kölcsönzési elvek, valamint ezek nyilvántartásai képeznek a további tudnivalókat;

- függelék képezzenek a könyvtári gyakorlatban előforduló általánosabb nemzetközi rövidítések. - Adja meg röviden a telex-re vonatkozó tudnivalókat. - Tartalmazzon esetleg szakszótárt is, de legalább sorolja fel a lényegesebb könyvtártudományi műveket és könyvtárosi apparátust;

- találjuk meg benne a nagyobb országos és muzeumi könyvtárak címjegyzékét. Szó szerint közölje a magyar könyvtárügyre vonatkozó, legújabb, érvényben lévő rendelkezéseket, valamint a muzeumi ügyrendi szabályzat könyvtári fejezetét. Legyen többnyelvű kivonata, hogy külföld számára is hozzáférhetővé tegyék a muzeumi könyvtárügy terén elért eredményt.

Ugy gondolom, hogy valamennyi muzeumi könyvtáros számára hasznos segédlet volna egy ilyen, vagy hasonló kézikönyv. Örülnék a kollégák véleményének és hozzászólásának az elmondottakkal kapcsolatban, hogy a muzeumi könyvtári hálózat kialakításának munkáját országos viszonylatban minél sikeresebben lehessen elvégezni.

U. Kolbai Olga

A Magyarországi Református Egyház múzeumainak helyzete és funkciója a Magyar Népköztársaság múzeumpolitikájának keretében*

A ma református muzeumügyéhez két főirányból vezetnek az utak. Talán nem lesz felesleges, ha először ezekre hívom fel a figyelmet, azután a jelenlegi helyzetképet vázolom fel úgy, hogy a jövőről is essék néhány szó.

Egyházunk muzeumügyének bölcsőjeként iskoláinkat kell tekintelnünk. Megvan a valószínűsége annak, hogy már Bethlen Gábor gyulafehérvári iskolájában jelentkeznek a könyvek és iratok mellett a történelmi emlékek, kialakulóban vannak egy Tudományos Gyűjtemény körvonalai. A 18. században nekilendült természettani, majd természetrajzi oktatás szüli elsősorban történelmi iskoláinknak, a kollégiumoknak *physicum museuma* it és terménytárait Enyeden éppúgy, mint Patakon vagy Debrecenben, sőt az akkor még exisztenciájáért küzdő pápai iskolában is. Messzire tekintő iskolapolitika határozza meg helyzetüket és funkciójukat a kor magyar közoktatásán belül. Lelkes tanárok, szakjukban országos viszonylatban is a legkiválóbbak, kezdeményezték, fejlesztették és előljáróságuk hozzájárulásával gazdagították ritkaságok tárával, éremgyűjteményekkel s emelték ilymódon az iskolai szertárak szintjéről a muzeális gyűjtemények szintjére. Amint azt legvilágosabban az enyedi, de a pataki iskola esetében is látjuk, a század végére, méginkább a reformkor kezdő éveire úgy megerősödnek ezek a táruk, hogy szívó hatásuk a velük egyidőben keletkezett magángyűjtemények felé is érvényesül s ezek ajándékozás, hagyaték, sőt vásárlás útján egyre-másra olvadnak amazokba. Nem ok nélkül minősítik az enyedi kollégium gyűjteményeit az első magyar múzeumnak. Leltározott, kiállított és az érdeklődők számára is hozzáférhetővé tett anyagával már jóval a Szabadságharc előtt ki-

*1969. évi február hó 4.-én Budapesten, a Református Zsinati Ülésen előadott korreferátum.

érdemelte ezt a megtisztelő rangot. Debrecen is, Patak is azzal az igénnyel építi meg ugyanezen a századfordulón központi épületét, hogy a könyvtár mellett oly módon adjon helyet valamennyi tudományos gyűjteményének, első helyen a táráknak, muzeális gyűjteményeknek, hogy ne csak a tanításnál legyenek használhatók, hanem a kutatók is megközelíthessék azokat, s főleg, hogy az érdeklődőknek is elérhetőek legyenek. Az Erdélyi János által meghirdetett történeti arcképcsarnokból, majd a Felméry Lajos alapította szépművészeti gyűjteményből, két év múlva lesz 100 éve, hogy szépművészeti és műrégészeti muzeum lett. Szépművészeti, régészeti, történeti és éremosztályával tagja a magyar könyvtárak és muzeumok szervezetének s őrei, jeles professzorok, gondoskodnak arról, hogy a muzeum meghatározott időben, rendszerint vasárnap, templom után a nagyközönség számára is nyitva legyen. S mindez még abban az időben, amikor a megfelelő, nagy állami gyűjtemények is csak alakulóban vannak fővárosunkban, a magyar vidéken pedig nyomuk is alig van ilyeneknek. Amint a tanároknak, a Benkő Ferencekben, Simándiakban, Zeykekben, Hatvaniakban, Szilágyiakban s a már említettekben, valamint a gondnokokban, a Mikóknak, Vayakban nem lehet elválasztani egymástól a nevelőt és műgyűjtőt, illetve egyházkormányzót és műgyűjtőt s ahogy a külföldön drága pénzért megvásárolt fizikai műszer nemcsak kísérleti eszköz, hanem már az első aratási vizsgán látnivaló is, amit a fejedelem éppugy megcsodál, mint a jelenlevő szülők és az érdeklődő sokaság, ugyanugy a református iskola a szorosabban vett oktatási feladatok mellett szélesebb sugaru művelődési feladatokat is kötelességének tart, köztük muzeális gyűjtemények létesítését s ezek fenntartásáról és fejlesztéséről nemcsak ad hoc jelleggel, hanem intézményesen is gondoskodik.

A református iskolákon belül keletkezett és gondozott szertárak, muzeális gyűjtemények, muzeumok mellett a másik vonal, ami a ma református muzeumügyéhez vezet, az a gondoskodás és figyelem, amellyel egyházunk már a 18. században sőt nyilván korábban is az egyházközségek tulajdonában levő ingó műemlékeket, műemlékjellegű tárgyakat, közelebbről a paramentumokat számon tartotta. Tévedés volna ha azt gondolnók, hogy a canonica vizitációk csak azért érdeklődtek minden alkalommal ezek felől, hogy a gyülekezet érték-tárgyait, az egyházközség vagyoni állagát védjék, s az egyházme-

gyéenként rögzített inventáriumok csak a jórend kedvéért születnek. Akik elrendelik s akik végrehajtják már a kollégiumokban szemet kaptak az ottani gyűjteményekbe akkor ugyan még csak ritkán betévedt kelyhek, kancsók, terítők tárgyi értéke mellett azok muzeális becsének érzékelésére, még az esetben is, ha nem tapadtak hozzájuk történeti családok nevei, vagy jelentős események. Ezért ezeket az inventáriumokat úgy is lehet tekinteni, mint egy-egy egyházmegye muzeális jellegű tárgyainak leltárkönyveit, amelyekbe ha egyszer bevezették a tárgyak, akkor meg is számadoltathatták kezelőiket, őrzőiket: lelkipásztorokat, kurátorokat, presbitériumokat, ezzel is igyekezve megnehezíteni elidegenítésüket sőt hanyag kezelésüket is. Ránk vár még az egyházközségek inventáriumainak, a kánoni vizitációk műemlékekre vonatkozó adatfelvételeinek, utasításainak, észrevételeinek feltárása, mint ahogy reánk vár az egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi szervek tárgyi műemlékeinkre vonatkozó, vagy ezekkel vonatkozásba hozható rendelkezéseinek összeállítása. Nem a magunk igazolására, nem is csak azzal a segítő szándékkal, hogy a magyar muzeumügy és műemlékvédelem multjához, történetének kutatásához alig nélkülözhető adalékokkal szolgáljunk, hanem főként azért, hogy tudatosuljon bennünk, hogy annak, amit most egyházunk ezen a téren csinál, előkészít, tervez, százados előzményei vannak. Egyenes út vezet tőlük századfordulónk konventi rendelkezésein, az 1943. évi konventi szabályrendeleten, az ugyanazon évben megalakított konventi és egyházkerületi egyházművészeti bizottságokon át az 1957-ben létesült gyűjteményi főigazgatóságig és konventi műemléki előadósáig s a már ezek által kezdeményezett konventi műemléki összeíráson és az 1967-ben elkészült műemléki szabályrendelet-tervezeten, valamint a tavalyi berekfürdői tanfolyamon át ide, ahol most vagyunk, helyesebben oda, ahol most tartunk.

És ezzel el is érkeztünk a korreferátum második feléhez: hol tart a Magyarországi Református Egyház muzeumügye ma?

Jóval a levéltárak és könyvtárak mögött. Levéltára mind a négy egyházkerületnek, magának a zsinatnak, mint központi szervnek, saját, vagy kerületi kezelésben minden egyházmegyének van, sőt a nagyobb egyházközségek is rendelkeznek levéltárakkal. Négy kerületi könyvtárunk, a debreceni, a pesti, a pápai és a pataki egy-

házkerületi könyvtár, a kecskeméti egyházmegyei könyvtár, mind az egyházi főhatóság, mind a megfelelő állami felügyelet által nyilván van tartva. Egyházi muzeumot azonban jobb esetben is csak kettőt tudunk felmutatni: a muzeális gyűjteményekből a közelmúltban kollégiumi és egyházművészeti muzeummá fejlesztett debrecenit, valamint a Tiszáninneni Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek muzeumát Sárospatakon. Férőhely és megfelelő személyi ellátottság hiánya miatt még mindig csak a muzeális jellegű gyűjtemények kategóriájába sorolható a budapesti Ráday Gyűjtemény muzeális jellegű tárgyi anyaga s ugyanígy a főleg numizmatikában gazdag s Papensiajáról is híres pápai egyházkerületi gyűjtemény. Kivülük csupán néhány nagyobb egyházközségünk dicsekedhet olyan mennyiségű tárgyi emlékekkel, elsősorban paramentumokkal, amelyek azután is, hogy bizonyos anyag már korábban kivált belőlük és helyi gyűjteményekbe került, vagy amelyek, mint a nagykőrösi Arany János Muzeum és a kunszentmiklósi Baksay Emlékszoba esetében történt, anyagukkal is közreműködtek helyi jellegű, vagy épen helytörténeti, táji muzeumok kialakításánál, még mindig elérik a muzeális gyűjtemények szintjét s alkalmi kiállításokkal teszik lehetővé anyaguk megismertetését. Külön színfoltot képviselnek azok az esetek, amikor a templom cintermében vagy a karzat alatt, esetleg a templomhajóban elhelyezett tárlóban - mint ez Göncön és a vele szomszédos Göncpusztán történik - mutatják be a gyülekezet legjellegzetesebb műemléktárgyait s lesznek ezáltal megismerhetők ezek a két egyházközség műemlék-, vagy műemlékjellegű templomát felkereső látogatók előtt is.

Hogy egyházi muzeumaink számának szaporítása mily mértékben volna kívánatos, s hogy anyaguk körülhatárolása hogyan volna indokolt, arról egy korreferátumban nehéz volna az érvényesség igényével nyilatkozni. De, hogy az egyházkerületek Tudományos Gyűjteményeiben a könyvtárak és levéltárak mellett helyet találjanak a kerületi muzeumok is, ahhoz vita nem férhet. Indokolja ezt a négy kerületnek egymástól sokban elütő földrajzi és történeti háttere, nem utolsósorban egymástól különböző egyháztörténeti múltja. A Tiszáninnenre a szabadságmozgalmak, a Dunántulra az ellenreformációs küzdelmek, a Tiszántulra a török megszállás, a Dunamellékre előbb a három város, majd a főváros nyomta és nyomja rá máig a bélyegét. Ezek az eltérések megmutatkoznak a tájban született,

vagy a tájnak készült ingatlan és ingó műemlékekben is, alakítják a kerületi gyűjtemények jellegét ugyannyira, hogy ezek funkcióiban is kitapintható eltérések okozóivá lesznek.

Annál inkább szükség van legalább a négy kerületi muzeumra, mivel az a rendeződés, amely már a Zsinati Műemléki Bizottság munkájával elkezdődött s amely reménységünk szerint utban van végső megformálódása felé, maga után vonja majd egyházközségeink ingó műemlékeinek az eddiginél jóval nagyobb mozgását. Nemcsak onnan indulnak el ezek a muzeumok fel - és ezt a tiszáninzeni példa jól illusztrálja - ahol nem tudják garantálni az egyházközségek féltettebb paramentumainak biztonságát, hanem azokból a gyülekezetekből is, amelyekben az idő, a meg nem felelő tárolás, a használat és a gondozás elmaradása már eddig is olyan károkat okozott a tárgyi emlékekben, hogy a presbitérium maga kéri ezeknek a nagyobb részt használhatatlanná is lett tárgyaknak a muzeumba szállítását, vagy elfogadja a felettes szerveknek olyan döntését, hogy a tulajdonjog fenntartásával, a gyülekezet és a köz érdekéből azok muzeumban helyeztessenek el. Egészen más okból kopogtatnak majd az urbanizációs vándorlás vagy a születéskorlátozás miatt elnéptelenedett, vagy elerőtlenedett egyházközségek s azok felettes hatóságai az egyházkerületi muzeumok kapuján. Tudomásul kell vennünk, hogy a pusztatemplomok, elárvult parókiák, a kurátorcsaládok ládái már nem nyújtanak biztonságot az amugy is használaton kívül levő, vagy alig használt paramentumoknak s az egyházközségek társulása is olyan elmozdulását eredményezheti ingó emléktárgyainknak, ami miatt, ha átmenetileg is, a gyülekezet újra megerősödéséig, célszerűbb ezeket a megfelelő kerületi muzeumban elhelyezni. Érdekes módon oldja paramentumainknak a gyülekezetekhez kötöttségét az életszínvonal emelkedésével is együttjáró ajándékozási hullám. A most élő gyülekezeti tagok által adományozott kelyhek, terítők, kannák, templomi berendezési tárgyak a dolog természetéből folyóan háttérbe szorítják a régebbieket s kikerülvén a használatból megkezdődik lassu elszívárgásuk olyan intézmények felé, ahol nemcsak megmaradásuk, hanem az ehhez szükséges publicitásuk is biztosítva van. A mind általánosabbá váló falumuzeumok igénye az egyházközség régi paramentumaira szintén problematikussá teszi helybenmaradásukat. Nem elhanyagolható tényezőként működik műemléki tárgyaink nagyobb megbecsülésénél a szé-

les néprétegek muzeumi kulturájának emelkedése. Az ifjúságot a mind gyakoribb tanulmányi kirándulások s utazások, az idősebbeket a rádió, újságolvasás és főleg a TV neveli ingó és ingatlan műemlékeink szépségének észrevételére s az egyetemes magyar muzeumi anyagon belül elfoglalt nagyon jelentős helyének felismerésére. Az így támadt nagyobb felelősség pedig, míg sok esetben a helyben megtartást és gondozást munkálja, mégis általában, főleg a nem használt és a különösen értékes tárgyaknál, ezeknek az egyházi muzeumok felé áramlását könnyíti meg. És végül ebbe az utóbbi irányba hatnak az állami intézkedések is. A szocialista államban a műemlékügy sem magánügy, hanem közügy és az egyházi műemlék is nemzeti vagyon. Sorsa biztosabb egy a szakszervek és az egyházi hatóságok által könnyebben ellenőrizhető muzeumban, megközelíthetősége, nyilvánossága, szolgálata kézenfekvőbb, mint az egyes gyülekezetekben.

Azok az érvek ugyanis, amelyeket eddig az egyházi muzeumok létesítése és az egyházközségek tulajdonában maradó egyes ingó műemlékeknek ezekben elhelyezése mellett felhoztunk, az egyházi muzeumoknak csak egyik funkciójára, a megőrzésre, gondozásra, karbantartásra utalnak. Csak ebből a célból azonban nem feltétlenül szükséges muzeumokat létesíteni, fenntartani! A megőrzés, a tárolás, sőt, esetleg a javítás feladatát elvégzik az erre a célra berendezhető raktárak és műhelyek is. Ez is funkció, ez is kötelesség, ez is szolgálat. De akár nemzeti, akár egyházi szempontból minősítsük, alig több mint értékmentés, felhalmozás, thezaurálás. Rendeltetésüktől elszakítottan a lelkük vész el egyházi emlékeinknek, ingó és ingatlan műemlékeknek egyaránt, pedig épen ezekkel együtt műemlékek! Az értelmük hal meg, szubjektív becsük foszlik le róluk.

A Magyarországi Református Egyháznak azért van elsősorban szüksége muzeumokra, hogy általuk az egyházközségek valamilyen okból használatból kikerült műemlék-ingóságainak ezt a szubjektív becsét is biztosítsa: a megmentett tárggyal együtt átmentsen valamit az ahhoz tapadó vagy tapasztható szubjektív értékekből is. És ez ugy történik, hogy egyfelől a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé teszi, másfelől kiállítja azokat s ezáltal hatásuk széjjelsugárzásának teret s maguknak a tárgyaknak újra értelmet ad.

Egy rendeltetéscsere ugyan kétségtelen megtörténik. A kiállított urvacsorai kehelyben, terítőben, szószékkoronában, siremlékben karzatmellvédben szinte egészen háttérbe szorul az eredeti funkció, de helyét elfoglalja egy ennél sokkal összetettebb, gazdagabb tartalmu szolgálat. Lorántffy Zsuzsanna urasztali terítőjén, úgy ahogy az egyházunk pataki muzeumában, üveglap alatt kiterítve szemlélhető, dacára a reá varrott egyházi szimbólumoknak, alig érzékelhető az eredeti funkció. Ellenben kiábrázolódik benne a fejedelem asszony, a 17. századi magyar asszony izlése, s az övével együtt a kor református emberéé. Elénk rajzolódik a század református magyar világa. Megelevenedik egyház és haza történetének az a darabja, amelyben fogant ez a remekmű; az a magyar művészkedő kedv, amelyet nemhogy nem ölt meg a reformáció és az épen a fejedelemasszony által istápoltt puritánizmus, hanem felszabadított olyan csodálatosan szép és izeiben olyan páratlanul magyar művészi alkotásokra, amilyenek még a hazai mesterek által készített ötvös-tárgyak mellett parasztművészeink fafaragásai, festett templomi butorai, mennyezetkazettái is.

Beszélő egyháztörténet, de ugyanakkor beszélő magyar történet egy magyar református egyházművészeti gyűjtemény. Bármelyik magyar század alkotásairól legyen is szó egyszerre tükrözi egyházunk és népünk életének egy darabját. Ez benne a páratlan, a megcsodált, a megbecsült, az ősök iránt hálára indító. S ez az, amivel a magyar református muzeumügy versenytárs nélkül funkcionál, amivel beépül népünk muzeumügyébe, amivel, hogy az előadás címének megfelelően fejezzem ki magam, Magyarországi Református Egyházunk muzeumi nélkülözhetetlenné válnak Népköztársaságunk muzeumpolitikájában.

Ujszászy Kálmán

Itáliai múzeumok kiállítási technikájáról

1968 őszén Olaszországban jártam s Róma és néhány más olasz város muzeumait tanulmányozhattam. Szándékom szerint elsősorban a kiállításokat kerestem fel, mert főként az anyag bemutatásának ottani módszerét kívántam alaposan megismerni.

A látottakat igyekeztem elfogulatlanul egybevetni a mi kiállítás-rendezésünk mai helyzetével. Az összehasonlítás számunkra kedvező, mert úgy láttam, hogy a hazai kiállítások célkitűzései, rendezési elvei, értékelő, magyarázó, bőséges mondanivalója mindenképpen jobban szolgálják az ismeretterjesztés, a népművelés érdekeit.

Kétségtelen, hogy az olasz muzeumok anyagban gazdagabbak, mint a magyar muzeumok. Bármelyikbe is lép be a látogató, a történelmi, művészettörténeti és népművészeti emlékek olyan csodálatos gazdagságával találkozik, amely a sokat látott muzeológus szakember számára is lenyűgöző. A nálunk honos kiállítási módszerekkel viszont tizedannyi kincssel is szinte filmszerű előadásban lehetne valósággá varázsolni a nagymultu olasz föld történetének, régi és jelen életének minden mozzanatát.

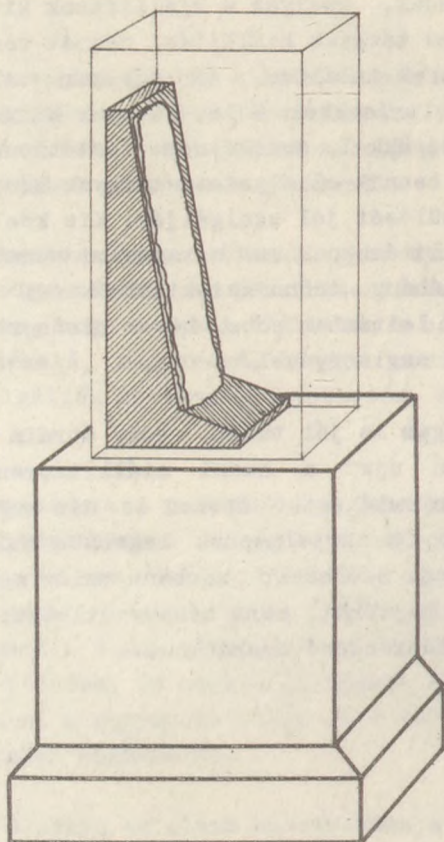
A néző elsőrendű élménye az olasz muzeumokban a tárgyi gazdagság, a muzeális kincsek sokszor már nyomasztó halmaza és ehhez igen gyakran a fényes környezet és a tárgyakat befogadó tároló butorok csillogása. Tanulmányutam végére az az érzés lett urrá bennem, hogy Itáliában pompázó márványpalotákban ragyogó - legtöbbször modern, néha ultramodern - vitrinekben a leggazdagabb muzeumi rak-tárakkal találkoztam. Ezek látása azonban csak a kevés számú képzett műértő számára nyújt igazán élményt, a művelődni vágyó tömegek számára nem, hiszen a korra - amelyekben a kiállított tárgyak, alkotások keletkeztek - vagy magukra a tárgyakra vonatkozó szövegeket, magyarázatokat nem talál a látogató, sokszor még a le-lőhelyi adatokat tartalmazó feliratokat sem. Ezt a hiányt pedig a

gazdagság csillogása nem tudja feledtetni, mint ahogy velem sem feledtette.

Legmaradandóbb itáliai élményeim közé kétségtelenül azok a tapasztalataim tartoznak, amelyek a kiállítások kivitelezése terén hatottak reám. Egyes tárgyak kiállítási módját vonzónak, többször egyenesen szellemesnek találtam, és sokszor találkoztam olyan tárlóbutorokkal - vitrinekkel - is, amelyek kitűntek elegáns vonalaikkal, könnyedségükkel, mondhatnám: testetlenségükkel, s amelyek éppen ezért a bennük elhelyezett tárgyak szépségének, érdekességének érvényesülését jól szolgálják. Kis közleményemben éppen ezért az olasz kiállításoknak nem a tartalmi vonatkozásaival foglalkozom, hanem néhány technikai-kivitelezési érdekességével. Ezeket sem szöveges leírásban adom, hanem elsősorban a helyszínen készített vázlataim segítségével.

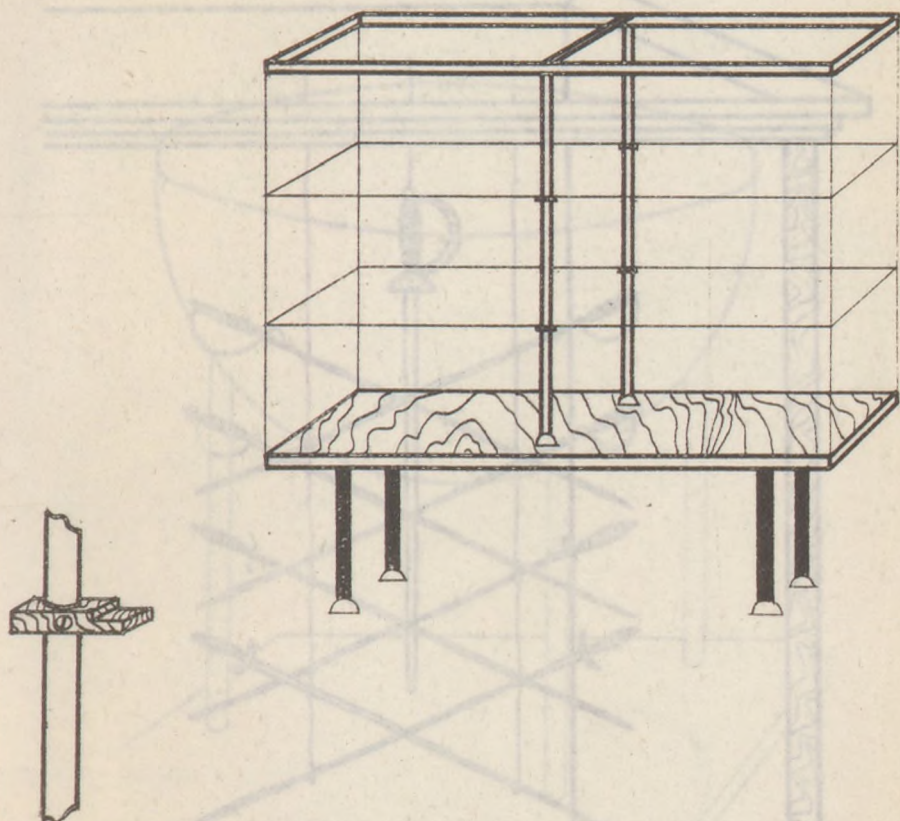
Előre bocsátom: magam is jól tudom, hogy ábráim többsége nem ad minden vonatkozásban újat a hazai kiállításrendezés számára. Egyike-másika erősen emlékeztet itthon is már megvalósított megoldásokra, de ezek is tartalmazznak legalább variációs jellegű praktikus eltéréseket. Szélesebb körben való megismertetésüket azért vélem hasznot hajtónak, mert néhány ötletet, gondolatot adhatnak saját kiállításrendező munkánkhoz.

Mészáros Gyula

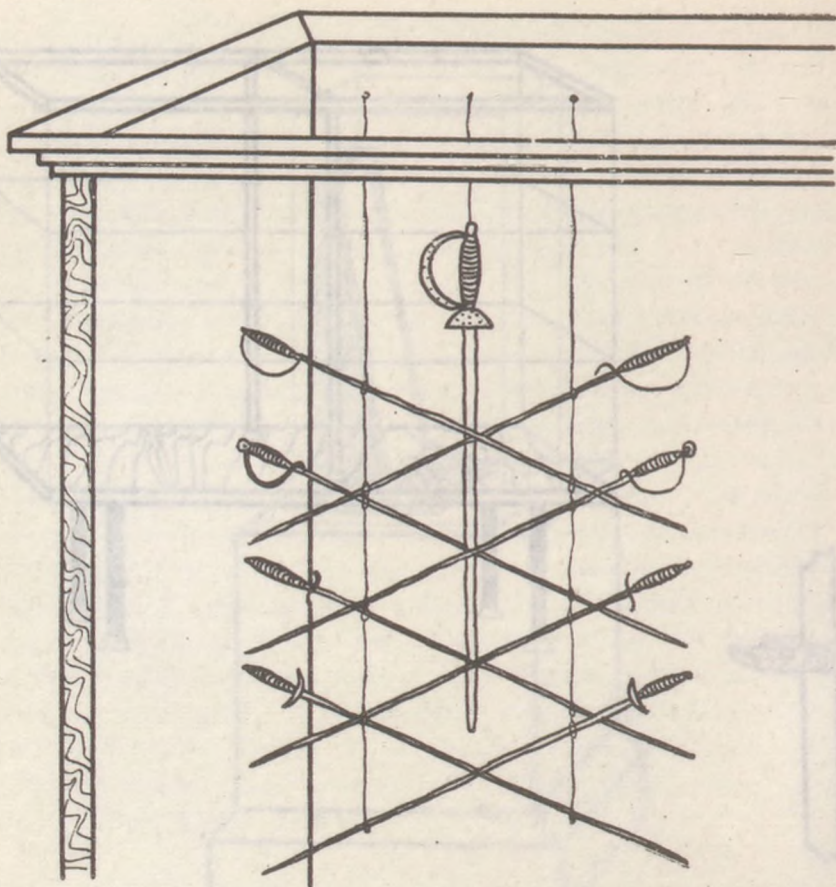
RÓMA, MUSEO BARRACCO

Feliratos, domborműves kőtáblák bemutatása.
Az üvegszekrény alatt a kőtábla enyhén dön-
tött állásban, talpazatos fatáblára van
erősítve

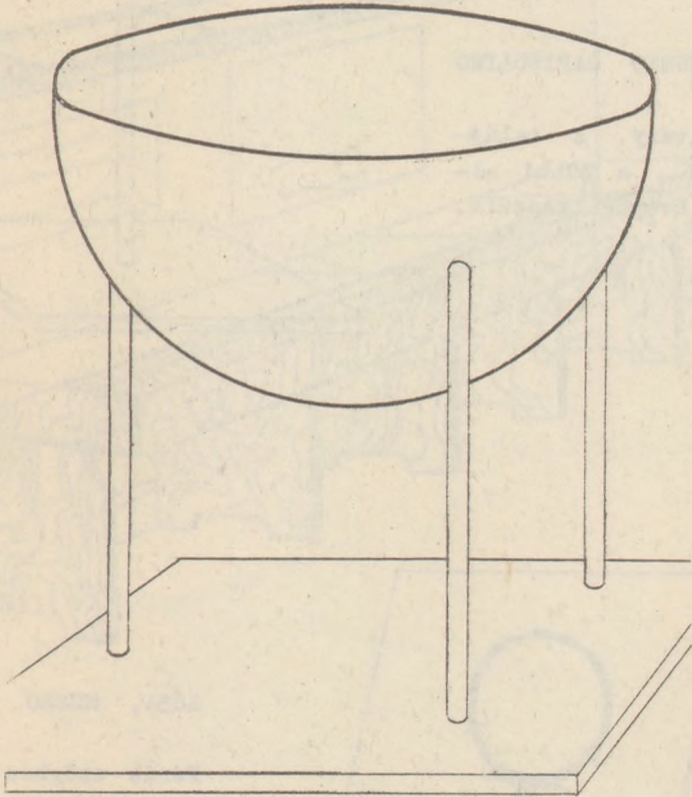
RÓMA, MUSEO DI ROMA

Kerámia-anyag bemutatására szolgáló vitrin-típus. Az oldalfalak üveglapok, melyeket csak alsó és felső szélüknél fog össze egy-egy aranyszínű fémkeret. Az üveglapok érintkezésénél zöld se-lyemtömítés. A rövid lábak fekete színű fémcsövek, aranyszínű körtalpakkal. Az üvegpalcokat vékony rézrudacsák állványzata tartja.

RÓMA, MUSEO DI PALAZZO VENEZIA

Kard-gyűjtemény bemutatása. Az egyes - különböző típusu - darabok a vitrinmennyezethez rögzített, hurszerűen kifesztett fémhuzalokra erősítve függenek.

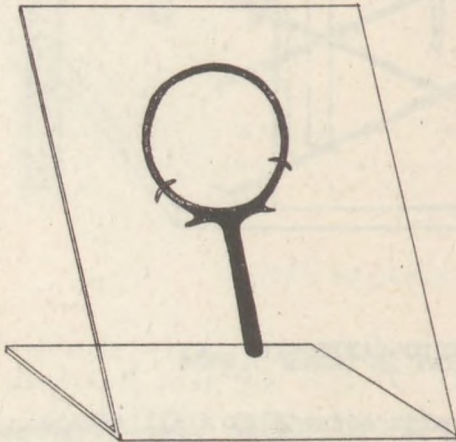
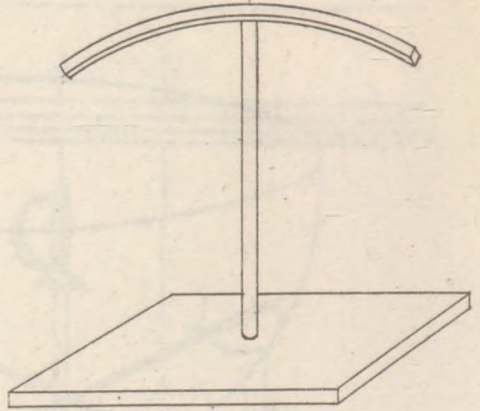

RÓMA, MUSEO CAPITOLINO

Tartószerkezet gömbölyü alju edényfélék kiállítására.
A tárgy négyszögletes fatalpazatba erősített henger-
ded üvegoszlopocskákon áll.

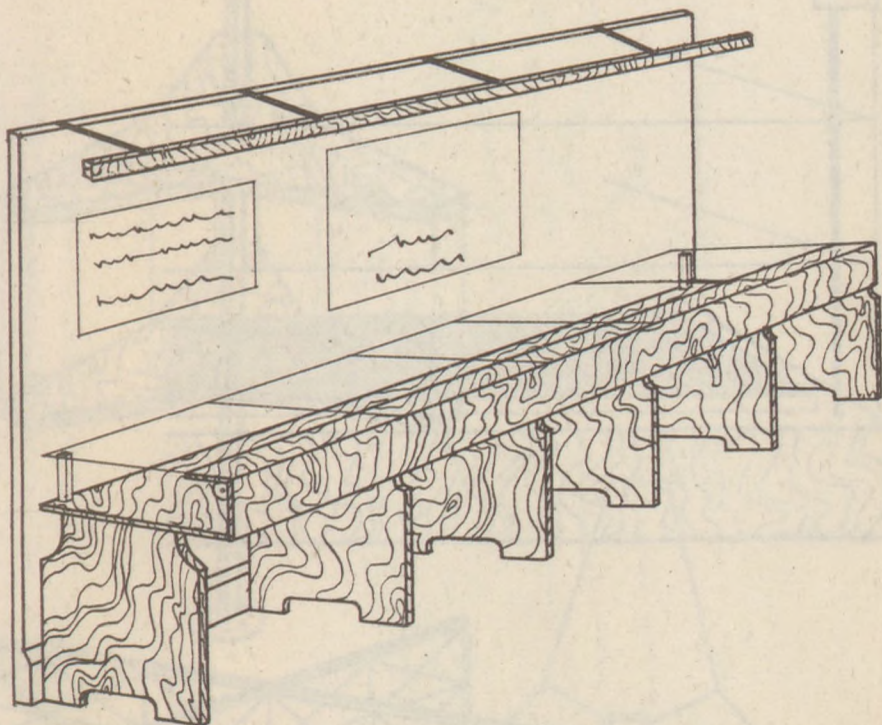
RÓMA, MUSEO CAPITOLINO

Tartóállvány. A talap-
zat fából, a többi al-
katrész üvegből készült.

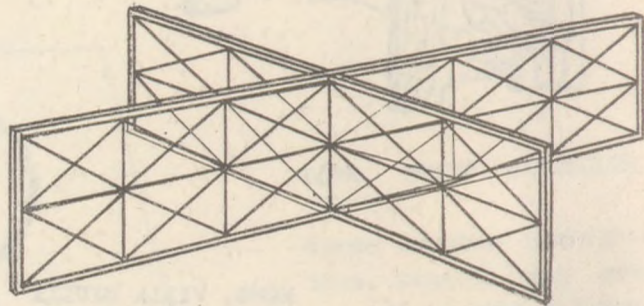
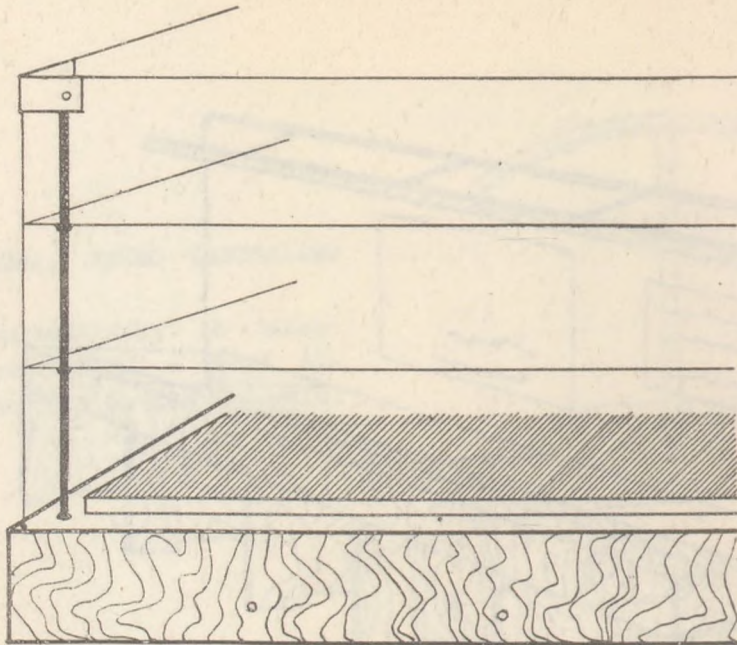
RÓMA, MUSEO CAPITOLINO

Ferde szögben meghajli-
tott, üvegből vagy műa-
nyagból készült állvány,
nyeles bronztükör lele-
tek, plakettszerű fém-
tárgyak kiállításához.

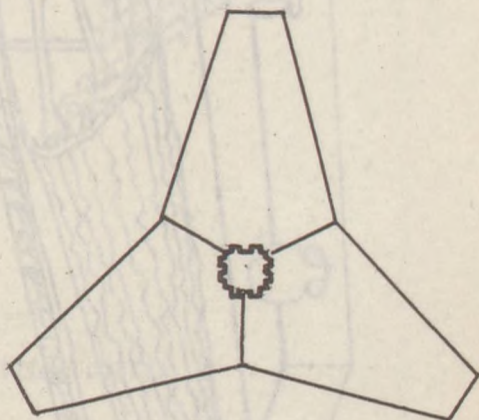
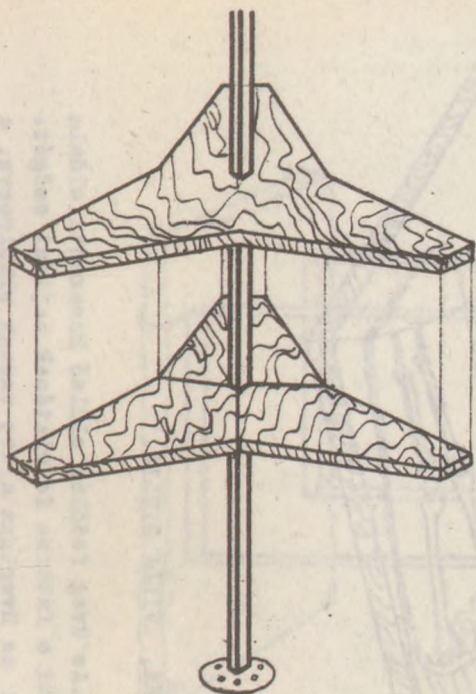
RÓMA, VILLA GIULIA

Fal mentén elhelyezett keskeny vitrin, tömör falákkal, elől derékszögben beforduló, egyrészt a világítás elrejtését, másrészt a fedő üveglap tartását szolgáló fa homlokzattal. A szerkezet olcsón előállítható, igen izlées, különösen időszi kiállításokhoz igen alkalmas.

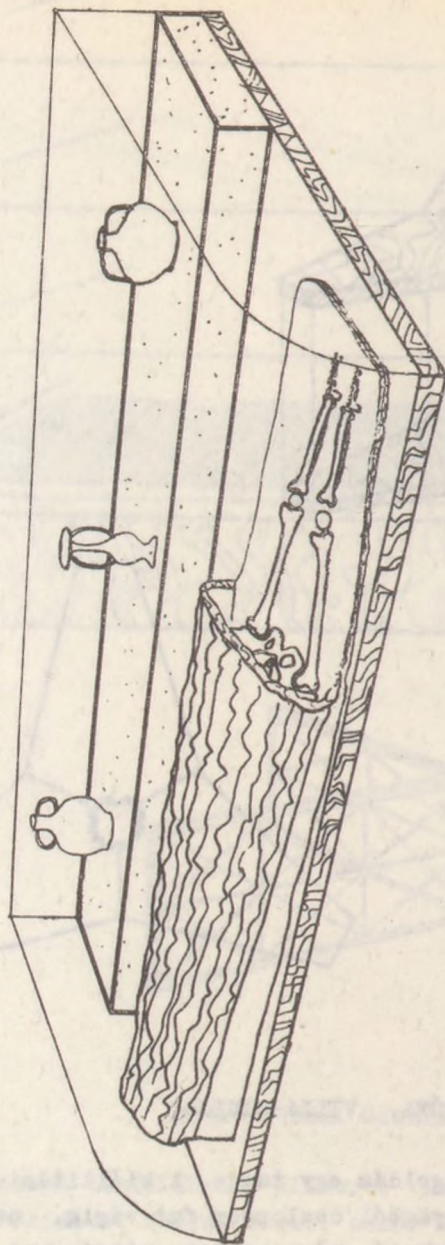
RÓMA, VILLA GIULIA

Rácsszerkezetű tartólábakra állított vitrin. A felső üveglap-sarkokat rázpántok fogják össze, belső dobogóját bordás lécezés fedi. Másik típusánál a világítótest elrejtése céljából a belső fenék londadiszes kazettája a vitrin tetején az üveglapra helyezve megismétlődik.

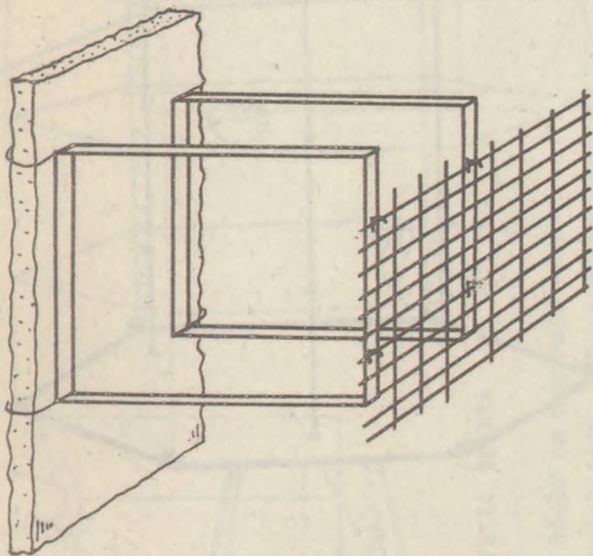
RÓMA, VILLA GIULIA

Látványos vitrinsor-megoldás egy tagja. A kiállítási teremben keskeny, egyszerű fémanyagból oszlopsor fut végig, ezek tartják a körüljárható, háromosztatu vitrineket.

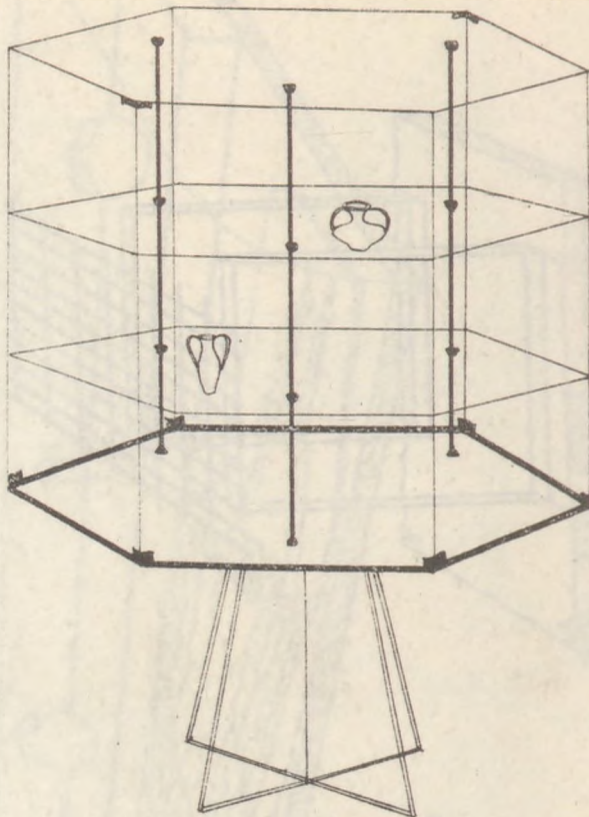
RÓMA, VILLA GIULIA

Fatörzskoporsó kiállítása. Az üveg fedőlap elülső hosszanti oldala hajlított, nagyjából követi a fatörzs felületének hajlási szögét. A sír mellékletei szintén az üvegbúra alatt vannak elhelyezve, a hátsó függőleges üvegfalhoz állított kis emelvényen.

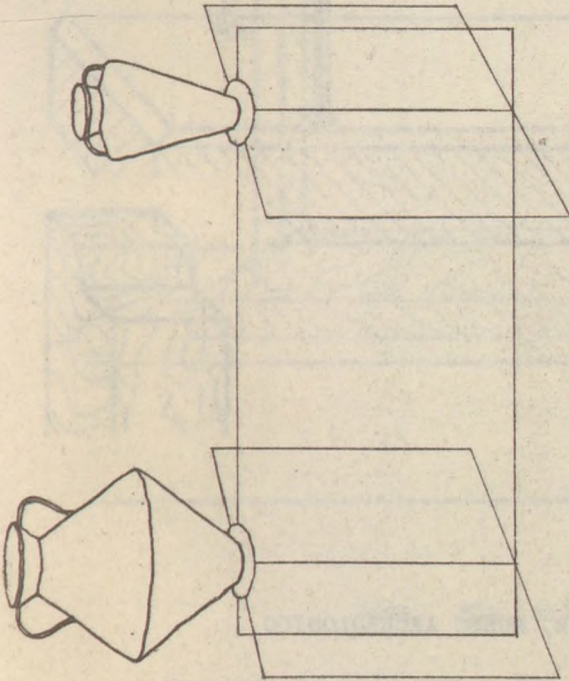
RÓMA, VILLA GIULIA

Stukkó-maradványok, festett falrészletek bemutatására alkalmas figyelemre méltó megoldás. Fehérre festett rácsozat, horgoskákkal ráakasztható, elálló fémkere-
tekkal, melyekhez az emlékeket két-két kampóval erő-
sitik. Nagy felületen mozaikszerűen lehet alkalmazni,
s segítségével töredékekből akár teljes szobafalat is
fel lehet építeni.

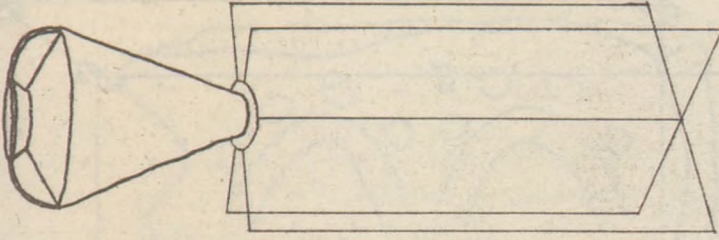
RÓMA, VILLA GIULIA

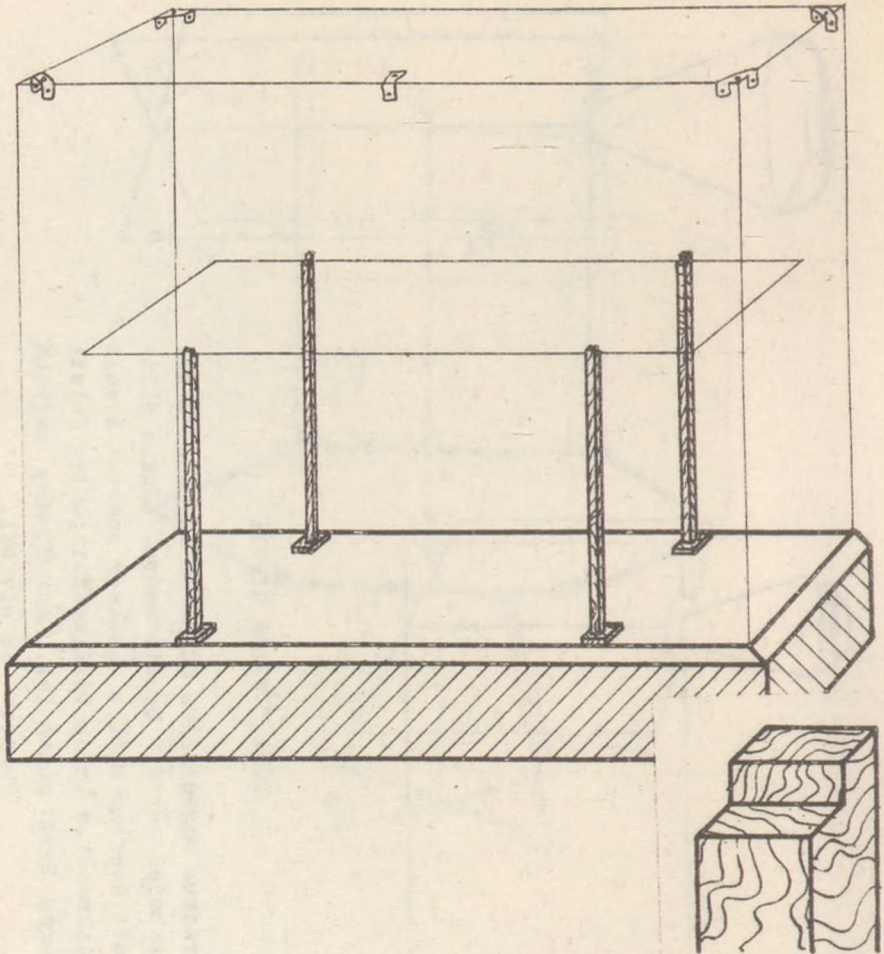
Rendkívül tetszetős vitrintípus. Tartólábazata trapézalaku, élükre állított üveglapokból készült. A tiszta üveg vitrintest lapjait alul rézkeret, felül a sarkoknál rézpántok fogják össze. Belül az üvegpalcokat fémrudacsák tartják.

RÓMA, VILLA GIULIA

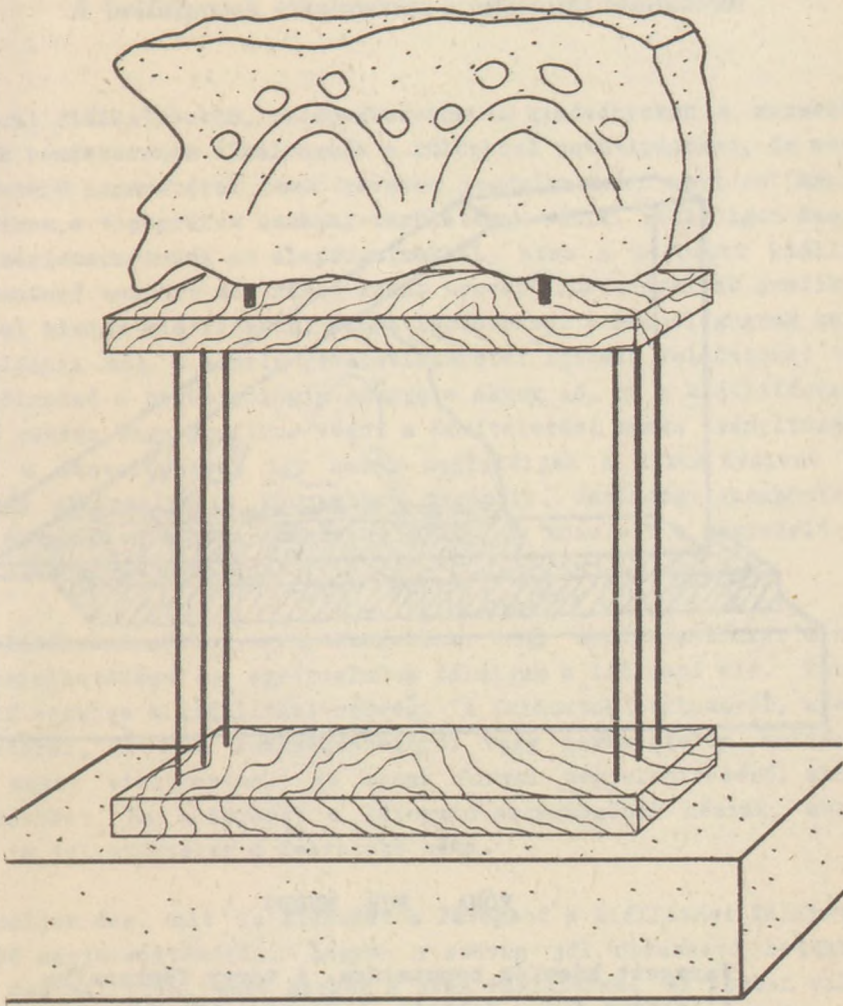
Érdekes segédeszköz 80-90 cm nagyságu vázák szabadon történő bemutatására. Élükre állított üveglapokból a szükség szerint kreált alakzatok, a lapok találkozási pontja felett kerek üveg alátéttel. Az állvány nagyobb súlyokat is elvisel.

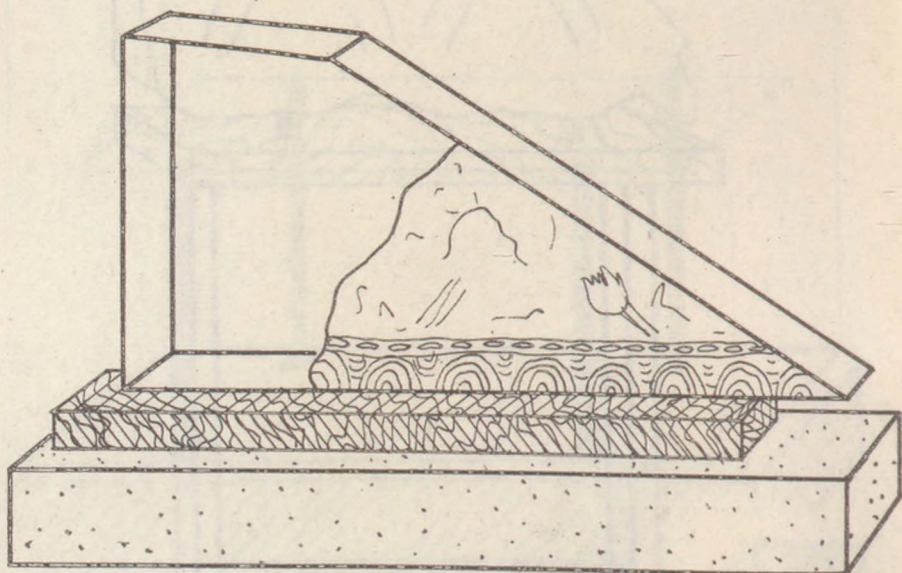
FIRENZE, MUSEO ARCHEOLOGICO

Egyszerű praktikus felépítésű üvegvitrin.

RÓMA, EUR. MUSEO

Faragott kőemlék bemutatása. Az alap fényezett fadobogó, a tárgy rézrudacsák által tartott fa lapon áll.

RÓMA, EUR. MUSEO

Faragott kőemlék bemutatása. A tárgy fémkeretbe illesztve áll a dobogón. A keret a töredék eredeti nagyságának és alakjának elképzelését segíti.

A betűtípusok alkalmazása a múzeumi munkában

Muzeumi kiállításokon, prospektusokon és kiadványokon a muzeológusok rendszeresen alkalmazzák a különböző betűtípusokat, de azok szakszerű ismeretével csak kevesen rendelkeznek, mert ezt már a grafikus, a tipográfus szakmai területének vélik. Pedig igen hasznos megismerkednünk az alapfogalmakkal, hisz a központi kiállításrendező csoport nem vehet részt tervező művészeivel és grafikusaival minden kiállításon, ezért legtöbbször a muzeológusnak kell megoldania még a komoly részletismeretet igénylő feladatokat is. Gyümölcsöző a betűtipológia ismerete akkor is, ha a kiállításrendező művész vagy grafikus végzi a kivitelezési munka irányítását, mert a muzeológussal így hamar megtalálják a közös nyelvet és egymás elképzeléseit könnyebben megértik. Gazdasági szempontból sem érdektelen a téma ismerete, mert így közelebb a megfelelő és amellett olcsó megoldás.

Kiállításrendezéskor arra törekszünk, hogy mondanivalónkat minél áttekinthetőbben és egyértelműen tálaljuk a látogató elé. Ennek egyik eszköze a kiállítási szöveg. A feliratok stílusáról, nyelvezetéről, továbbá szükségességéről vagy szükségtelen voltáról már sokat vitatkoztunk, de annak formai megjelenítéséről annál kevesebbet. Ha a kérdést a látogató szemszögéből nézzük, akkor nem is jelentéktelen a felvetett téma.

Gondoljuk meg, mit is kívánhat a látogató a kiállítási feliratok külső megjelenítésétől. Legyen a szöveg jól olvasható betűkből úgy összeállítva, hogy azokon a szem végigfutva, az agyban világosan elkülönülő szóképeket, s végül értelmes mondatot tudjon alkotni. Nem mindegy, hogy az olvasás könnyedén vagy pedig nehézkesen történik, mert a látogató „kifárasztásához” ezzel is hozzájárulhatunk. Néha kisebb könyv terjedelmű szöveget írunk a kiállítási tablókra és vitrinekbe azzal a céllal, hogy az érdeklődő azt el is olvassa. A szöveg olvasását megkönnyíthetjük a megfelelő betűtípusok kiválasztásával, a térközök arányos kialakításával és a művészileg is helyes tükör meghatározásával.

A betűtipusok osztályozásáról

Ma Európa és Amerika területén mintegy 2.000 betűtipust ismernek és használnak a nyomdaiparban, s ezeknek 8-10 féle fokozatát alkalmazzák. Ez az óriási kollekció nyomdánként csak kisebb-nagyobb mértékben áll rendelkezésre, így gyakorlatilag nem lehet valamennyi kívánt tipushoz hozzájutni, de ez nem is szükséges, mert még mindig olyan bő a választék, hogy azzal is ki lehet az igényeket elégíteni. Sokkal nagyobb probléma eligazodni ebben a betűrengetegben!

Az 1950-es években nemzetközileg megállapodtak a nyomdaipari és betűtervező szakemberek bizonyos osztályozási csoportosításban, mely a tájékozódást a nem szakember számára is megkönnyíti, a tipográfiai terminus technicus-okat pedig azonos értelemmel ruházza fel.

Az osztályozás vázlatát Albert Kapr, NDK-beli tudós munkája alapján ismertetem, ki e kérdésben világszerte elismert szakember.

A betűtipusokat a ma használatos és ismert írások alapján három főcsoportba sorolták, s ezeken belül több alcsoportot különítettek el. Az első főcsoportba tartozik a világon legelterjedtebb: a latin írás betűkészlete, az un. antikva betű. A második főcsoportba kerültek a középkorban használatos tört betűformák: a frakturák. Ilyenek a tört és kerek gót betűk és ezek változatai. A harmadik főcsoportban vannak az egyéb, tehát a nem latin eredetű írások.

Főcsoportok

I. Antikva formák

Alcsoportok

1. Reneszánsz antikvák
2. Barokk antikvák
3. Klasszicista antikvák
4. Egyéb antikvák
5. Lineáris antikvák (groteszk)
6. Talpas vagy blokk antikvák (egyiptienne)
7. Irott (kézirásos) antikvák

II. Frakturák

1. Texturák (törtvonalu gót)
2. Rotundák (kerek gót)
3. Schwabachi típusok
4. Frakturák
5. Kurrens frakturák

III. Idegen betűtípusok

1. Görög
2. Círil
3. Héber
4. Arab
5. Egyéb idegen írások

A terjedelem korlátozott volta miatt csak az antikva formákról beszélünk, de gyakorlatilag is ez a célszerű, mert a muzeumi területen ez a típus használatos. Az antikva elnevezés a nem szakemberek körében pontatlan, félreérthető, nem egyértelmű. Általában csak azokat sorolják ide, amelyek formailag nagyon hasonlítanak a római kapitálisokhoz. A betűismeret, a nyomdai tipológia pedig minden latin betűtípust antikvának nevez. A mi írásunk ugyanis a római, latin betűs írás, melynek betűi alapszerkezetükben nem változtak az írott, a kézírásos típusokat kivéve, de az alapvető szerkezeti elemek ezeknél is megmaradtak. A betűtervező művészek mindig a római kori kőbevésett feliratokat tekintették és tekintik ma is kiinduló alapnak. A legkedveltebb római előkép Traianus oszlopának felirata. A betűtervezés mindenkor művészi munka volt, tehát a nyomdai betű grafikai alkotás. A betűtervezők között találjuk Leonardo da Vinci és Albrecht Dürer nevét is.

A betűtípusok részletesebb ismertetése előtt magával a betűvel, annak törvényszerűségeivel és az olvasóhoz fűződő kapcsolatával szeretnék foglalkozni.

A nagy- és kisbetű (verzális és kurrens)

Az ABC ma is használatos nagybetűi kb. két és félezer évvel ez előtt alakultak ki, a kis betűk jelenleg használatos formái azonban csak a korai középkorban nyerték el alakjukat, s csupán a reneszánszban módosultak szerkezetükben is a verzálisokhoz.

A nagybetűk - a verzálisok - mértani alapformákba szerkesztve jöttek létre. A kör, a négyszög, a háromszög, az egyenes, az átló és a derékszög történetileg és szerkezetileg is jól kiolvasható felépítésükből. Természetesen ezt a jellegzetességet korábbi írásokból, főleg a görögből vették át, de kifejlődésük a rómaiaknál ment végbe.

A kerek formák szerkezeti eleme a kör és az egyenes: O, Q, C, G, D, P, R, B, U, S. A négyszög formákban az egyenes és a derékszög érvényesül: H, E, F, L, T. A háromszög formákban az átló a fő szerkezeti elem: A, V, N, M, W, X, Y, K, Z. Az I és a J az egyenes és a kerek forma képviselője. A betűk szerkezeti felépítésükben azt mutatják, hogy bennük a vízszintes, a függőleges, az átlós és kerek vonalak harmonikus egységet alkotnak. A betűkből összeállított sorban ritmus érezhető, betűtípusonként más és más, mivel karakterük is különböző.

A betűknek függőleges és dőlt (kurzív) változataik vannak. A két változat különböző lélektani hatást vált ki az olvasóból. Az álló betűk statikai biztonságot, állandóságot, változatlanyságot, tárgyilagosságot tükröznek, a kurzív betűk pedig az előbbi merevségből a dinamikába váltanak át, élettellel telnek meg, közelebb kerülnek hozzánk, egyénileg jobban a magunkénak érezzük.

A kisbetűk szerkezeti felépítése sokban eltér a verzálisokétól, mert a folyamatos kézírásból alakultak ki, melyet latin nevük: a c u r r e n s szó is őriz. A korai középkorban a római folyóírás továbbfejlesztése hozta létre az u n c i á l i s m i n u s z k u l á -kat, a kisbetű mai alakját, mely aztán a reneszánszban teljesebben ki, de eredeti, lényeges szerkezeti elemeiket hiven megőrizték. Ezek: a betűtörzsből fel- és lefelé nyuló szárok és végződésesek. Ilyen szerkezeti felépítés mellett a kurrens betűk tulajdonképpen csak háromsávú sorba írhatók. A középső sáv valamennyi, de kizárólag azonban csak az a, c, e, i, m, n, o, r, s, u, v, x, z betűké. A felső sávba a következők szára nyulik: b, d, f, h, k, l, t, míg az alsó sáv a g, j, p, q, y betűk végződéseit tartalmazza. A kurrens betűkből alkotott sorban a függőleges vonal az uralkodó, mely a középső sávban sűrűsödve a sor gerincét adja. A felső és az alsó sávba kinyúló végződéses változatosságot

jelentenek az olvasónak, mert a szemet ritmikus mozgásra ingerlik, s ezzel dinamizmusuk erőteljesen kifejezésre jut. A kisbetűs szöveg olvasása éppen emiatt könnyebb, kevésbé fárasztó, mert hiányzik belőle a kapitálisok egyenletes, éppen ezért monoton vízszintes vonalvezetése. Hosszabb szövegű feliratokat tanácsos kisbetűkkel írni!

A térközök szerepe az olvashatóságban

A különböző betűtipusok nem egyforma könnyedséggel olvashatók. Az olvashatóság általában nem az egyedi betű optikailag szép hatásával van kapcsolatban, hanem a szerkezetileg egyszerű, könnyen érthető betűképpel és a betűkből álló szóképpel. Tulajdonképpen az emberi szem nem egyenként fotografálja le a betűket, hanem a szóképet továbbítja az agyba, ahol annak ismerős formája azonnal megjelenik. Ezért fontos a szavak áttekinthetősége, mert a soron végigfutó szem csak ezek képét jelzi az agynak.

A már említett 2.000 típusból több fajta nagyon könnyen és jól olvasható. Évszázados tapasztalat mutatja, hogy a legjobban bevált típusok egyike a reneszánsz tökéletes változata, a Garamond, melyet 1530 körül Claud Garamond fejlesztett ki. Könyveinkben ma is ez a legkedveltebb betűtípus. Az olvashatóságról nagyon érdekes kísérletet közöl Szántó Tibor kiváló tipográfus. Amerikai főiskolai hallgatók különböző betűtípusokkal nyomtatott szövegeket olvastak különböző hatásfokkal. Az eredmény azt mutatta, hogy a Garamondnál 1,4 %-kal nehezebben olvasták a klasszicista Bodoni antikvát, és 5,13 %-kal még nehezebben a gépirást. Ezeket a megfigyeléseket tanácsos felhasználni a muzeumi munkában is.

A szöveg olvashatósága nemcsak a betűtípustól, hanem attól is függ, hogy a betűk a sorban milyen tömören, vagy lazán vannak elhelyezve, s milyen térközt alkalmazunk a szavak és a sorok között. Az amerikai kísérlet igazolta, hogy a betűk típusának jellege, karaktere befolyásolja az olvasót, de ezenkívül - véleményem szerint - a gépirás olvasásának rossz eredményét a nem egalizált betűsor is okozta. Az írógép konstrukciós működési elve nem teszi lehetővé az egalizálást, a betűtérközök optikailag egyenlő beosz-

tását, ezért a nyomtatott könyvek egalizált szövegéhez szokott szem idegennek találta az írógép szöveg ritmusát.

Az egalizált térközök nyújtják az egyenletes, a szemnek is szép, harmónikus szövegképet. Keskeny, magas betűk között általában nagyobb térközöket alkalmazunk, nehogy egybefolyjék a szókép. Széles betűk térközei kisebbek, mert a betű rajzolata miatt hosszan elnyulik a szókép, s ha ezt a térközökkel még növeljük, akkor olvashatósága romlik. Fordítottan járunk el a szóközökkel: keskeny betűknél kisebb, széleseknél nagyobb szóközt iktatunk be. Mindkét esetben az optikailag arányos megoldást kell keresni. Általános szabály, hogy a szóköz egyenlő az átlagbetűk, az n szélességével. A keskeny betűk mondatképét így tömörítjük, a széles betűk szóképeit pedig ezáltal hangsúlyozottan választjuk el egymástól. Különösen arra vigyázzunk, nehogy tulságos kis térközöket képezzünk, mert akkor annyira egybefolyik a betűsor, hogy a szem nem tud szavanként az agyba közvetíteni, s a szem „téveszt”.

Hasonló gonddal kell megválasztani a sorközök távolságát is, mert ez is befolyásolja az olvashatóságot. A grafikusok általában szeretik tömöríteni a sorokat, mert ezáltal a felirat esztétikai összképe jól hat, ám a szem kifárad és összetéveszti a sorokat. A sorköz távolsága függ az alkalmazott betű típusától, összefüggésben van a betű térközeivel és a szóközökkel, ezért a szabályt nem mereven, hanem összefüggéseiben kell alkalmaznunk. Általában a betű törzsmagasságánál kisebb sorköz nem célszerű, mert nehezíti az olvasást. Nagyméretű betűknél viszont másképpen kell a méret-törvényt alkalmazni, mert ott esztétikailag és olvashatóság szempontjából is elfogadható a kisebb sorköz, ha ezt a körülmények így kívánják.

Még néhány szót a bekezdésről és tükörszélességről. Kiállítási feliratokban - véleményem szerint - helyesebb elhagyni a bekezdéseket, és tompa margót, töretlen vonalu tükörszél kialakítani. Modern nyomdai elképzeléseknél ez eléggé kedvelt megoldás, tompaszedésnek nevezik az ilyen tükört. A felirat így megszerkesztett foltja egységesebb képet ad. A bekezdéseket ebben az esetben sortágitással oldjuk meg, mely hosszabb szövegnél tagolja a tükört. Arra kell törekedni, hogy a margószél a jobb oldalon is töretlen

legyen, tehát minden sort teljes tükörszélességben kell kiírni, s ezt gondos egalizálással összekötött tágitással elérhetjük. Különleges esetekben természetesen kötetlen formákat is célszerű alkalmazni.

A tükörszélesség növelésének határa van, melyet a sor áttekinthetősége határoz meg. A sor csak olyan hosszú lehet, amelyet a szem fel tud mérni, könnyen át tud tekinteni. Ezért alkalmaznak nagyobb formátumu kiadványokban, különösen ujságokban két és több hasábot.

Az írásjelek elhelyezéséről csupán annyit, hogy azok mindig szorosán zárulnak az utolsó betűhöz, tehát betütérközt, és nem szóközt használunk. Ritkított betűs címfeliratoknál és nagy betűből álló szövegben az írásjelek távolságát arányosan kell megállapítani. Fontos, hogy „ne éljen külön” az írásjel, mert akkor feleslegesen „kiabál”.

Az itt ismertetett szabályok első pillanathan sok összefüggésük miatt kissé bonyolultnak tűnnek, de a valóságban nagyon egyszerűek. A gyakorlott grafikus pl. egy felirat esetében néhány perc alatt megfogalmazza magában a szükséges tennivalókat.

A betűtípusok jellemzői

Az antikva betű jellegzetességeit, alcsoportjainak pregnáns vonásait fogom ismertetni. A jellemzés csak az alapvetően meghatározó karakterre terjedhet ki, a gazdag változatok tárgyalásától el kell tekintenünk.

1. Reneszánsz antikvák

A nagybetűk ma használt formáját a római kapitálisok alapján, a kisbetűket pedig a korai középkori minuszkulákból, a reneszánsz fejlesztette ki. A végleges forma kialakulásában nagy szerepet játszott a könyvnyomtatás technológiája. Claud Garamond (1480-1561) francia betűmetsző tökéletesítette és fejlesztette művészivé azt a betűtípust, melyet a legtöbb könyvben ma is használunk.

A reneszánsz antikva jellegzetessége: az alapvonalak és a segédvonalak közti csekély vastagságkülönbség; a s z e r i f -ek (talpak, kezdő és záró vonalak) enyhe ivelése; a kerek formák alig észrevehető ferde tengelyállása.

2. Barokk antikvák

A reneszánszban tökéletesített forma csak annyiban változott, hogy az alap- és segédvonalak vastagságában nagyobb lett a különbség, a kerek formák tengelyállása majdnem függőleges és a szerifek ivelése tovább enyhült.

E típus betűi ma is kedveltek. Európai hírű tervezőnk, Misztótfalusi Kis Miklós (1650-1702) antikvái ma is megbecsültek külföldön és itthon egyaránt.

3. Klasszicista antikvák

A rézmetszés hatása érezhető e típus szerkezetén. Legkiválóbb tervező művésze az olasz Giambattista Bodoni (1740-1813). Jellegzetessége az alap- és segédvonalak közti nagy különbség, a szerifek vízszintes állása és a kerek formák függőleges tengelye.

Nagyon kedvelt típus, s ez lett az un. ujságbetű. Jól olvasható. finom változatai nagyon elegánsak és nagy művészi igénnyel készültek. Az empire diszítőelemek nemes vonalvezetése olvasható le a szép klasszicista betűről.

4. Egyéb antikvák

Ide tartoznak azok a típusok, amelyek még őrzik a régi hagyományokat, de már a szabad tervezés érvényesül bennük. Korunk betűtervezőinek modern alkotásai sorolhatók ide, s ezekben az egyéni jelleg markánsan érvényesül. Több változata ismeretes. Az egyik típust a betűtalpak elhagyása jellemzi, a másokban az egyéni vonások dominálnak, a harmadikban a történeti formák jutnak kifejezésre.

E típus betűit általában széles, vágott tollal lehet írni, ezért kiállítási feliratokhoz is kiválóan alkalmasak. Egyik legkedveltebb típusa az un. p o s t a n t i k v a, mely kiállításaink kedvelt betűje volt eddig is, mert a grafikus könnyen tudta írni. Ezenkívül a tervezők sok modern formát alakítottak ki, melyek csak elősegítik az olvasást világos, egyértelmű vonalvezetésükkel. Egyelőre csak prospektusokban, hirdetésekben találkozunk velük, hisz az olyan fiatal típusok, mint az Optima vagy a Pascal még nem terjedtek el, pedig nagyon alkalmasak kiállítási feliratokhoz.

5. Lineáris antikvák (groteszk)

A modern idők betűtípusa, noha már a múlt század elején feltűnt, később pedig a kereskedelemben terjedt el. A groteszk név nem megfelelő, de elterjedt elnevezés. A betűtípus jellegzetessége az alap- és segédvonalak optikailag egyforma vastagsága és a talpak elhagyása. A vékony vonalvezetésű változatok finomak, izlésesek és kiállításra is ajánlhatók tárgyilagosságot kifejező hatásuk miatt. Szélsőséges típusaikat a kapitalista üzleti érdek, az izléstelen verseny termelte ki. Ezeket feltétlenül kerülni kell.

6. Talpas vagy blokk antikvák (egytienne)

Napóleon egyiptomi hadjárata után Angliában alakult ki, s később mindenütt elterjedt és kedvelt típus lett. Erre is az optikailag egyforma vastag vonal a jellemző, de karakterisztikusan dominál a szerifek, a talpak erőteljes kihangsúlyozása. Több változata közül legismertebb az un. írógép betű. A kereskedelemben és az iparban nagyon kedvelt a t a l p a s a n t i k v a, mert jól olvasható. Finom változataikat fel kell használni kiállításokon.

7. Irott (kézirásos) antikvák

A kézirás különböző technikája, az írószerszámok változatos alakja vezetett e legegységesebb vonásokat tükröző típus kialakításához. Mintegy másfél évszázados múltjában éppen úgy megtaláljuk az egy-

kori iskolai „szépirás”-t, mint a markáns ecsetvonásokkal készült típusokat. Az írószerszámok sokfélesége kötetlenebb formákat hozott létre, és felszabadította a betűket az eddig uralkodó szigorú vonalrendből. Sikerültebb változataik lüktető elevenséget árulnak el, s egyéniséget kidomborító jellegükkel szubjektív hatást gyakorolnak az olvasóra. A tervező énye sokszor plasztikusan érzékelhető.

Alkalmi szövegekre, kis részletek kihangsúlyozására használhatók. Megfontoltan kell alkalmazni őket, mert lelki emóciót kiváltó hatásuk ellentétbe kerülhet a kiállítás mondanivalójával.

Legtöbb változatukat tollal és ecsettel írják. Jellegzetességeik alapján négy főváltozatot különböztetünk meg:

- a/ váltakozó vonalvezetések: vágott tollal írják, a vékony és a vastag vonalak egymást váltó átmenetéből állnak („szépirás”);
- b/ árnyékolt vonalúak: speciális rajztollal írják;
- c/ egyenletes vonalúak: a lineáris vonalvezetés a lényeg, de szabad formaképzéssel, csőtollal, redisz tollal, ceruzával, krétával, filctollal stb. készülnek;
- d/ ecsetvonásúak: lapos, hengeres, gömb stb. ecsettel festik.

+ + +

E vázlatos ismertetéssel, tipográfiai alapon, de a muzeológus szemével igyekeztem bepillantást nyújtani a betűtípusok világába, hogy e gazdag kincsetárat tudatosan felhasználjuk sokoldalú munkánkban. Az érdeklődőknek a grafikai és tipográfiai folyóiratokat ajánlom és az alábbi összefoglaló műveket:

FUNKE, Fritz: Buchkunde. Ein Überblick über die Geschichte des Buch- und Schriftwesens. Leipzig, 1959.

HAUSCHILD, Herbert: Die Schrift. Die Grund- und Leitschriften. Leipzig, 1958.

JENSEN, Hans: Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin, 1958.

KAPR, Albert: Deutsche Schrifkunst. Dresden, 1959.

KNER Imre: A könyv művészete. Tanulmányok a tipográfiáról és a könyvművészetről. Budapest, 1957.

SZÁNTÓ Tibor: Könyvnyomtatás, tipográfia. Budapest, 1964.

SZÁNTÓ Tibor: A betű. A betűtörténet és a korszerű betűművészet rövid áttekintése. I-II. Budapest, 1965.

+ + +

Végezetül köszönetet mondok a Győr-Sopron megyei Nyomda Vállalat Igazgatóságának a melléklet elkészítéséért és Brozsek Bélának, aki a tipográfus művészi hozzáértésével állította össze cikkem szemléltető illusztrációját.

Uzsoki András

Természettudományi kiállítások rendezéséről

Örömmel olvastam László Gyula kitünő irását a Muzeyumi Közlemények 1968. évi 2. számában. Ez a kiváló munka sok olyan problémát érint, amelynek megoldása fontos és sürgős feladat. A dolgozat - csakugy, mint másokban - bennem is gondolatokat ébresztett. Ezekből szeretnék itt közreadni néhányat, bár érzem, hogy közülük egyik-másik vitát válthat ki. A vita azonban segíthet kijelölni azokat a helyes utakat, amelyeken járnunk kell a modern kiállításos ismeretterjesztésben. Őszintén megvallva gondolataim összegezésére az is ösztönöz, hogy néhány ujszerű javaslatom ismertetése mellett esetleg már ismert tények és módszerek rögzítése is járhat olyan haszonnal, hogy mozgósítja mind a muzeológus kollegákat, mind pedig azokat, akik döntő elhatározásokat hozhatnak a kérdésben.

Mondanivalómat fontossági sorrendben szeretném tárgyalni, bár egy kiállítás elkészítésénél nehéz a munkák fontossági sorrendjét megállapítani. Ugyanis apró dolgok is nagymértékben ronthatnak vagy javíthatnak a kiállítás sikerén. Mégis azt hiszem, a szakanyag és a rendezőkönyv kérdésével kell elsősorban foglalkoznom.

A jó kiállítási szakanyag kiválasztása igényes tudományos munka. Jó szakanyagot összeállítani és ebből jó rendezőkönyvet írni csak az tud, aki fölényes ura szaktárgya ismereteinek. Ez azonban önmagában nem elég. A rendezőkönyv készítőjének egy sereg más ismerettel is rendelkeznie kell. A magas követelmény ellenére a szakanyag összeállítása csak kis része annak a munkának, amit egy jó kiállítás megkíván. Sajnos vannak olyan tapasztalataim, hogy igen jó szakanyag vált sikertelen kiállitássá a meg nem felelő kivitelezés miatt. Nem lényegtelen tehát a kivitelezési formákkal behatóbban foglalkozni, kis visszapillantással a mai kiállítási elvek kialakulásának tanulságos történetére.

A régi idők természettudományos kiállítása a természeti furcsaságok bemutatására szorítkozott. Ennek az időszaknak termékei a „kuriózum kiállitások”, amelyeken a kétfejű borju és társai je-

lentik a látványosságot. Az anyag faragott vázu diszes üvegvitrin-ekben állott, többnyire csak szűkszavu felirattal. Ezt követően főleg „raktárkiállítások” születtek. Ezek jellemzője, hogy a muzeum minden tárgyát kiállította, amit csak megszerzett. Az elülső oldalukon üvegezett szekrények szolgáltak a kiállítás vitrineiként. A zsufolt polcokon katonás rendben sorakoztak a tárgyak, különösebb ismertetés nélkül. Nagy előre lépés a „rendszerintani kiállítás”. Ennél már volt bizonyos vezérfonál, hiszen az anyagot a tudományos rendszerintan elvei alapján helyezték el. A feliraton a nevek, a rokonsági viszonyok és az elterjedési adatok állottak. A legutóbbi évtizedekben alakult ki (talán épen hazánkban) a „tematikus kiállítás”, amely már természettudományos tételek és jelenségek ismertetését tűzi ki célul. Ezt tartjuk ma is a modern kifejezési formának s ennek járuléka a dioráma megszületése is. A dioráma az élőlényt nem elszigetelten, hanem természetes környezetében mutatja be s így újabb jelentős lépés a korszerű szemléletű kiállítás megteremtésében.

A dioráma-építés tudományát ma már teljesen kiforrottnak tekint-
hetjük, noha variációs lehetőség még akad kipróbálatlan. Ilyen pl.
a „dioráma-tér megoldás”, amely azt az érzést keltheti a látoga-
tóban, hogy nem csupán ablakon át nézi az ábrázolt tájat, hanem
benne járkal. Kísérletezésre vár még az apró, vagy egyenesen mik-
roszkópikus kicsinyiségű lények modelljeivel készülő kisdioráma,
amelyben a látogató számára nehezen érzékelhető világot látja
erős, de arányos felnagyításban. Sokat vitatott forma a „jelzett
dioráma”. Ennél a környezet nem élethű, hanem csak néhány leegy-
szerűsített elemmel jelzett. Pedig a környezet „absztrakt” bemu-
tatása abban az esetben az egyetlen lehetséges megoldás, ha a
rendelkezésre álló kiállítási hely előtere keskeny, de ott az
élőlény környezetének a bemutatása vagy legalább érzékeltetése is
szükségszerű.

Korunkban a természettudományok terén igen jelentős eredmények
születnek. A nagyközönség értesül a felfedezésekről, de általában
nem a kellő alaposággal. Ezért kötelességünk helyesen és korsze-
rű módon – pl. a jól megrendezett kiállításokkal is – tájékoz-
tatni az új ismeretekről. Az új témák azonban új megjelenítési
formákat is követelnek, amelyek kialakítása megnyugtató módon csak-

is a muzeológus és a tervező, kivitelező szakember szoros együttműködése révén történhet. Ennek az együttműködésnek az alapötlet megszületésétől a kiállítás megnyitásáig kell tartania, mert sok esetben menetközben alakul ki vagy alakul át a forma. Nem szabad megijedni az újratevésektől sem, mert csak a lehetséges legjobb formai megoldás szolgálja kellő mértékben a tartalom megértését.

Átütően hatásos csak az a kiállítás lehet, amelyben a jó téma és érdekes szakanyag esztétikus és lélektanilag megalapozott formában jelenik meg.

Se szeri se száma az olyan témáknak, amelyekből jó természettudományi kiállítás készülhet. Egy kis fantáziával könnyű elképzelni olyan kiállítási termeket, ahol a világegyetem mechanizmusára vonatkozó - ma az érdeklődés előterében álló - ismereteket nagyméretű működő modellek segítségével mutatják be, vagy olyanokat ahol a növényi vagy állati szervezet belső felépítése a látnivaló és az óriási sejt-, szerv- és szövetmodellek között, szinte bejárja a látogató az élőlény testét és így ismeri meg a szervek működését. Mindennapi életünkben sokszor érezzük a civilizáció, rohanó korunk ártalmait. Talán nem lenne felesleges ezeket és az ellenük való védekezés módszereit egybegyűjtve kiállításon bemutatni. A korszerű komplex kiállítás gondolata sugallja a természeti adottságok és az általuk sokban meghatározott emberi tevékenység szoros kapcsolatainak együttes bemutatását, amely célszerűen oly módon történhet, hogy a természeti adottságok emberre gyakorolt hatása mellett az ember természetátalakító erejét és hatását is érzékeltesse. A mai kor emberének izgalmas témája a biokémiai szerveződés, az öröklődés és életszabályozás kémiája. Első pillanatra nagyon nehéznek tűnik ennek az elvont témának a bemutatása, a ma ismert és használt eszközök alkalmazásával könnyen fénykép- és rajzkiállítás kerekedne ki belőle. Pedig a működést, a folyamatot egyszerűsítve bemutató mozgó modellek segítségével elképzelhető a sikeres megoldás.

A feliratozás kérdése László Gyula dolgozatában is, a hozzászólásokban is, fontos helyet kapott. Ez a probléma szinte minden kiállításnál újra és újra felmerül. Az eddigi tapasztalatok alapján az alternatív megoldás látszik a természettudományi kiállítások-

nál célravezetőnek. Legyen a kiállítás anyaga nagybetűs, rövid feliratokkal is érthető, de a részletek iránt érdeklődők számára legyen kisebb betűkkel írt bőségesebb magyarázat is. A nézőket ugyanis valóban két csoportba lehet osztani. A futó látogató csak tallóz a termekben, a másik típus részletesen megnéz, elolvas mindent. Amennyiben a kiállítás anyaga a fő feliratokkal, tehát csupán kevés szöveggel is érthető, de el van látva a részleteket is magyarázó szövegekkel is, mindkét látogató típus eredményesen, élményekben gazdagodva tekinti meg. A feliratkérdés jobb megvilágítására álljon itt egy természettudományi példa: tegyük fel, hogy a kiállítás célja a törzsfajlódás bemutatása az egyes állatcsoportok csontrendszerének kialakulása alapján. A tárgyi anyag, címfeliratok, valamint képaláírások a futó látogatóval is megértetik a folyamatos változást mutató hasonlósági összefüggést, a törvényszerűséget. A tüzetes néző azonban az evolúció teljes képét kapja.

A látottak rögzítése szempontjából fontos a jó vezetőkönyv. (Ez propaganda eszköznek sem utolsó.) Kivánatos lenne, hogy ebből akár többféle is kapható legyen, hogy közülük a látogató az érdeklődésének és zsebének legmegfelelőbbet vehesse. Feltétlenül helyes lenne, ha a vezetők és katalógusok egy része több nyelven készülne. Az alapos látogató ezeket otthon megegyeszer áttanulmányozza, de az izléses kiállítású ismertetőbe még a felületes néző is beletekint otthonában, „A tudás atyja, az ismétlés”: a kiadvány haszna az ismeretek rögzítésében nyilvánvaló.

Mint hogy a kiállítás hatékonysága a szakanyag lélektanilag hatásos „tálalásának” függvénye, legyen szabad néhány szót szólnom a kiállítások lélektani vonatkozásairól. A kiindulási alap az a tény, hogy a kiállításokat sokféle műveltségű, beállítottságú ember nézi meg. Vizsgálunk kell tehát azt a különböző érdeklődési emberre egyaránt hatásos tényezősort, amely szerint fel kell építeni a kiállítást.

A módszer nem új, a pedagógiában rég bevált. A közlendők elrendezésében követendő sorrend: figyelemfelkeltés, adatközlés és végül a tanulság levonása, majd megismétlése. Már álló kiállítások elemzése megmutatja, hogy nem minden esetben érvényesül ez a pe-

dagógiai elv és felépítés.

Meg kell itt emlitenem néhány, látszólag jelentéktelen lélektani jelenséget. A figyelem teljes értékű koncentrálttsága az egész látótérhez viszonyítva, meglehetősen szűk sávon érvényesül. Ez térben az a terület, ahova a látogató fejének elmozdítása nélkül lát. Ez a kedvező képszög és terület függ a tárgy nagyságától, a terem méretétől, ha szövegről van szó, a betű méretétől sőt a szöveg betűtípusától is. E sáv alatt vagy felett elhelyezkedő tárgyak már csak akkor vonják magukra a figyelmet, ha igen nagyok, élénk színűek, vagy mesterséges módszerrel hívják fel rájuk a figyelmet (például egy élénk színű nyíl viszi oda a tekintetet). Tapasztaltam már olyan esetet is, hogy a központi, figyelmi sávban levő tárgyra vagy fontos közlendőre szinte senki sem emlékezett a látogatók közül. Ennek oka az volt, hogy a háttérfestés elvonta a figyelmet és ráadásul egy lényegtelen tárgy a közelben kiemelőlő színelapot kapott. Ezt a tárgyat többnyire észrevették a látogatók. A jó installáció nem önmagáért van, hanem segít a szakanyag kiemelésében, hangsúlyozásában és megértésében.

A fenti gondolatokat továbbfűzve, felötlik, hogy nem lenne-e kívánatos a kiállítási szakembereknek a reklámpszihológia fokozott tanulmányozása és törvényeinek következetes alkalmazása a kiállításkészítésben és propagálásban. Az a tapasztalatom, hogy a reklám szótól a muzeológusok nagyrésze megborzad, mintha a reklám valamiféle sötét kapitalista manipuláció lenne, amely nem méltó a tudományos ismeretterjesztésben. Pedig lényegében a reklám nem más, mint a figyelem fokozott felkeltése. Az a tény, hogy a kereskedelmi reklám tárgya egy fogkrém-márka, a muzeumi viszonylatban pedig egy tudományos igazság, lényegében nem változtat a dolgokon.

A fentiekből világosan látszik, hogy a jó szakanyag, lélektanilag átgondolt és esztétikus elrendezésben, megfelelő környezetben, adja a hatásos kiállítást. Foglalkoznunk kell tehát a továbbiakban a kiemelőlő és szép környezet: a dekoráció kérdésével is. A természettudományi kiállításokban a dekorációs anyag is többnyire természetes eredetű és különleges kezelést kíván. Ez a körülmény - mint látni fogjuk - messzemenő szervezési gondokat támaszt. A

természetben a kedvező és kedvezőtlen időjárási periódusok váltják egymást. Az évszakok változásai sem teszik lehetővé minden időben és minden helyen a megfelelő természeti „dekorációs” anyag begyűjtését. Ezért, gondos szervezéssel és előrelátással, alaposan meggondolt előmunkálatokkal kell a szükséges anyagokat, a megfelelő időben begyűjteni.

Jelentős különbség a más tárgykörű kiállításokkal szemben, hogy a természettudományi kiállítás tárgyanaga nem adott, a tervezés stádiumában többnyire nincs a raktárban. A begyűjtés, méginkább a kikészítés a témának megfelelően történik. A kész rendezőkönyv (a filmesektől helytelenül átvett műszóval: forgatókönyv) előírásai szerint kell a gyűjtéseket elvégezni. Ez nagy mértékben megnyújtja kiállításaink megrendezésének idejét és szükségessé teszi az előmunkálatok elkezdését már akkor, amikor elfogadott rendezőkönyv még nincs, csak tématerv. A diorámákhoz a fatörzseket, a kiállításra kerülő nagyobb állatokat már évekkel az építés előtt be kell gyűjteni. Ezek szárítása, fertőtlenítése, preparálása, stb. igen hosszú időt vesz igénybe. E munkák eredményességének gátat szab az a körülmény, hogy a munkák esedékessége idején még nincs költségfedezet, hiszen el nem fogadott rendezőkönyvre jelenleg nem adnak költségkeretet. A jelenlegi költségvetési és szervezési gyakorlat tehát sokszor eredményez egyenetlen munkatempót és elsietett, elnagyolt kiállításépítést. Viszont ki kell emelnem, hogy a természettudományi kiállítások szervezésének jellege megkívánja a rendezőkönyv legfontosabb, aprólékos részletekbemenő megírását, igen körültekintő elkészítését. A kérdés megvilágítására elegendő, ha a diorámakészítés néhány mozzanatát tagolom. A tudományos hitelesség megtartása végett a diorámákban csak olyan anyag (növény és állat) szerepelhet, amely az ábrázolni kívánt biotópban és időszakban, valóban létezik. Mászóval: őszi, lombhullásos erdőt ábrázoló diorámában nem viríthat ibolya - tavaszi virág -, nem lehet a hegyi gyeppen alföldön élő növényfaj, és nem lehetnek kis vadmalacok sem, mert ezek tavaszi ellésűek. Ebből következik, ha egy kiállításban van őszi dioráma, akkor a begyűjtés időszakának legalább egy őszt magában kell foglalnia. Növeli a nehézségeket, hogy a begyűjtési időszak nem lehet közvetlenül az építési időszakot megelőző, hiszen a begyűjtött anyagot még hosszasan preparálni is kell. Kevesen gondol-

nák, hogy egy kis fán 5-8.000 levél van. A preparálás során ezeket a leveleket egyenként ki kell vasalni és rugalmasító anyaggal kezelni, megfesteni, majd az ág megfelelő helyére visszaerősíteni.

A munkaszervezési nehézségekhez járul többnyire a nyomasztó raktározási gond. A szárított fatörzsek, kitömött állatok, az aljzatanyag nagy és jó tárolási helyet igénylő anyagok.

Ilyen és ehhez hasonló kérdések teszik szükségessé, hogy a természettudományi kiállítások problémáit, elkülönítve a más szakok kiállítási problémáitól fokozott figyelemmel tanulmányozzák a muzeumok felügyeleti szervei is.

Az anyagi és szervezési nehézségek, valamint az egyes esetekben az aktualitást is némileg fenyegető hosszú elkészítési idő terelte újabban természettudományi téren a fokozott figyelmet a vándorkiállításokra. Ez nem jelenti azt, hogy nagyobb városaink, idegenforgalmi és kulturális gócaink meg lehetnek természettudományos állandó kiállítás nélkül. Igen sok az olyan terület az országban, ahol már igen régen nem volt természettudományi kiállítás. A természettudományi muzeológus is kevés és számuk egyre fogy. A vándorkiállítás csak gyorssegély. Számukat azonban feltétlen fokozni kell, kétféle módon is. Készüljön változatos tematikájú több új vándorkiállítás és mindjárt több példányban. A párhuzamosan készített „duplum kiállítás” olcsóbb és a készítési költség egyrésze rövidesen megtérül a vándoroltatási költség csökkenéséből, ami abból ered, hogy a kiállítás nem utazik keresztül-kasul az egész országban, hanem csak egy körzetben.

Végül, de jelentőségét tekintve nem utolsó sorban, szólnom kell kiállításaink propagálásáról is. Természettudományi kiállításaink hirverése sem a fővárosban sem vidéken nem kielégítő. Ez - tudomásom szerint - elsősorban központi propaganda szerveink elégtelen személyi és anyagi ellátottságának következménye. Az is tény, hogy jelenleg a kiállítást készítő muzeumoknak sincs meg sem a személyi, sem az anyagi feltételük a kellő propaganda kifejtésére.

A folyamatos propaganda jelenleg alig több mint néhány unott hangon felolvasott cím a rádióban, olyan műsoridőben, amikor a

legkevesebben hallgatják. Az újságokban is csak a kiállítások címének egyszerű felsorolása található. Sok esetben a természettudományos kiállítások ebből is kimaradnak. Vidéken egyes helyeken már jó előkészítésnek számít, ha valamelyik köztéren, kézzel rajzolt plakát található.

Hatásos propaganda eszköznek vélném, ha a forgalmas utcákon és várócsarnokokban, Budapesten az aluljárókban, egy-egy kis üveg-szekrényben vagy kirakatszögletben elhelyezett szép tárgy vonná magára a figyelmet és mellette a szöveg közölné, hogy sok ilyen érdekes és tanulságos dolog látható a muzeumban. Ugy szintén kívánatosnak tűnik, hogy a rádió és a TV adjon több színes riportot és ismeretterjesztő műsort a természettudományi kiállításokról, többször a főműsoridőben is. (Megjegyzem: a népművelés érdekeit segiténé, ha a fenti szervek nem számítanának ezért a propagandáért oly busás összegeket fel mint a jelenben.)

Plakátok - mégpedig művészi színvonalú plakátok - megjelenése és viszonylag gyakori változása, is fontos propaganda eszköze lenne kiállításainknak. Utcáink tele vannak jó és szép plakátokkal. Minden elismerésem az „Amigo” kávé és a „Mirelite” készítmény plakátoké, de hasonlókat talán lehetne a muzeumok számára is biztosítani. Példának a jó propaganda érzékeltetésére fel kell hoznom Eger városát. Itt a Múzeum és a Tanács példamutató összefogásából egy egész város: sok épület és értékes műtárgy vált kiállitássá. A városban mindenütt többnyelvű feliratok, minden arra érdemes épületen tábla, és a jó rendezvények is egymást érik. A propaganda új eszközeként meg kellene szervezni a rendszeres kapcsolatot a Filateliával és a Múzeumi Hónapot a bélyeggyűjtők fontos időszakává kellene tenni. Helyi bélyegek és bélyegzők alkalmazásával ez megoldható. Kiterjesztendő eszköz, mert szép sikere van az egeri és keszthelyi muzeumban, a műtárgy-másolatok eladása. Ez jó üzlet a múzeumnak és izlésfejlesztő, népművelő lehetőség is egyben. Természettudományi vonatkozásai ennek vitathatók, de olyan levelezőlapok árusítása, amin érdekes állatok és növények képe van, lehetséges.

A propagandát ki kell vinni az utcára. Nem helyes az a propaganda, amely csak ahhoz a látogatóhoz szól, aki már ugys bent van a

muzeumban. Előfordulnak olyan előadások, amelyeket neves szakemberek néhány sebtében beteretelt látogató előtt tartanak meg, mert a „propaganda” az előadói terem ajtajára függesztett gépelt sorokból állt. Jobban bekapcsolódhatna a muzeumi propaganda munkába a TIT és más művelődési szerv is.

Befejezésül - bár ismert tény - hadd rögzítsem le: a jó természettudományi kiállítás nagy mértékben járul hozzá a korszerű általános műveltség és a szilárd materialista világnézet kialakításához, Ugy érzem többet is tehetnénk e fontos célok teljesebb megközelítése érdekében. Örülnék, ha irásom erre ösztönözne.

Agócsy Pál

Új kiállítás társadalmi segítséggel

A nagykanizsai Thury György Múzeum 1951-ben indult rohamos fejlődésnek. Gyűjteményanyaga azóta 2000-ról 28.000 darabra növekedett, amelyből csaknem 8.000 a nagyméretű tárgy. A rohamos gyűjteménygyarapodással azonban csak lassan tudott lépést tartani a területi fejlődés. A Múzeum helységeinek légtere az 1950. évi 500 m³-ről 1964-re 2400 m³-re növekedett, s ebből negyed rész esett a kiállításokra, míg a többi a raktárak, a restaurátor-műhely és az iroda között oszlott meg.

1964-ig kilencszer bővült az intézmény. A Művelődésügyi Minisztérium, illetve a Városi Tanács megértő anyagi támogatásával átlag két évenként jutott egy-egy újabb raktárhoz, 1956-ban kiállítási teremhez. 1962-ben egy emeletes raktárépületet is építhettünk, két helyiségből álló korszerűen felszerelt restaurátor-műhellyel. Ez a mindig csak a legsürgősebb szükségletet kielégítő fejlesztés azonban jelentékeny munkaerővesztéssel járt, hisz a raktárakat, de részben a kiállítási termeket is gyakorta kellett átrendezni.

Ezért vetődött fel a gondolat a Megyei Tanács VB. és a többi illetékes szerv részéről egy méreteiben megfelelő, az intézmény gyors fejlődését hosszabb távon is szolgáló muzeumi épület megszerzésére. E célra alkalmasnak tűnt a város szívében, a 7-es főközlekedési ut mentén fekvő Lenin u. 5-7. szám alatti műemléképület, melyet a Dél-Zalai Állami Erdőgazdaság, a FÖLDSZÖV Vállalat, több lakás és üzlet foglalt el. Az Erdőgazdaság régtől kérte már felettes hatóságától új székház építtetését, ezért szívesen vette a Művelődésügyi Minisztérium Muzeumi Főosztályának 1,200.000 forintos vételi ajánlatát az épület megvásárlására. Az egyesség 1966-ban létrejött, s a Sneff-téren 1969. végére állt is az erdészek háromemeletes modern irodaháza.

A Múzeum is megtette a szükséges lépéseket a lakások szanálására, s kérte a Megyei Tanácsot, rendelje meg a felújítási terveket, s biztosítsa az átalakításhoz szükséges hitelkeretet. A Megyei Tanács VB. azonban 1968-69-re nem volt képes a fejlesztéssel kap-

csolatos hitelkeretet biztosítani. Ezért - mivel a helyszüke ismét kétségbeejtően szorongatott már bennünket, s sajnáltuk volna a központi fekvésű szép termeket kihasználatlanul, üresen hagyni - hitelátcsoportosítással saját költségünkre rendeltük meg a Zala-megyei Tervező Irodánál a felújítási programtervet.

Egy 1968. januárjában tartott helytörténeti jellegű népfrent-előadás alkalmával a nagykanizsai MÁV Pályafenntartás dolgozói kérdéssel fordultak az előadóhoz - a Múzeum igazgatójához - és tájékoztatást kértek a megüresedett „erdészház” átalakítási munkáiról. Midőn meghallották, hogy az épület felújítására anyagi fedezet nincs, s így az talán évekig üresen fog állni, javasolták az erdészeti által elhagyott termek legalább egy részének társadalmi munkával történő felújítását, sőt meg is tették az első felajánlást.

Rövid időn belül spontán mozgalom indult városunkban az új múzeumi termek felújítására. A felajánlások összefogására Nagykanizsa Város Tanácsa Terv Osztályától Hajnal István építészmérnök, a Thury György Múzeum Baráti Körének lelkes fiatal tagja vállalkozott. A Végrehajtó Bizottság engedélyével 1968. július 23-ára összehívta a helyi üzemek és vállalatok felelős képviselőit, s az értekezleten az általa készített felmérési rajz és hozzávetőleges felújítási terv alapján el is osztották a feladatokat. A Tervező Iroda ugyanis csak novemberre ígérte a programterv elkészítését, viszont ők is összeállítottak egy, az elvégzendő feladatokkal kapcsolatos költségvetést.

Hátra volt még az anyagszükséglet költségeinek előteremtése. Kanizsa egyik legjelentősebb, az egykori híres végvár köveiből 1705-től épített műemléki épületéről lévén szó, az Országos Műemléki Felügyelőséghez fordultunk gyorssegélyért. Merényi Ferenc igazgató a benyújtott előzetes költségvetés alapján májusban 50.000 forintot, majd júniusban ismét ugyanennyit biztosított anyagbeszerzésre, melyből a parkettát, cementet, meszet, sódert, villanszerelési anyagokat, stb. vásároltuk meg. A hiányzó összeget saját költségvetésünkből pótoltuk, de számos, főleg hiánycikk átengedéséért, kölcsönzéséért illeti köszönet az építési vállalatokat, üzemeket, s magát a Városi Tanácsot is.

Az előzetes felajánlások alapján a felújítási munkák már májusban elkezdődtek, július végétől pedig már nagy lendülettel folytak. Komoly nehézséget okozott azonban a segédmunkáshiány. Egyes vállalatok ugyanis csak szakmunkásokat tudtak küldeni, mivel segédmunkásban maguk is hiányt szenvedtek. Ekkor a KISZ szervezetekhez fordultunk segítségért. Közülük a Dózsa laktanyáé és a Landler Jenő gimnáziumé tüntette ki magát leginkább, akiktől csaknem 200 napi társadalmi munkát kaptunk; még pedig a legnehezebbet, mert transzportőr hiányában vödörkben hordták le a régi, gombás feltöltést, s szállították fel a kb. 30 m³-nyi betonkavicsot az emeletre.

Súlyos gondot okozott az anyagfuvarozás is. A TEFU-kocsikat ugyanis erősen lekötötte az aktuális terményszállítás, s nekünk csak esténként tudtak volna fuvarot biztosítani, akkor viszont rakodónk nem volt már. A Határórséghez fordultunk segítségért és nem eredménytelenül. Ők szállították el a több mint 35 m³-nyi fertőzött altalajt, s hozták a bányából a homokot, betonkavicsot, deszkát, stb. Rakodót többnyire a KISZ-esek adtak. A társadalom csaknem minden rétege megmozdult a jó ügy érdekében, a villanszerelés befejeztével még az ÁVESZ is munkaidőn túl és társadalmi munkával végezte el az áram bekötését.

A társadalmi munkák helyszínen történő közvetlen koordinálását Hajnal István irányításával Kalmár József nyugdíjas, az építőipar kiváló dolgozója, Baráti Körünk tagja végezte. Erre főleg a betonozásnál volt szükség, amikor rövid idő alatt igen sok embert kellett mozgatni.

A MÁV Pályafenntartási Főnökség dolgozói már márciusban felszedték a rengeteg korhadt padlót, párnafát, szétbontották a kályhákat, elvégezték az ajtók és ablakok javítását, üvegezését, festését s a szükséges lakatosmunkákat. A Kinizsi-utcai Építőipari Szövetkezet egy 54 m² alapterületű kiállítási terem teljes felújítását készítette el, betonozással, parkettázással, festéssel, villanszereléssel együtt. A Tanácsi Építőipari Vállalat a 30 méter hosszú, 2-3 méter széles emeleti folyosó kőművesmunkáit, festését és mázolását, míg a Zalamegyei Állami Építőipari Vállalat dolgozói az ugyanekkora földszinti folyosó és az emeletre vezető

lépcsőház s a kapualj kőművesmunkáit és villanyszerelését végezte el. A Dunántuli Kőolajipari Gépgyár, az Ipari Iskola tanulói Pásti István oktató vezetésével, valamint a Vasipari Vállalat a többi kiállítási terem és a folyosó villanyszerelését végezték. Utóbbi ezenkívül biztonsági vasrácsot is szerelt a földszinti ablakokra. Az Üveggyár villanyszerelői két újabb terembe is bekötötték a villanyt. A Dunántuli Kőolajfurási Vállalat három terem teljes parkettázását végezte, míg az Ingatlankezelő Vállalat a többiét, s kedvezményesen, saját telepéről biztosította részünkre a szükséges jóminőségű anyagokat. E téren kaptunk segítséget Nagykánizsa Város Tanácsa Ut-Hidkarbantartó Részlegétől, de ők csinálták az áram bekötéséhez szükséges árammérő szekrénykéket is. A Sörgyár a földszinti ajtók mázolását végezte, míg a Butoripari Vállalat parkettát szárított és az emeletre vezető ékalakban forduló, széles tölgyfalépcsőt javította meg. Sőt eljött segíteni Strényi György szobafestő is, aki a földszinti folyosók festését végezte el. A Honvédség, a Határőrség és a KISZ szervezetek közreműködéséről szóltam már.

A felújítási tervek hiányában csak részben vehettük igénybe a Butoripari Vállalat felajánlását, és nem volt módunk pillanatnyilag elfogadni a Földgázüzem dolgozóinak igen áldozatkész vállalását a gázszerelés elvégzésére, illetve a központi fűtés beszerelésére sem.

Az Országos Műemléki Felügyelőség többször is ellenőriztette a munka menetét, s küldötte, Szlaterics Gyula mérnök minden alkalommal megelégedését fejezte ki.

Szeptember 8-án öt szép, boltíves teremben s az összes folyosókon mintegy ezer főnyi közönség előtt nyitotta meg ünnepélyes keretek között Vándor László, az MSZMP Városi Bizottsága első titkára a Dél-Zalai Állami Erdőgazdasággal és a zalamegyei vadásztársaságokkal közösen rendezett reprezentatív vadászati kiállításunkat. A kiállítás színvonalát emelték az országos muzeumainktól kölcsönzött értékes műtárgyak: így a Magyar Nemzeti Múzeum vadászfegyverei, a Magyar Nemzeti Galéria vadászati tárgy festményei, valamint a Természettudományi Múzeum kitömött nagyvadjai. Ezek gyors és szíves átengedéséért ezuton is köszönetet mondunk. A ki-

állítás nagy sikerét leginkább az bizonyítja, hogy október 13-ig csaknem 8.000 fő tekintette meg.

Az első kiállítást a Muzeyumi Hónap alkalmával, az október 20-án Szij Béla művészettörténész közreműködésével a Magyar Nemzeti Galéria és magángyűjtők anyagából rendezett, a zalaujlaki születésű Egry József művészetének kibontakozását bemutató emlékkiállítás, valamint a Városi Képtár II.tárlata követik. Ezeket mintegy 3.000 fő látogatta meg.

E rendezvények nagy sikere azt bizonyítja, hogy a Muzeyum új hajléka valóban kitűnő helyen fekszik, s azt közönségünk máris a magáénak érzi. Pütés hiányában ugyan az épületet a téli hónapokra be kellett zárunk, de a Tanácsköztársaság megalakulásának 50. évfordulóján, 1969. március 21-én újra megnyitjuk kapuit.

Az épület jövője még mindig gondot okoz. A Megyei Tanács VB. ugyanis nem rendelkezik megfelelő felújítási kerettel, ezért a teljes külső és belső helyreállítás kiviteli tervének megrendelése sem történt még meg. Bizonytalan, hogy a programtervben előirányzott felújítási költségnek legalább egy részét biztosítani tudják 1969-ben. Pedig a döntést hamar meg kellene hozni, s a kiviteli terveket is megrendelni, mert ennek az épületnek 11 termében és összes folyosóin nyílik meg felszabadulásunk 25. évfordulóján, 1970-ben új állandó kiállításunk, melyet nagy érdeklődéssel vár a város és környéke lakossága.

H. Kerecsényi Edit

Törzsgárdajelvény a Természettudományi Múzeumban

A Természettudományi Múzeum vezetősége 1968-ban a múzeum dolgozói részére törzsgárda jelvényt alapított, hogy ezzel a Természettudományi Múzeum dolgozóinak hosszabb munkaviszonyát, amely a múzeumhoz való hűségüket és ragaszkodásukat bizonyítja, nyilvánosan és maradandó formában is méltányolja és elismerje.

A törzsgárda jelvénynek három fokozata van:

- I. fokozata 17 mm magas és 11 mm széles, fekete, álló hasáb; középen vízszintes piros szalag keresztezi. A hasáb alsó felét zöld koszoru fogja át. A hasáb szegélye, felső részében két T betű, alsó részében egy M betű, a szalag „Törzsgárda” felirata, valamint a koszoruban elrendezett levelek szegélye aranszínű.
- II. fokozata, mint az első fokozat, de koszoru nélkül.
- III. fokozata, mint a második fokozat; a hasáb szegélye és betűi, valamint a szalagon lévő felirat azonban ezüstszínű.

A jelvényhez tartozik külön adományozási okmány, valamint viselésére jogosító igazolvány. Az előbbi rövid formában tartalmazza a törzsgárda jelvény alapító okmányának szövegét.

„A Természettudományi Múzeum vezetősége, a helyi párt-szervezettel és szakszervezeti alapszervvel egyetértésben és támogatásukkal, a múzeumban eltöltött hosszabb munkaviszony külön elismeréseként dolgozói részére törzsgárda jelvényt alapít.

A jelvény, azaz annak három fokozata - III. (ezüst), II. (arany) és I. (koszorúval övezett arany) fokozat - azokat a dolgozókat illeti meg, akik tíz, husz vagy harminc éven át becsülettel és eredményesen dolgoztak a Természettudományi Múzeumban, és akik munkájukon felül

erkölcsi és politikai magatartásukkal arra érdemesnek bizonyultak. Nyugdíjazás vagy egyéb kivételes méltánylást érdemlő esetek kivételével a jelvény elnyerésére abban az évben nyílik meg a jogosultság, amelyben az illető muzeumi munkaviszonya eléri a 10, 20 vagy 30 esztendő. A 40., illetve 50., a muzeum szolgálatában eltöltött jubileumi évet a muzeum vezetősége más módon igyekszik honorálni.

A Természettudományi Múzeum vezetősége a törzsgárda jelvény adományozását más, az adott évben lehetséges juttatással is törekszik kiegészíteni.

A jelvények ünnepélyes átadása évente egyszer történik, első ízben 1968-ban a Múzeumi Hónap alkalmával."

A törzsgárda jelvény alapításával egyidejűleg írásban lefektetett szabályok részletesen kitérnek a jogosultság megállapítására, az adományozás módozataira, valamint a jelvényvel együtt járó kedvezmények, illetve juttatások formájára (pl. jutalomszabadság) és mértékére is.

Széekessy Vilmos

Baloldalt a törzsgárda jelvény III., ill. II.,
jobbaldalt I. fokozatának a képe.

A Rábaközi Múzeum helytörténeti munkája

1959-ben - most 10 éve -, a Győr-Sopron-megyében már meglévő három, nagymultu muzeum (Liszt Ferenc Muzeum, Sopron; Xántus János Muzeum, Győr; Hansági Muzeum, Mosonmagyaróvár) mellett alakult meg a Rábaköz gazdasági, történeti és kulturális központjában, a járás székhelyén, Kapuvárott a muzeum.

Nem kívánok itt kitérni a megalakulás körülményeinek ismertetésére, annak szükségességére azonban röviden rá kell mutatnom.

A kapuvári járás a soproni muzeum gyűjtőterülete volt. A távolság azonban természetesen mindig csökkenti a munka intenzitását. Területünk pedig oly gazdag műtárgyakban, hogy azokat feltétlenül meg kell menteni. Ez viszont csak állandó és közvetlen kapcsolattartással érhető el.

Ezt tartotta és tartja ma is szeme előtt muzeumunk, s ennek eredménye, hogy gyűjteményanyagunk 1968. december 31-én már a következő volt:

Régészet	1.285	darab
Numizmatika	550	darab
Néprajz	1.732	darab
Képzőművészet	982	darab
Iparművészet	178	darab
Helytörténet	1.037	darab
Tört. dok.	3.385	darab
Negatív	3.800	darab
Fénykép	2.076	darab
Könyvtár	1.963	kötet
Polyóirat	413	kötet
<hr/>		
Összesen:	17.401	darab

Ez az eredmény csak úgy volt elérhető, hogy megértettük Kapuvár község és az egész járás társadalmával, hogy a mult emlékeinek megmentése, feltárása és közkinccsé tételével érthetőbbé válik jelenünk, biztatóbbá válik jövőnk. Sikerült megérttetnünk: hid vagyunk a mult és a jövő között.

A muzeumok feladata kettős: gyűjteniök kell a mult emlékeit, majd azokat közkinccsé kell tenniök. Ugy vélem, hogy a fenti számadatok igazolják, hogy fiatal muzeumunk az első követelménynek eleget tett.

Vizsgáljuk most meg a feladat másik oldalát, s ezzel helytörténeti munkásságunk is világossá válik.

Kezdő muzeum előtt nagy probléma a „mit gyűjtsünk?” és a „hogyan gyűjtsünk?” Az e kérdésekre adott válaszaink egyuttal helytörténeti munkánk gerincét is megadják. (Itt most nem térek ki a viseltörténeti anyag gyűjtésére; annak már volt bizonyos előzménye korábban is.)

Legelőször is számba kellett vennünk, hogy ki és mit irt eddig Kapuvárról. Ez kiindulópont volt, egyuttal kijelölte a nagyon bőséges feladatokat is. Először is a környék középkori története teljesen kutatatlan volt. Néhány általános megjegyzésen kívül alig volt található adat. Vonatkozik ez a megállapítás a kései feudalizmus korára is, ezen belül pl. a céntörténetre, a közigazgatással kapcsolatos ismeretekre is; nem szólva a munkásmozgalomról, amellyel környékünkön soha, senki nem foglalkozott.

Nem tévesztettük szem elől, hogy tevékenységünknek elsősorban tárgyakhoz kell kapcsolódnia.

Kezdeti lépéseinket messzemenően egyengették a soproni kollégák. Vegyük sorra!

Régészeti kutatómunkájuk eredményeit összevetettük a már publikált okleveles anyaggal, s így egyre teljesebben állott össze környékünk, elsősorban is Kapuvár, Mohácsig tartó összefüggő története. (Ennek a munkának olyan jelentős állomásai voltak, mint a

Kapuvár-kistölgyfai Árpád-kori telep, különösen pedig közvetlenül a vár körül folyó földmunkák.)

A helytörténet iránti érdeklődést 1962-ben sikerült teljesen Kapuvár társadalma érdeklődésének középpontjába állítani. Ez évben egyhetes ünnepségen emlékeztünk meg községünk első okleveles emlitésének 800. évfordulójáról. A megyei muzeumi szervezet évkönyvébe „A kapui vár” címmel dolgozatot irtunk. Ebből különnyomat is készült s ezt bőséges példányszámban - a Járási Tanács VB jóvoltából - térítésmentesen - osztottuk szét a községben.

A támadt érdeklődést kellett most fokoznunk: érezze mindenki, hogy a muzeum a sajátja. Lapozgatva a leltárkönyvet, ugrásszerű ettől kezdve a tárgyak számának gyarapodása. Ugy határoztunk, hogy egyes személyeket, közületeket érdekelté teszünk kutatómunkánkban. Szabad legyen néhány kiragadott példával ezt bemutatnom.

Céhes emlékünknél, vagy a kismesterségekkel kapcsolatos tárgyi anyagunk nem volt. Munkatervünkbe vettük, hogy kiállítást rendezünk (a nincsből!) „Kihaló kapuvári mesterségek” címen. Segítséget kértünk a KIOSZ-tól s az eredménye meglepő volt. Ez volt az első ilyen próbálkozásunk. Figyeltünk minden felhasználható évfordulót, s mindegyik esetében az illetékes intézmény segítségére támaszkodtunk (társadalmi egyesületek, iskolák, stb.).

A muzeum igazgatója egyedül kevés lett volna erre a munkára. Hisz a felsoroltakon kívül fáradhatatlannak kellett abban is lenni, hogy minden legkisebb, eddig ismeretlen eredményt TIT előadásokon keresztül nyilvánosságra hozzon, s így mindig újabb és újabb barátokat szerezzen a muzeum ügyének, a helytörténeti kutatásnak. Létrehoztuk a Muzeumbarátok Körét, ahol összegyűjtöttük azokat, akik ősi kapuváriak, s akik ragaszkodnak mindenhez, aminek köze van szűkebb pátriájukhoz. A Baráti Körben orvostól lakatosig, pedagógustól parasztemberig minden rendű és rangú ember megtalálható, így aztán sikerült eljutnunk minden társadalmi réteghez. Összejöveteleinken helytörténeti kutatásaink eredményeit rendszeresen közöltük a tagokkal, akik egyre több ismerősüket hozták magukkal.

Külön kell szólnunk munkásmozgalmi kutatásunkról. Hasonló módszert alkalmaztunk itt is, mint a korábban már említett. A Pártbizottság segítségével megkerestük a munkásmozgalom veteránjait s azok átadták féltve őrzött dokumentumaikat. Ez annyira sikerrel járt, hogy önmagában e dokumentumok lehetővé tették egy nagyobb terjedelmű (2 iv) dolgozat megírását, s a jubileumi kiállítás megrendezését saját anyagunkból.

Gyűjtőmunkánk eredményeként lassan összeáll Kapuvár és környékének teljes története. A dolog természetéből következik: ez soha nem lehet teljes, hiszen mindig újabb és újabb adatokra bukkan a helytörténész. De azt hiszem a cél nem is ez. Abban látom első sorban, hogy a szűkebb haza megismertetésén és megszerettetésén keresztül az igaz hazafiságra nevelés országos erőfeszítésében résztvegyünk.

Faragó Sándor

A kiállításrendezés egyes kérdéseiről

László Gyula írása nyomán a Muzeumi Közleményekben a kiállításrendezésről kialakult vitához kapcsolódva kívánok itt néhány olyan problémát röviden megemlíteni, melyekkel munkám végzése során találkoztam.

Muzeumaink kiállításra kerülő anyaga (régészeti, néprajzi, természettudományi, stb.) a szakember számára bármilyen érdekes is, a szemléltetés korszerű eszközei nélkül a látogató figyelmét nem tudja kellő intenzitással lekötni. A bemutatott anyag önmagában nem mindig rendelkezik elegendő vizuális hatással, szükséges annak fokozása. A kiállításrendezőnek az eddigieknél merészebb formai és szinkombinációk felhasználásával kellene hatnia. Ha megfelelő installációt tudunk alkalmazni, - amely önmagában is esztétikum, de szerepe alárendelt, mert mindenkor csak a kiállított tárgy diszleteként jelentkezik -, a látogatóban a vizuális élmény maradandóbb lesz. Ennek alapján vitatom László Gyula cikke következő állításának helyességét: „az optikai szépség feledteti a tárgyakból kihámozható történetiséget”.

Nem minden tárgy tud önmagában figyelmet kelteni, a közönség érdeklődését fel kell rá hívni. Egy római kori váza, egy fibula vagy övcsatt csak annyit mond, amennyit a látogató meglévő ismeretei esetleg izlése számára jelent, de nekünk ez nem mérvadó. Optikai hatással kell elérnünk, hogy a kiállítás egyetlen látogatója se tudjon közömbösen elhaladni egyes tárgyak mellett.

A reklámozás, a rendezés pszichológiájának oktatása ma már egyetemi szinten folyik világszerte. Szükségesnek tartanám, hogy minden, a kiállítások rendezésében érdekelt személy számára kötelező, vagy legalább is hozzáférhető legyen az e tárgykört érintő új és egyre fejlődő ismeretanyag.

Az optikai figyelem felkeltéséhez pl. egy természettudományi kiállításban a mainál fontosabb szerepet kaphatna a fotó, mint önálló művészi alkotás. A kiállításokban eddig alkalmazott fotók sok esetben tárgyat pótolnak, máskor megelégedtek a bemutatott

tárgy egyszerű felnagyításával, anélkül, hogy ezekről többet mondtak volna. Példaként vegyünk egy kiállított növényt, amely formáján és színén kívül pl. szerkezetéről keveset árul el számunkra. Háttérként nagyméretű fotót alkalmaznék a növény mikroszkópikus metszetéről, vagy más esetben, egy emlős bemutatásánál, annak csontvázáról készített szintén nagyméretű fotóval segíteném a tárgy belső szerkezetének megismertetését.

A szakkiállításoknál állandóan jelentkeznek új problémák, szinte minden tárgykorben. Egy új kiállítás megrendezésénél az a cél, hogy korszerűbb, célszerűbb és - ha lehet - olcsóbb is legyen, mint az azt megelőző volt. Éppen ezért észszerűnek tartanám, ha a kiállítás kivitelezői „szakosodnának”, vagyis specializálnák magukat egy témakörre, így figyelmüket összpontosítva, tapasztalataikat egyre növelve, többet tudnának nyújtani. Itt főleg a természettudományi kiállítások megrendezésénél felmerülő problémákra gondolok. Ez a munka különálló ismereteket, speciális tevékenységet igényel.

Egy dioráma elkészítésénél szükség van olyan anyagokra, melyek meghatározott időben, helyen gyűjthetők (fa, növényzet, kő, stb.). Ezek formája, nagysága, felhasználhatósága éppen a dioráma készítőjének nem lehet közömbös. Ez a gyűjtőmunka véleményem szerint nem oldható meg a kiállításrendező személyes részvétele nélkül, annál is inkább, mivel számos eset igazolja, hogy a begyűjtött anyag - bár szakszempontról megfelelő volt - technikailag vagy esztétikai szempontból nem bizonyult használhatónak. Így a begyűjtésre fordított idő, energia és pénz kárba veszett, a munkát meg kellett ismételni. A kiállításra kerülő növényi anyagot tartósítani, preparálni kell. Elsőrendű fontosságú kérdés, hogy a gyűjtés a megfelelő évszakban, kedvező éghajlati viszonyok mellett történjék meg. Számolni kell azzal, hogy a természettudományi kiállítások előkészítése jóval több időt igényel, mint a többi, más természetű rendezés.

Egy másik szintén megoldatlan kérdés a diorámába kerülő kitömmött állatok preparálása. Előzetes megbeszélés és tervezés lenne minden esetben célravezető, hogy az állatok a rájuk jellemző többféle tevékenység közben, tehát változatos állásban készüljenek el.

Hozzájárulna a jó felkészüléshez és zavartalan munkát biztosítana egy állandó, kimondottan kiállítási célokat szolgáló preparátum készlet. A gombákat pl. csak egyszer kellene begyűjteni, hogy róluk szilikonegativ készülhessen. A bármikor készíthető másolatokkal véglegesen megoldanánk a gombák bemutatási problémáját. Ugyanígy állandó készletet kellene tartani preparált rovarokból, amelyek nem kutatási, hanem kiállítási célra készülnek. A kiállításra kerülő rovarok ugyanis másfajta preparálást igényelnek, mint a tudományos munkára szolgálók.

Ami a forgatókönyvek terjedelmét illeti, az eddigi gyakorlat azt mutatja, hogy a rendelkezésre álló területhez képest majd minden esetben túl voltak méretezve (most csak a természettudományi kiállításokra gondolok). Nézetem szerint kevesebb anyaggal, a lényeget kiemelve, többet tudnánk nyújtani az érthetőség szempontjából látogatóinknak. Szeretném hangsúlyozni a kivitelezővel történt megbeszélés fontosságát a forgatókönyv végső kidolgozása előtt, amikor is - úgy érzem - nagyon eredményes lenne, ha nem csak a kivitelező, hanem a forgatókönyv írója is igyekezne alkalmazkodni az esztétikai igényekhez.

Sok érdekes és követni való példát láthatunk mostanában külföldön a modern kiállításrendezés terén. A japánok rovarani kiállítását emliteném, ahol a rovarok 50-100 cm-esre felnagyított modelljeit láthatja a közönség. Nincs túlméretezve az anyag, a rengeteg apró rovar, a nagyszámu fotó nem fárasztja a látogatót, mint sokszor itthoni kiállításainkon. A kiemelés által az anyag szemléletesebbé és maradandóbb élménnyé válik.

A haifai állattani kiállítás diorámáit akár alkotás-számba is vehetjük, csodálatosan szépek. Közülük a kisebbek háttérénél fotós megoldást is láthatunk.

A jól előkészített és összehangolt kiállítási munkálatok mindenképpen csökkentenék a kiállítás költségeit, sok energia, felesleges munka megtakarítását eredményeznék s több lehetőséget adnának az egyes feladatok szakszerű és esztétikus megoldásához.

Makky György

A műszaki múzeumi adattárak kérdéséhez

A muzeumainkban felhalmozódott nem tárgyi, de megőrzésre érdemes, többnyire archivális iratanyag és a muzeológiai munkával kapcsolatos feljegyzések közös nyilvántartó és kezelő keretétül alakultak ki a muzeumi adattárak. A kisebb, munkaerőhiánnyal küzdő muzeumokban az adattárnak ez a „vegyes lerakóhely” jellege máig fennmaradt. Azokban az intézményekben azonban, amelyekben az anyag tömege és a növekvő tudományos igényesség a korábbi közös kezelés helyett áttekinthetőbb rendezést kívánt meg, az adattárak legalább részbeni szakosodása hamarosan megkezdődött. Elsősorban természetesen a nagy muzeumokban.

Igy a régi Magyar Nemzeti Múzeum szervezetébe tartozó muzeumok közül elsőnek, már századunk harmincas éveinek elején, a Néprajzi Múzeumban szervezték meg a **N é p r a j z i A d a t t á r a t**. A felszabadulás után hamarosan - régészeti muzeológiánk ugrásszerű fejlődése következtében - szükségessé vált a **R é g é s z e t i A d a t t á r** megszervezése a Történeti Múzeumban. A néprajzi, majd a régészeti adattár megszervezése egészséges fejlődési folyamatot indított meg többi országos muzeumunkban is, ha nem is ennyire egyértelmű és szabatos profillal, kialakították a tudományos kutatómunka támaszául szolgáló szakági adattáraikat.

A néprajzi és régészeti adattár szervezete, munkamódszere, példaként szolgált a sokrétű helyi gyűjtőfeladattal birkózó vidéki muzeumoknak. Gyűjtőkörük heterogén jellege, s a munkájukban jelentkező egyre magasabbfokú szakmai igényesség, a legtöbb helyen az adattári anyagnak legalább részbeni szakosodásához vezetett. Így azután még a kisebb, általános gyűjtőkörű, **t á j m u z e u m a i n k b a n** is - lényegében a hazai muzeológusképzés jelenleg érvényesülő tendenciáihoz igazodva - az **a d a t t á r a k h á r m a s t a g o l ó d á s a j ö t t l é t r e**: a./ néprajzi adattár, b./ régészeti adattár, és c./ harmadiknak a megmaradt vegyes anyagból a helytörténeti adattár.

Ezeket az adattárakat - már amennyiben vannak - a kapcsolatos tárgyi anyag mellett a szakos muzeológusok kezelik, mintegy a szakos tárgyi gyűjtemény kiegészítéseként.

Egyes muzeumokban a helyi adottságok más irányú szak-adattárak megszervezéséhez vezettek. Így pl. „Legujabbkori Dokumentációs Adattárában” a miskolci Herman Ottó Múzeum, - vidéki muzeumaink között elsőként - a múzeum gyűjtési területének munkásmozgalmi és szocialista dokumentum anyagát sűrűsítette össze.

Mindez azt mutatja, hogy a hagyományos gyűjtőkörű muzeumok adattári kérdésének rendezése az egészséges fejlődés útján halad, bár a helyi személyi és dologi adottságoktól függően eltérő ütemben. Megoldottnak, országosan egységes elvek és szempontok szerint rendezettnek azonban a kérdés még nem tekinthető. Éppen ezért a spontán fejlődés ellenére sem érezheti a hazai muzeológia felmentve magát az adattár problematikájának mélyebb tanulmányozása, egységesebb koncepcióba való felvázolásának kötelessége alól.

A szakmuzeumi adattárak

A vázoltnál a fejlődésnek sokkal kezdetibb szakaszában vannak szakmai, elsősorban műszaki és műszaki-gazdasági jellegű muzeumaink adattárai, oly annyira, hogy e téren még a „közös nyelv”, az alapvető fogalmak is tisztázásra szorulnak. Oka ennek elsősorban az, hogy legtöbb műszaki jellegű szakmuzeumunk gyermekcipőben jár, hisz legtöbbjük a Felszabadulás utáni években, sőt az utolsó tíz esztendőben jött létre. Munkatársaik is a műszaki szakterületről jöttek, bár szakmailag felkészülten, de muzeológiai tapasztalatok nélkül. Általános muzeológiai irodalmunk egyébként is szerény, és az adattári kérdésekkel alig foglalkozik. Olyan általános összefoglaló muzeológiai kézikönyvünk még nincsen, mely legalább kezdeti tájékoztatást nyújtana a szakmuzeumok más területről jött, muzeumi munkát még nem végzett munkatársainak az alapvető muzeológiai kérdésekről. Önálló műszaki muzeológia pedig még nem alakult ki, bár létrehozásának a szüksége már mutatkozik.

A magyar műszaktörténet - mint tudományág - szintén kialakulóban

lévő studium, s nem támaszkodik évszázados hagyományokra és tapasztalatokra, mint a néprajz vagy a régészet; így egyelőre nem nyújthat segítséget műszaki muzeológiánk kifejlődéséhez sem. Sőt, jelenleg inkább fordított folyamat kibontakozását észlelhetjük.

A kérdés rendezetlenségének vannak előnyei is. A szakmai és egyéb műszaki adattárak kialakulásában még módunkban áll kikapcsolni az alkalomszerűség és esetlegesség következményeit, s egységes kezelési irányelvek kialakításával még a kezdés éveiben összehangolhatjuk fejlődésüket.

Külföldi muzeumok példái

Mielőtt a feladat megoldásához kapcsolódó gondolatokat tovább fűznénk, vessünk egy pillantást néhány nemzetközileg is előkelő helyen álló műszaki muzeum adattári munkájára és felfogására.

Az elmúlt években alkalmam nyílt tanulmányozni a moszkvai politechnikai muzeum, a prágai műszaki muzeum, a kassai műszaki muzeum, a varsói műszaki muzeum, a bécsi technikai muzeum, a luzerni közlekedési muzeum, a nürnbergi vasuti muzeum, a müncheni nagy német műszaki muzeum és még néhány hasonló intézmény munkáját. Mindegyik említett intézményben igyekeztem az adattári munkában is tájékozódni. A kérdések, amelyekre feleletet kerestem, a következők voltak:

- van-e archívuma, adattára a nagy műszaki muzeumoknak,
- mi az adattár és mi az archívum gyűjtőköre,
- milyen helyet foglalnak el a muzeum szervezetében az adattárak és az archívumok,
- milyen rendszerben folyik gyűjtő és tároló munkájuk.

Általánosságban mindenekelőtt azt állapíthattam meg, hogy adattára és archívuma mindegyik említett muzeumnak van. Az a körülmény, hogy ezek a muzeumon belül összevontan vagy külön szervezeti egységben működnek-e, nem elvi, hanem általában gyakorlati kérdés: legtöbbször munkaerő probléma. Miután az adattári és az archivális munka bizonyos területeken nemcsak azonos munkamódszereket kény-

telen követni hanem szinte elválaszthatatlanul össze is folyik, a muzeumokban többnyire összevont szervezeti egységet képeznek. Általában nem tartozik hozzájuk a mindegyik muzeumban ugyancsak szükségszerűen kifejlődő másik, még nem említett dokumentációs gyűjtemény: a szakkönyvtár.

A moszkvai Politechnikai Múzeum-ban, az archívum és adattár egységes keretben, külön muzeumi osztályként, mégpedig fontos osztályként működik, nagy személyzeti apparátussal. Külön érdekessége, hogy ez az osztály kezeli a muzeum minden nyilvántartását, beleértve a tárgyi gyűjtemények muzeológiai leltár-nyilvántartásait is. Ezekon kívül hat külön gyűjteményt kezel. Ezek:

- a. Tudományos Archívum. Elsősorban technikatörténeti feldolgozások, megjelent és meg nem jelent kéziratok, tanulmányok gyűjtőhelye. Ide kerülnek tematikus elrendezésben a muzeológiai iratok és feljegyzések is.
- b. Múzeumtörténeti gyűjtemény. A politechnikai muzeum történetére, működésére vonatkozó iratoknak, plakátoknak, jelentéseknek, kiadmányoknak és egyéb dokumentumoknak foglalata.
- c. Technikatörténeti dokumentumok. Nagy feltalálók, műszaki alkotók, sztahanovisták és kiváló dolgozók személyes emlékei, iratai, levelei; a rájuk vonatkozó feljegyzések; továbbá a jelentős műszaki alkotások, munkamódszerek, találmányok műszaki és történeti dokumentációjának a gyűjtőhelye, beleértve a megőrzendő műszaki rajzanyagot is. Mindez tematikus elrendezésben.
- d. Képtár. Minden a muzeum gyűjtőkörébe tartozó, az orosz és a többi szovjet nép műszak-történetére vonatkozó képanyag - nagyobb hányadában fényképanyag - gyűjteménye. Ebben a csoportban kezelik a szigorú szempontok szerint kiválasztott és megőrzésre érdemesnek talált,

különféle eredetű fényképnegatívokat, diapozitívokat és mozgó filmeket is, csoportonként numerus currens szerint rendezve. A keresett darab kiemelését több szempontu mutató rendszer teszi lehetővé.

- e. **É v f o r d u l ó k.** A műszaktörténeti eseményeket nyilvántartó kartonozott adatgyűjtemény. A kartonok sok szakcsoportban és időrendben való elrendezése teszi lehetővé a gyors áttekintést. Célja elsősorban a hagyományápoló propaganda szolgálata. A muzeum munkatervében a jelentős eseményekről való megemlékezésekhez, propaganda kiadványok kezdeményezéséhez szolgáltatja az adatokat.
- f. **A m u z e u m b a n ő r z ö t t t á r g y a k t u d o m á n y o s l e i r á s a i n a k g y ű j t e m é n y e.** Tulajdonképpen a nálunk leíró szakkartonnak nevezett anyag szisztematikus rendszerben való összegyűjtése. A tájékozódás, tekintettel a negyed milliós leltári egységet meghaladó állagra, csupán sokszempontu mutatórendszer kialakításával lehetséges. Érdemes megemlíteni, hogy muzeális tárgyak leírásában a szovjet muzeológia lényegesen igényesebb, mint a mi leíró kartonjaink. A leírásra szolgáló formanyomtatvány maga összehajtott négyoldalas kérdőívyszerű karton, melyben a kimerítőbb válaszadást kívánó kérdésekre a választ betétiveken dolgozzák fel. Némelyik szakleírás nemegyszer 10-15 oldalnyi tanulmánynak felel meg.

A kisebb méretű kartonokra feldolgozott adatanyagot szabványosított fiókos szekrényekben, „lovások” közé rendezve kezelik, amint ez általában másutt is szokás.

Az archivális jellegű anyagokat (ide számítva a fentebb említett tárgyleírásokat is), amint erről már szó volt, tematikus kigyűjtésekben, ugynevezett „f o n d”-okban kötegelve tárolják. Egyébként ezt a kifejezést használnák az egész osztály megjelölésére is.

Maga a „F o n d o k O s z t á l y a” kiemelt központi he-

lyet foglal el a muzeum szervezetében. Közvetlenül az igazgatónak van alárendelve, s bizonyos szempontokból a szakági osztályok felett áll.

A prágai M ű s z a k i M u z e u m, a második legnagyobb szocialista általános műszaki muzeum szervezetében ugyancsak külön osztály az „Adattár és Archivum”. Munkájának középpontjában műszaktörténeti archivális anyag gyűjtése, rendezése és nyilvántartása áll.

Az anyagot tematikus rendben, szintén f o n d o k-ban kezelik és nagyméretű, erős vászonnal kasirozott dobozokban tárolják. A beérkező archivália - a n u m e r u s c u r r e n s rendjében - bevezetésre kerül az archivum központi leltárkönyvébe, majd a leltározást végző szaktisztviselő eldönti, hogy tárgyánál fogva melyik fond anyagához tartozik. Ezután a fondba elhelyezve, a fond leltárjegyzékébe újból bejegyzik. Egyidejűleg kereső karton is készül róla, amelyet egy mutató-rendszerben helyeznek el.

A fondokban, jellegüktől függetlenül együtt tárolnak a tematikusan odatartozó képek, nyomatok, fényképek, térképek, stb. Csupán a fényképnegatívak képeznek kivételt. Ezeket darabonként külön számozva és tasakolva fiókokban tartják.

A fondok száma természetesen az alkalmilag bekerülő új témáknak megfelelően gyarapszik, 1966-ban meghaladta a 8000 tételt; a fényképnegatívak száma pedig 100.000 fölött járt. Az egyes fondokban elhelyezett dokumentumanyag igen nagy tömeget képvisel, egy-egy fond tartalma nem egyszer több ezer darabból áll. Ezt a hatalmas gyűjteményt egy tudományos osztályvezető irányítása mellett nyolc muzeológus és szaktisztviselő kezeli.

Végül - a párhuzam kedvéért - nézzük meg témánkat az európai kontinens talán legnagyobb „tőkés” műszaki muzeumában, a müncheni D e u t s c h e s M u s e u m-ban.

Az archiv és adattári anyag kezelése itt a kiállított természet-tudományi és műszaki szakterületekről élesen elkülönül s inkább a muzeum hatalmas szakkönyvtárával van szorosabb kapcsolatban, kü-

lön igazgató vezetése alatt, több osztályra tagozódva. Az archívumon belül külön szervezeti egység a műszaki rajztár, a találmányi leírásgyűjtemény, az életrajzgyűjtemény, a térképtár, a hangemlék gyűjtemény, a képtár, sőt a fotonegativ gyűjtemény is. Minden archivális darabról leíró karton készül, amelyet a tárgyi gyűjtemények leíró kartonjaival együtt a muzeum igazgatósága mellett működő nyilvántartó csoport kezel. Az egész anyagot igen sokszempontu, szakozott, kartonra dolgozott mutatórendszer teszi áttekinthetővé.

Az ismertetett példákából leszűrhető, hogy a nagy műszaki muzeumoknak fontos része az archívum és az adattár. Ezek anyaga döntően történeti jellegű. Az anyag tárolása részben tematikus, részben numerus currens szerinti, tehát vegyes. Mindegyikben külön egységet képez az ún. „historia domus”, azaz az intézmény saját történetének dokumentálása és a saját tárgyi gyűjtemény tudományos leíró anyaga, a kép és fényképanyag, a műszaki rajzgyűjtemény, a fotonegativok és végül a kartonált adatanyag, amely részben az archiváliák mutatózását, részben egyéb adatok és események nyilvántartását szolgálja.

Felsorolhatnánk még néhány külföldi muzeumot, de ennek nem volna sok gyakorlati értelme; részben mert az ismertetett adattári rendszerek valamelyikét használják, részben, mert adattáruk rendezetlen és feldolgozatlan. Ez főképp a tőkés magántársaságok és ipari vállalatok kezelésében lévő muzeumokban van így, többnyire munkaerő hiány miatt.

Mint kiemelkedő kezdeményezést, érdemes még megemlíteni a drezdai műszaki egyetem *T e c h n i k a t ö r t é n e t i I n t é z e t*-ének nagy apparátussal felfektetett technikatörténeti adattárát, amely az egész emberi technika fejlődésének feldolgozását tűzte ki céljául, anyagában mégis - legalább is az elmúlt évekig - főleg a német anyagot tárta fel. Elsősorban kartonált és annotált adatok nyilvántartási rendszere, amely közvetlenül nem szolgál muzeális célt, de komoly tudományos támasza az NDK műszaki muzeumi tudományos munkájának.

Hazai tapasztalatok

A fiatal magyar műszaki és szakmuzeumoknál mutatkozó, már említett adattári lemaradás mellett természetesen vannak példamutató kivételek és komoly tapasztalatokat nyújtó szervezési kezdeményezések is. Közülük főként a két legnagyobb szakmuzeumunkról kell megemlékeznünk.

Legrégibb és a céltudatos tudományos munkában talán legfejlettebb szakági muzeumunk a Mezőgazdasági Múzeum. Néhány esztendővel ezelőtt megszervezett Mezőgazdasági Eszköz-történeti Archivuma, mintaszerű kezdeményezés, sőt nemzetközi viszonylatban is példamutató.

Műszaki muzeumi adattári kérdések megoldásában uttörő munkát végzett az utóbbi évtizedben Közlekedési Múzeumunk. Újjászervezésének munkája élesen vetette fel az adattári feladatok megoldásának elvi nehézségeit s éppen a probléma fontosságának felismerése váltotta ki a korszerű megoldás megkeresésére irányuló szivós törekvést.

A Közlekedési Múzeum fejlődési perspektíváiban is igényes Közlekedéstörténeti Archivum- és Adattár alapozott meg, nehéz körülmények között.

Az adattári munkának központi feladattá tételét megkövetelte a gyűjtési területről beáramló anyag nagy tömege, az értékes emlékek pusztulásának - az utóbbi évtizedben gyakoribbá vált selejtezések által okozott veszélye, és a forradalmi átszervezést megelőző időszak anyagában még tájékozódni tudó öreg szakemberek várható kiválása is. Mindehhez hozzájárult a mindennapi életben egyre gyakrabban jelentkező kisebb-nagyobb külső szakszervek igényeinek kielégítésére irányuló pozitív törekvés.

A létrehozott Közlekedéstörténeti Archivum- és Adattár alátámasztotta és lényegesen elősegítette a Közlekedési Múzeum reprezentatív megnyitó kiállításának szakmailag és tudományosan is igényes megrendezését.

A Közlekedési Múzeum Adattárának további fejlesztése nagy mértékben elősegítheti a hazai közlekedéstörténeti kutatók és szakírók tevékenységét, e munka színvonalának fejlődését.

Magyar Műszaktörténeti Adattár szervezése

Minthogy a közlekedéstörténet és a közlekedéstudomány szükségszerűen szerves része a gazdasági és műszaki tudományok egyetemének, az elmondottak - pars pro toto - jelzik az adattári szervező munka elvégzésének halaszthatatlanságát a magyar ipar- és műszaktörténet területén is. Ha a Magyar Közlekedési Múzeum a magyar közlekedéstörténeti kutatómunka bázisa, a magyarországi közlekedéstudomány és a korszerű közlekedéspolitiká, valamint közlekedéstechnika népszerűsítő ismeretterjesztő intézménye, úgy a szervezés alatt álló Magyar Műszaki Múzeum-mal szemben is természetesen vetődik fel az az igény, hogy a hazai műszaktörténeti kutatómunka bázisa, egyben műszaki fejlődésünket a tömegek felé ismertető népszerűsítő intézmény legyen, következésképpen elsőrendű feladata a magyar műszaki tudományos kutató és alkotó munka dokumentálása is.

A Művelődésügyi Minisztérium az Országos Magyar Műszaki Múzeum előkészítésének feladatát a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport-ra bízta, a tárgyi anyag gyűjtéséhez az indító segítséget pedig, a műszaki emlékek bejelentésének kötelezettségéről és védelméről szóló 1954. évi 4. sz. tvr. megalkotásával adta meg, hozzátehetjük: nem eredmény nélkül. Ezen az alapon elindulva, a közben eltelt közel másfél évtized munkája értékes tárgyi gyűjtemény létrehozását és jelentős műszaki emlékvédelmi munka kibontakozását eredményezte. A huszonnegyedik órában megszületett műszaki emlékvédelem kétirányú fejlődést indított el, s ezeknek megfelelő új feladatokat hozott felszínre.

A gyarapodó tárgyi anyag elhelyezésének kérdése, legalább átmenetileg, szerencsés megoldáshoz jutott a Budapest, XII. Kaposvár u. 13. sz. alatti raktárpépület létrehozásával, - de időszerűvé, sőt sürgetővé vált a másik új feladat megoldása is, nevezetesen a be-

gyűjtött muzeális anyag egyszerű leltári nyilvántartásán túlmutató, olyan adatfeltáró és nyilvántartó rendszer megszervezése, amelynek keretében a műszaki emlékvédelem mellett teret kap az ipartörténeti és műszaktörténeti archivális, adatfeltáró, gyűjtő és dokumentáló munka egyre szélesebb körben való kiépítése.

Ez a feladat egyértelműen következik a Muzeumok Ügyrendi Szabályzatának 12. §-ából is, amely a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport feladatát így határozza meg:

„...a termelés fejlődésével kapcsolatos műszaki és technikatörténeti jellegű tárgyi és írássos emléksanyag felkutatása, gyűjtése, megőrzése,“ - továbbá - „...a szakba vágó muzeális tárgyak és gyűjtemények védett nyilvántartásának előkészítése, a védett tárgyak és gyűjtemények nyilvántartása“.

A rendelkezésből kitűnőleg, a tárgyi anyag gyűjtése és szabályszerű muzeumi kezelése mellett, ügyrendszerű feladat az archiváliák és egyéb írássos emlékek gyűjtése, kezelése, tárolása, feldolgozása és hozzáférhetővé tétele, - továbbá a műszaki emlékvédelem olyan nyilvántartási rendszerének kialakítása, amely nem a muzeumi gyűjteményben elhelyezett tárgyi anyagra vonatkozik, hanem a másutt tároló és fokozott igényű tudományos leírást, nyilvántartást kívánó, jellegükben eltérő emlékek megvédését, tudományos feltárását, figyelemmel kísérését szolgálja.

De a Csoport immár közel másfél évtizede folyó muzeális gyűjtő és tároló munkája által felhalmozott nem tárgyi jellegű muzeális kezelést kívánó emléksanyag szakszerű rendezése és feltárása is sürgőssé teszi az adattári kérdés megoldását. Ezért a Csoport már az 1968. esztendőben terbe vette a Műszaki Történeti Adattár szervezeti előkészítésének munkáját. A tervező és szervező munka folyamán egyre jobban kidomborodott, hogy ebben az esetben nem egyszerűen egy muzeumi adattár létesítésére kell gondolnunk, hanem jóval nagyobb távlatban, egy Magyar Technikatörténeti Adattár és Archivum létesítését kell célul kitűznünk.

Az eddig végzett munka során lényegében a Közlekedési Múzeum évtizedes adattári munkájában szerzett tapasztalatokra támaszkodhattunk, és az említett néhány nagy külföldi társ múzeum, főleg a moszkvai **P o l i t e c h n i c s e s z k i j M u z e j** adattári tevékenységéből leszűrte, a hazai viszonyok között hasznosítható szempontokra.

A problémák rendszerezése során mindenekelőtt kitűnt, hogy az un. humán múzeumok szokásos adattári anyaga és a műszaktörténeti adattári anyag között lényeges formai és tartalmi különbségek vannak. Egyes, a muzeológiában általánosan ismert fogalmak, amilyen pl. a régészeti terepbejárások adatfelvétele vagy az ásatási napló, stb., a műszaki muzeológiában alig használható fogalommegjelölések. Mind a tárgyi, mind az archivális gyűjtőmunkában az adatfelvétel egészen eltérő problémákat vet fel. Egyes esetekben az adatfelvétel muzeológiai jelentősége megnő. Ez következik a műszaki tárgyi emlékeknek abból a gyakori adottságából, hogy méreteik a szokásos muzeumi tárgyméretektől eltérően olyan nagyok, hogy egyébként megőrzésre vagy begyűjtésre érdemes tárgyak, létesítmények éppen méreteik miatt nem helyezhetők el gyűjteményben, de gyakran meg sem őrizhetők. Az archivális jellegű dokumentálás fontosságát növeli az ipari-technikai fejlődés egyre növekvő üteméből adódó gyártmánytipusok, új műszaki alkotások szinte mértani haladvány arányában való sokszorozódása.

Igy pl. bármennyire kívánatos volna minden hazánkban gyártott géptípus egy-egy példányának megőrzése, vagy bármennyire indokolt volna muzeológiai szempontból nemcsak egy-egy, hanem legalább termelési áganként egy XVIII-XIX századi üzem eredeti formájában való fenntartása, ennek megvalósítása leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Sőt ilyen irányú elképzelés megvalósítására, még a XIX. századi hazai ipari gyártmányok tekintetében is csak nagyon korlátozott mértékben lehet vállalkozni.

Igy a be nem gyűjthető, meg nem őrizhető, de a hazai műszaktörténet szempontjából mégis lényeges műszaki alkotásról, tárgyról, gépről vagy üzembről megsemmisülése előtt az átlagosnál sokkal gondosabb dokumentációt kell készíteni. Ilyen esetekben a muzeológus munkája nem csupán a tárgy történeti feldolgozásához való adat-

szolgáltatást célozza, hanem valójában tárgypótló jellegű dokumentáció készítésére kényszerül.

Egyik másik műszaki dokumentálás a műszaki élet gyakorlatában nemcsak tárgypótló jellegű, hanem néha magánál a tárgynál is fontosabb anyag. Ilyen a konstrukciós műszaki rajz és leírás, amelynek alapján a tárgy hiteles eredeti példánya bármikor előállítható. Műszaki muzeológiai szempontból az ilyen tárgy „eredetisége” független az előállítás időpontjától. Az eredetiséget ugyanis a dokumentáció eredetisége biztosítja, a műszaki alkotás, a fejlődést jelentő eszme tulajdonképpen abban jut először kifejezésre, s nem az annak alapján néha nagy tömegben előállított tárgyakban.

A műszaki muzeológiában - mint látjuk - nem minden esetben csak az őrzött muzeumi tárgy jelenti a műszaktörténeti értéket. Ez csak hordozója a benne megvalósult, az általa képviselt új műszaki gondolatnak, tudományos elvnek, egy természeti törvény gyakorlati - esetleg újszerű - alkalmazásának.

Ugyanezen okból másképp bírálendő el a műszaki gyűjteményekben a modellek kérdése is.

Míg a humán muzeumokban a modell, vagy makett mindig alárendelt jelentőségű és sokszor még segédgyűjteményt sem képez, a műszaki muzeumokban a m ű s z a k i m o d e l l t az eredeti tárgy rangjával kell értékelni. Természetesen ez a szempont csupán a műszaki modellekre érvényes, amelyek készítésének sajátos törvényei és követelményei vannak. Vonatkozik ez azonban a műszaki modellek archivális dokumentációjára is.

Nagy jelentősége van a műszaktörténeti gyűjteményekben az ábrázolásoknak, de különösen a fényképeknek, amelyek naturális ábrázoló hűségük következtében sok esetben csaknem tárgypótló értékűek. Az ilyen „tárgypótló” fényképek éppen ezért nem kezelhetők sem szekrénykataszterben, de segédgyűjteményként sem. Vonatkozik ez az értékelés a nyomdatechnika fejlődése által bevezetett sokféle eljárás bármelyikével, az utóbbi évszázadban legtöbbször fénykép alapján készült sokszorosítványok megmaradt példányára is. Pl.: valamely már régen megsemmisült gyártelep fényképéről készült le-

velezőlap - ha jobb ábrázolása nincs - unikális ipartörténeti emlék; a régen megszűnt soproni városi villamosvasutnak jóformán egyetlen tárgyi emléke sem maradván, a róla készült levelezőlap, vagy a háborus pusztulás áldozatává lett vasuti állomásépületeket ábrázoló s nem tömegben jelentkező levelezőlap bizony egyedileg kezelendő közlekedési, illetve műszaktörténeti emlék.

Érdekes problémát vet fel a fényképnegatívek megőrzésének feladata is.

A műszaki muzeumokban őrzött fényképnegatívnak ugyanis csupán egy része a muzeológus által, munkája során készített dokumentáló felvétel. Megfontolandó, hogy maga a fényképezés technikája mint gyűjtőkör is a műszaki muzeum tárgyi és archivális gyűjtési tematikájához tartozik, s a bekerülő negatívek egy része készítési időpontjára, a készítő személyére vagy a készítés technológiájára vonatkozó szempontok miatt válik muzeális anyaggá. Idestova száz esztendeje majdnem minden kiemelkedő műszaki tudományos dolgozó alkalmazta tudományos munkájához a fényképezés technikáját, s az általuk készített felvételeknek - ha még feltalálhatók - sajátos értéke és jelentősége van. Így pl. a C s o p o r t Őrzi gyűjteményében Konkoly-Thege Miklós nagynevű csillagászunknak és a hazai tudományos fényképezés egyik uttörőjének néhány diapozitívját. Ez az anyag kezelhető segédgyűjteményként? Aligha!

A példaként felvetett és a még sok felvethető kérdés egyértelmű megvitatása és kidolgozása a remélhetően nem nagy távlatokban kibontakozó magyar műszaki muzeológiára vár.

A Műszaktörténeti Adattár szervezeti felépítésének és gyűjtési alapelveinek kialakításában azonban a problémákat már úgy kell figyelembe venni, hogy a kialakuló keretek nagyobb perspektívában is megfelelhessenek a várható igényeknek és ne kényszerítsék az utódokat a begyűjtött és egyszer már számbavett, feldolgozott anyag újból és újból való felvételére, átrendezésére, átértékelésére. Arra kell törekednünk, hogy a most általunk elvégzett munka ne váljék meddővé, hanem nagyobb távlatban is hasznosnak, s célszerűnek bizonyuljon.

A szervezendő magyar műszaki muzeummal kapcsolatban tisztázandó kérdés, hogy benne az adattár és az archívum elkülönülő muzeális és segédgyűjteményre bomló anyag lesz-e, vagy együttesen kezelendő szervezeti egység?

Ugy véljük, hogy erre a kérdésre egyértelműen azt kell felelnünk, hogy elhibázott dolog volna a nem szervezeti egységben való meg-alapozása. Nemcsak azért, mert az archivális anyag, a muzeológiai anyag és a kartonozott nyilvántartási, valamint adatanyag sokkal szorosabban fonódik össze, mint más muzeumokban, hanem azért is, mert aligha remélhető, hogy akár évtizedes perspektívában is a kétféle bontott anyag szakszerű kezelésére elegendő, összehangolt és tudományosan is képzett szakszemélyzet álljon rendelkezésre.

Nem lényegtelen kérdés a műszaki adattárban az a d a t t á r és az a r c h i v u m kifejezések szűkebb értelemben vett fogalmi tisztázása sem.

Az a d a t t á r - felfogásunkban - különböző szempontokból összegyűjtött és eltérő mélységben kidolgozott adatok nyilvántartási rendszere, amelyre formailag az jellemző, hogy anyaga döntő többségében különböző szempontok szerint fiókokban vagy dobozokban katalógusszerűen rendezhető összeállítás. Az adattári kartonozott nyilvántartási rendszer elvileg magába foglalja a muzeum egész gyűjteményének és egész gyűjtőterületének bármiféle szempontból összegyűjtött adatanyagát.

Ezzel szemben az a r c h i v u m olyan gyűjteménycsoportokat foglal magába, melyek egységei önmagukban képeznek muzeális emléket vagy tárgypótló dokumentációt, s csupán jellegükben, megjelenési formájukban térnek el a muzeum tárgyi anyagától.

Szervezési kérdés, hogy az archiváliák gyűjtése, tárolása és nyilvántartása egyetlen nagy egységben, a numerus currens rendjében, vagy jellegükre való tekintet nélkül, csupán tartalmuk illetve tárgykörük szerinti tematikus csoportosításban történjék-e, mint pl. a prágai technikai muzeumban.

A korszerű muzeológia szempontjai az előbbi rendezési elv mellett

szólnak. Az olyan régi adattárban, mint amilyen a prágai muzeumé, már egyszerűen nincs mód - bármennyire éreznék is a téma-fondokba gyűjtés hátrányait - a többszázvezres nagyságrendű anyag tömegnek más gyűjtési szisztémára való átállítására.

Ujjonnan létesülő archivumban azonban szem előtt kell tartani a következő szempontokat:

- a. a különböző anyagu és méretű archiváliák közös tékában vagy dobozban való elhelyezése a darabok állagában, tartásában károsodást idézhet elő. Szélsőséges példát említve: hogyan volna együtt elhelyezhető a károsodás veszélye nélkül és a raktártér megfelelő kihasználása mellett a négyzetméteres kiszáradt, törékeny, régi műszaki rajz, a foszladozó ujságkivágás s egy jótartásu kemény kartonlapra kasirozott fénykép?

Az anyag állagának megvédését, a rendelkezésre álló rendszerint szűk raktártér gazdaságos kihasználását sokkal jobban szolgálja az azonos jellegű, hasonló tartásu és hasonló méretű darabok együtt-tárolása. Még az egyébként azonos jellegű anyagokban is - figyelemmel az eltérő méretekre - szükséges különböző tárolási nagyság-csoportok kialakítása; ez megkönnyíti a kezelést, csökkenti a csuszkalásból és a surlódásból adódó sérülési lehetőségeket. Az archiváliák méretre való összehajtogatása a legtöbb esetben pedig nemcsak tilos, hanem egyenesen merénylet. Ettől a kezelési alapszabálytól csak kivételes esetekben lehet eltérni.

- b. Lényeges szempont az is, hogy viszonylag kevés az olyan iratanyag, amely egyértelműen csupán egyetlen témacsoportba osztható be. Legtöbb esetben ugyanannak az anyagnak különböző témacsoportba való elhelyezése is lehetséges, s a rendező személy pillanatnyi szemlélete dönti el, hová kerüljön. Ez a rendszer a sokszempontu mutatózást követeli meg (s akkor mi az előnye?) s még így is megtörténik, hogy az egy-egy szakterület fejlődése kö-

vetkeztében szétbomló, korábban egy fogalomkörbe tartozott dokumentumok az újabb szempontú kutatás számára szinte felkutatathatatlanokká válnak. Tematikus rendezés mellett abban a pillanatban, amikor eltérünk az archívum rögzített témarendjétől és új szempontot veszünk fel, a kutatás bizonyos mértékben szerencsejátékká válik. Nagyon egyszerű példán szemléltetve az elmondottakat: a tematikus elv szerint rendezett magyar műszaktörténeti adattárban önálló témaként szerepelne Jedlik Ányos. De nem volna elkerülhető az elektromotorok, az induktorok, a méréstechnika, a daguerrotípiá, sőt a műszaki oktatás témakörének beiktatása sem. Mármost, minthogy Jedlik mindegyik téren működött, sőt kiválót alkotott, hogyan oszthatjuk szét a reá vonatkozó anyagot? Nyolc címszó alá egymástól elválasztva vagy a neve alá összevontan? Az utóbbi esetben pl. a magyar fényképezés története kutatójának csak kivételesen szerencsés esetben fog tudomására jutni, hogy a Jedlik címszó alatt korai magyar fényképezéstörténeti adatokat is keressen, minthogy a szakirodalomban Jedlik ezirányú tevékenysége máig publikálatlan.

A sokszempontú és egyre gazdagítható mutatkozás az archivális munkában elkerülhetetlen, ezért mind a tárolás, mind a kezelés és kutatás szempontjából korszerűbbnek kell elfogadnunk az archiváliák jellegük szerinti gyűjteményágakban való csoportosítását, nyilvántartását és tárolását.

Az egyértelműen összetartozó emlékek – amilyenek például az ugyanarra a tárgykörre vonatkozó kéziratok, feldolgozások, muzeológiai iratanyagok, és az olyan anyagok, amelyek tematikus együtt-tartása mellett komoly érvek hozhatók fel – együtt tarthatók ebben a rendszerben is, csupán egy korlátozott körű tematikus gyűjteményág felvételét kell elfogadnunk.

Elvi kérdés az is, hogy a megszületendő magyar műszaki muzeum műszaktörténeti adattára, az egész emberiség technikatörténetére terjedjen-e ki, vagy topográfiai, esetleg nemzeti szempontból meghatározott terület műszaki fejlődésére?

Ugy hisszük, hogy a magyar műszaki muzeumnak nem lehet feladata az egész emberiség technikai fejlődéstörténetének tárgyi és archivális gyűjtése, hanem a szorosabb értelemben vett magyarországi műszaki életre, s a vele közvetlen kulturális, történelmi és földrajzi összefüggésben lévő területekre kell korlátoznia munkáját, s a szomszédos népeknek is csak a magyar fejlődési viszonyokra is jellemző vagy vonatkozó adatai kerülhetnek érdeklődési körébe. Nem zárhatók ki azonban a gyűjtés köréből - bizonyos korlátozott keretek között - az általános emberi műszaki művelődés közös ősi alaperedményei. Foglalkoznia kell továbbá - minthogy nem élünk légtüres térben - az egész emberiség műszaki fejlődésében szerepet játszó új technológiák, találmányok, a nagy ipari forradalmak eszméi és tárgyi emlékei hazánk műszaki-gazdasági fejlődésére is hatással lévő adatainak megismerésével és megismertetésével is. Triviális hasonlattal élve: a magyar műszaktörténeti adattár nem elégedhetik meg azzal, hogy mindent felgyűjt vagy rögzít az „Orion” villanylámpáról, hanem legalább ismeretterjesztő fokon tudnia illik Popovról és Edisonról is.

Az elmondottak figyelembevételével az elmúlt esztendő folyamán - egyelőre kísérleti jelleggel - lefektettük a Magyar Technikatörténeti Adattár szervezési kereteit és kezelési alapelveit és megkezdtük a felgyűlemllett nagytömegű anyagnak ezekben a keretekben archivummá és adattárává való rendezését is.

Minthogy a többi műszaki és szakági muzeumunk számára sem lehetnek közömbösebb munkánk szempontjai, továbbá, mert a kérdéshez - a műszaki muzeológia területén dolgozóknak kért és remélt hozzászólása elősegítheti munkánk elvi és gyakorlati fejlesztését, a tervezet lényeges részeit a következőkben ismertetjük:

A z A r c h i v u m és A d a t t á r a Műszaki Muzeum fontos szervezeti egysége. A benne csoportosított gyűjtemények és dokumentációk muzeális értéke elvileg a tárgyi gyűjteményekével azonos. Kezelésük szakértelmet és gondosságot kíván.

Tartalmában és jelentőségében a műszaktörténeti adattár nem azonos a humán muzeumok gyakorlatában kialakult segédgyűjtemény-jellegű adattárral, hanem anyagának jelentékeny részében elsődrendű

fontosságú műszaktörténeti emlékek foglalata, amelyek mellett a segédgyűjteményi anyag nem dominál

A műszaktörténeti adattárban összpontosított gyűjteményi anyag, jellegének és tartalmának megfelelően négy nagy csoportra oszlik:

- I. Archivális gyűjtemények csoportja
- II. Fotoarchivum
- III. Adatgyűjtemények csoportja
- IV. A védett műszaki emlékek nyilvántartása.

I. A r c h i v á l i s g y ű j t e m é n y e k

A sui generis archivális műszaktörténeti emlékek, forrás értékű műszaktörténeti vagy a muzeum tárgyi anyagára vonatkozó feldolgozások, feljegyzések és iratanyagok, továbbá témakigyűjtések jellegük szerint elkülönítetten kezelt és nyilvántartott gyűjtemények foglalata.

A gyűjtemények tárgyköreit a muzeumi anyag adottsága, mennyisége és milyenségi szaporulata szabja meg. Általános irányelv az, hogy ha egy gyűjteményen belül valamely részterületre vonatkozó emlék vagy irattömeg mennyisége annyira megduzzad, hogy az áttekinthetőséget zavarja, célszerű azt az alapgyűjteményből kiemelni, s amennyiben egyértelműen összetartozó anyagról van szó, kigyűjtött külön témaként a témagyűjtemények csoportjába sorolni. Pl.: amíg a muzeumnak csupán egy-két az Institutum Geometricum által kibocsátott oklevele van, úgy azokat természetesen az okmánytárban kezeli. Azonban, ha ezeknek a száma 80-100 darabra emelkedik, úgy helyes azokat új gyűjteménnyé szervezni. Ötven darabnál kisebb tételszámú anyagnak gyűjteménnyé szervezése általában nem célszerű, ezeket vagy ideiglenes tematikus csoportként kell kezelni, vagy a jellegben legközelebb álló gyűjteménybe kell besorolni.

Az archivális gyűjtemények száma és tárgyköre tehát nem kötött, hanem növekvő. Jelenleg a következő csoportokra oszlanak:

1. Okmánytár
2. Műszaki rajztár
3. Térképtár
4. Technikatörténeti képtár
5. Aprónyomtatványtár
6. Tematikus gyűjtemények
7. Muzeológiai és technikatörténeti iratgyűjtemények

Nyilvántartásukra a gyarapodási napló, a gyűjteményáganként külön-külön felfektetett szakleltárkönyvek, a leíró és mutató kartonok szolgálnak.

1. Az okmánytár gyűjtőköre

A muzeum gyűjti az elsősorban a magyar műszaki fejlődésre vonatkozó forrás értékű vagy szemléltető jellegű adatokat tartalmazó okmány- és iratanyagot.

Az okmány fogalmi körébe e szempontból elsősorban azok az iratok tartoznak, amelyek - tekintet nélkül előállításuk módjára - egyedi jellegűek, tartalmuknál fogva eredeti forrásul vagy dokumentumul szolgálhatnak, jellegüknél és tartalmuknál fogva alkalmasak arra, hogy a muzeumi kiállító tevékenység során demonstrálják a műszaki fejlődés, az iparfejlődés, a műszaki művelődés és a műszaki dolgozók tevékenységének egy-egy mozzanatát. Ilyenek pl. a köznyelvi értelemben vett oklevelek, bizonyítványok, szabadalmi okiratok, levelezések, részvények, vállalati jegyzőkönyvek, üzletjelentések, tagsági igazolványok, munkakönyvek, szerződések, kinevezések, kiemelkedő személyek sajátkezű feljegyzései, hivatalos jelentések, emlékiratok, javaslatok, stb.

Az okmány és irat fogalmának tisztázásában támpontül szolgál az 1959. évi 29. sz. tvr. végrehajtási utasításának következő részlete:

„...iratnak (írott emlékek) kell tekinteni minden olyan szöveget, térképet vagy képes ábrázolást, amely

- papíron vagy hártján,
- levél, akta, füzet, könyv vagy tekercs alakban,
- kézzel írott, rajzolt vagy festett, vagy pedig írógépen írt, fényképezés útján előállított, esetleg (pl. hatósághoz küldött körrendelet esetén) nyomdai vagy más úton készült sokszorosítás alakjával rendelkezik, tekintet nélkül arra, hogy a szöveg milyen nyelven készült."

Nem az irat, hanem a könyv fogalmához tartoznak azok a formájukban is könyv jellegű kéziratok, amelyek a megjelentetés szándékával készültek.

Az iratok fajtái:

- hivatalos iratok és okmányok,
- társadalmi szervek iratai és okmányai,
- üzemek, vállalatok iratai és okmányai,
- magán iratok.

A muzeumi okmánytár anyaggyűjtése elsősorban azokra a műszaki szakszempontról fontos területekre terjed ki, amelyekkel az állami levéltárak vagy egyáltalán nem, vagy csak érintőleg foglalkoznak. Levéltári iratanyag a muzeumi gyűjteménybe át nem emelhető.

Az okmány- és iratanyagot a leg gondosabban kell tárolni. Minden iratot egyedileg külön-külön, megfelelő védelmet biztosító borítékba vagy tasakba kell helyezni.

2. A műszaki rajztár gyűjtőköre

A muzeum tulajdonába kerülő műszaki és ipartörténeti értékű műszaki rajzokat a műszaki rajztárban őrizzük. Műszaki rajznak, a műszaki létesítményeknek és tárgyaknak az ábrázoló geometria vetületi és a tervezés mérnöki módszereivel készült ábrázolásait tekintjük. Építészeti vonatkozásban az ornamentális vagy perspektivikus stílustörténeti jellegű ábrázolások is műszaki rajznak tekinthetők.

A gyűjtés elsősorban a hazai műszaki fejlődés jellemző alkotásaira, továbbá a műszaki élet kiemelkedő személyeire, illetve az általuk készített tervekre, vázlatokra, rajzokra terjed ki. A kortörténetileg értékelhető rajzok körébe tartoznak az ipari és műszaki tanintézetek növendékeinek tanulmányi rajzai is. J e l e n l e g i s g y á r t o t t b e r e n d e z é s e k r a j z a i, t o v á b b á b i z a l m a s a d a t o k a t t a r t a l m a z ó r a j z o k a g y ű j t e m é n y b e n n e m h e l y e z h e t ő k e l.

Teljes gyártási dokumentációt a muzeum csak kivételes esetben őriz meg. Egy-egy dokumentálandó műszaki berendezés vagy létesítmény műszaki rajzaiból - ha azok teljes egészükben rendelkezésre állanak - szakember bevonásával csak a leglényegesebb darabokat kell kiválasztani, megőrizni; általában a jelleg-rajzokat, az összeállítási rajzokat és a műszaki fejlődés szempontjából figyelemre érdemes vagy új megoldást tartalmazó részletrajzokat. Egy műszaki egységről többnyire elegendő annyi rajzot megőrizni, amennyinek az alapján szükség esetén az objektum mérethű és formahű modellje megépíthető.

A műszaktörténetileg értékelhető, de csak részben begyűjthető rajzok esetén az egész létesítmény szempontjából egyébként jelentéktelen részletrajzoknak is lehet dokumentatív értéke.

3. A térképtár gyűjtőköre

A muzeum gyűjti és külön gyűjteménybe rendezi a műszaktörténeti értékű térképeket. A gyűjtés célja nem földrajzi jellegű térkép-gyűjtemény összeállítása, hanem elsősorban a földmérés, a földfelszín felvételének és a térképkészítés technológiájának, módszereinek fejlődését szemléltető gyűjtemény létrehozása; másodszorban ipartörténeti vonatkozású, régi ipartelepek és műszaki létesítmények elhelyezésére vonatkozó térkép-jellegű vázlatok, rajzok megőrzése. A gyűjtemény ennek megfelelően nem geográfiai és kiadványi teljességre, hanem főképpen kartográfiai, technikai változatosságra törekszik.

A gyűjtés kiterjed a kéziratos, a metszett, a litografált s egyéb sokszorosító technikával készült térképekre, a domborművi térképekre, a csillagászati térképekre és a térképkészítő technika egyéb alkalmazásaira, beleértve a föld- és éggömböket is. B i z a l m a s v a g y t i t k o s k e z e l é s t k i v á n ó t é r k é p e k e t a m u z e u m n e m g y ű j t .

4. A technikatörténeti képtár gyűjtőköre

A műszaki és ipartörténeti vonatkozású, nem műszaki rajz jellegű ábrázolásokat, képeket, a muzeum ebbe a gyűjteménycsoportba rendezve gyűjti és kezeli. A gyűjtés köre kiterjed minden - bármilyen technikával készült - műszaktörténeti vonatkozású ábrázolásra, tehát festményekre, metszetekre, egyéb grafikai munkákra, nyomatokra és fényképekre egyaránt.

Talán nem érdektelen itt megemlíteni, hogy a leltárkönyvbe az érkezés, illetve a feldolgozás folyószámának sorrendjében bevezetett képanyagot hét nagyságrendi csoportban tároljuk, s a csoportokon belül a folyószám sorrendjében. A leltárkönyvben viszont a nyilvántartási szám mellett feltüntetjük, hogy a raktározott anyag melyik nagyság-csoportban van elhelyezve. A nagyság-csoportokat a MOSZ. A/1. formátumának osztásával alakítottuk ki. Az egyedileg sem technikájában sem tartalmában nem értékesebb, bizonyos méret alatti képanyagot, pl. a levelezőlapokat s a könnyen megismételhető fényképeket szekrénykataszterben kezeljük.

5. Az aprónyomtatványok gyűjtőköre

Ebbe a gyűjteménycsoportba rendezzük a műszaktörténeti vonatkozású, de általában az aprónyomtatvány fogalmi körébe tartozó sajtótermékeket, azaz minden olyan nyomdatechnikai vagy sokszorosító eljárással készült, tömegben előállított szöveget vagy ábrát tartalmazó sajtóterméket, amely terjedelménél fogva nem könyv jellegű. Általában ide soroljuk a nem szaktanulmányt tartalmazó és egy nyomdai ivnél kisebb terjedelmű nyomtatványokat. Ilyenek főképpen: a plakát, a meghívó, a röplap, a reklámcédula, a propaganda

célu gyártmányismertető, műsor, prospektus és gyártmánykatalógus, valamint az árjegyzék. Nem aprónyomtatvány viszont a sajtókivágás.

6. A téma gyűjtemények fogalmi köre

Egyes, meghatározott tárgykörű, zárt egységet képező, akár a muzeumi kutatási munkamenetben kigyűjtött, akár máshonnan a muzeumba kerülő, tematikusan összeállított anyagot az archívumon belül továbbra is együtt tartva kezeljük, hacsak komoly szempontok nem indokolják a már egyszer összeállított témakigyűjtések feloszlatását. Ilyen téma pl.: egyes jelentős műszaki létesítményekre vonatkozó minden irat és tanulmány, beleértve a munkamenet egyes szakaszaira vonatkozó jelentéseket, számlákat, értékeléseket is, amelyek nem a rész megoldásokban s nem a különböző műszaki létesítmények, gépek egyedi megoldásaiban jelentenek műszaktörténeti értéket, hanem éppen az egy célra történt összehangoltságukban.

7. A muzeológia- és technikátörténeti iratgyűjtemény köre

Az okmányoktól, iratoktól és témakigyűjtésektől elkülönítve kezeljük a muzeológiai munkával kapcsolatos vagy arra vonatkozó nem ügyviteli jellegű iratokat, feljegyzéseket, továbbá a kézirat jellegű - akár publikált, akár valamilyen okból közre nem adott - de megőrzésre érdemes technikátörténeti vonatkozású tanulmányokat. Ilyenek különösen:

- a muzeumban őrzött tárgyakhoz, vagy a muzeumi tervszerű munkához kapcsolódó feljegyzések, jegyzőkönyvek, jelentések, állagvédelmi vagy restaurálási leírások,
- a muzeum nem selejtezett régebbi iratanyaga, lezárt leltárnyilvántartásai, lezárt restaurátori munkanaplói,
- a muzeum kiállítási forgatókönyvei, kiállítási tervek, az ezekkel kapcsolatos nyilatkozatok, beszédszövegek, sajtóközlemények, rendezési vázlatok, stb.,
- a muzeum történetére vonatkozó dokumentációs anyag,
- a műszaki muzeumhálózatra vonatkozó dokumentációs anyag,
- az egyéb műszaki muzeumokra vonatkozó iratok, feljegyzések,
- a műszaki muzeológiával kapcsolatos elvi vagy gyakorlati

tanulmányok és kéziratok,

- technikatörténeti vonatkozású kéziratok tanulmányok,
- muzeológiai vagy technikatörténeti tárgyú dokumentációs és fordítás szövegek,
- a Technikatörténeti Szemle, és a muzeumi kiadványok kéziratanyaga.

II. A F o t o a r c h i v u m g y ű j t ő k ö r e

A fotoarchivumban helyezzük el a muzeum birtokába kerülő fotonegativokat, diapozitivokat és sztereofelvételeket, a dia- és mozgófilmeket és a más technikával készült, de értelemszerűen ide tartozó ábrázolásokat.

A muzeumi gyűjteményekben lévő és a védett tárgyakról készült fényképfelvételek negatívjain kívül a gyűjtés kiterjed általában a műszaki létesítmények, berendezések, felszerelések, kiállítások, muzeumok, műszaktörténeti szempontból jelentős személyek, események és helyek, tudománytörténeti összeállítások, technológiai folyamatok, oktató célú összeállítások bárki által készített fotonegativjaira, dia- és sztereofelvételeire, tekintet nélkül a felvétel anyagára, technikájára, méreteire, színére vagy jellegére, beleértve természetesen a mozgófilmet is.

Bizonyos minőségi válogatási szempontot azonban kell érvényesíteni. A felvétel gyengesége vagy a negatív állapota miatt megfelelő színvonalon nem másolható vagy nagyítható negatívokat kiselejtjük, hacsak egyéb szempontból nem képeznek muzeális értéket. Ugyanarról az eseményről vagy tárgyról készült felvétel-sorozatból is csak egy-két darabot választunk ki megőrzésre.

Külön gondosan kezelt csoportot képeznek a készítő személye, vagy a készítés kora és technológiája miatt önmagukban is műszaki emléket jelentő darabok.

Amint már említettük, a fotonegativokról készült papír pozitív képek, közkeletű szóval a fényképek, nem ide, hanem a képtár gyűjtőkörébe tartoznak.

III. A d a t g y ű j t e m é n y e k

Lényegében ebben a keretben a muzeum tájékoztató, ismeretterjesztő és nyilvántartó munkáját, valamint a tudományos kutató munkát elősegítő kartonokra feldolgozott adatgyűjtések, szekrénykataszterben kezelt sajtókivágások és egyéb nem nagy leltári vagy tudományos értékű, de mégsem jelentéktelen dokumentumok rendszeréről van szó.

Elvileg ebben a gyűjteményben helyezendők el a tárgyi és archivális gyűjtemények szakszerű leíró kartonjai vagy ezek másodpéldányai, és utaló-, kereső kartonjai is, úgy rendezve, hogy egy-egy szakcsoporton belül, együtt válják áttekinthetővé a muzeum gyűjteményeiben lévő, vagy a védett tárgyak nyilvántartásában szereplő minden anyag adata.

Az adatgyűjtemények csoportjaiban helyezendők el külön-külön egységként - a hagyaték, vétel, vagy más címen - a muzeumon kívül álló kutató birtokából, a muzeum tulajdonába került kutatócédulák, cédulázott levéltári jelzetkigyűjtések, adatgyűjtemények, stb. is.

Az adatgyűjtemények növekedése maga után vonja a tárgykörök számának gyarapodását és a kezdeti osztályozási rendszer nagyobb mélységű finomítását. Még tanulmányozandó kérdés, hogy ebben a munkában mennyiben volna alkalmazható a nemzetközi decimális fogalomrendszer.

Az adatgyűjteményekben az adatok ki-, illetve feljegyzésére a szabványos könyvtári címleíró katalógus kartonokat használjuk.

Eddig a következő adatgyűjtemények felfektetését kezdtük meg:

- a. Műszaktörténeti eseménytár
- b. Műszaki alkotók és alkotások
- c. Technikatörténeti bibliográfia
- d. Magyar vonatkozású technikai emlékek más gyűjteményekben
- e. A világ műszaki muzeumai

a. A műszaktörténeti eseménytárban

a muzeum hagyományápoló, tájékoztató, ismeretterjesztő munkájának előmozdítása és megkönnyítése céljával kronologikus elrendezésben gyűjtjük a műszaktörténet kiemelkedő eseményeire vonatkozó időponti adatokat. Ez a gyűjtemény egyebek között lehetővé teszi, hogy gyors feleletet adhassunk külső szervektől és személyektől műszaktörténeti időadatokra vonatkozóan gyakran érkező kérdésekre. Az ilyen feleletadás sokszor értékes propaganda munka, sőt presztizs kérdés.

b. A műszaki alkotók és alkotások adatgyűjteményében

a vezérszó kezdőbetűje szerinti alfabetikus rendbe sorozva gyűjtjük a kiemelkedő - főképp magyar vonatkozású - s a lexikonokban nem szereplő műszaki alkotók és alkotások adatait. Ezek a kijegyzések csupán a legszűkebb keretű életrajzi és működési adatokat tartalmazzák, s lehetőleg utalnak valamilyen bővebb felvilágosítással szolgáló forráshelyre.

c. A technikatörténeti bibliográfia

a technikatörténeti tudományos kutatás és tájékoztatás elősegítése célzatával gyűjti a technikatörténeti bibliográfiai adatokat, de azzal a törekvéssel, hogy egy magyar technikatörténeti bibliográfia alapjává fejlődjön.

d. Technikatörténeti emlékeink más gyűjteményekben

címzó alatt, részben a technikatörténeti kutatómunka és a muzeumi kiállítási tevékenység elősegítése céljából törekszünk a más gyűjteményekben őrzött elsősorban a közgyűjtemények törzsanyagához tartozó, de műszaktörténeti vonatkozású muzeális anyagok adatainak felgyűjtésére és nyilvántartására. Ugyancsak ebben a kartonált adatsorozatban tartjuk nyilván a külföldi gyűjteményekbe került magyar vonatkozású műszaki emlékeket, amennyiben tudomást szerzünk róluk.

e. A világ műszaki muzeumai

címző alatt tárgykörök szerint csoportosítva törekszünk a műszaki jellegű muzeumok cím- és egyéb fontos adatainak összegyűjtésére, részben a cserekapcsolatok felvétele, részben a szakmai tájékozódás céljával. A kartonált adatgyűjteményeket általában szekrénykataszterben kezeljük.

A védett műszaki emlékek nyilvántartása

Az 1954. évi 4.sz. tvr., majd az 1963. évi 9.sz. tvr. alapján védelem alá helyezett, nem muzeumunk, vagy más muzeum gyűjteményében lévő, hanem kívülálló természetes és jogi személyek, társadalmi szervek, közületek, intézmények, hivatalok, vállalatok birtokában lévő műszaki emlékek és védelem alá helyezett, azaz figyelemmel kísért műszaki emlékek nyilvántartásait, leírókartonjaikat és a rájuk vonatkozó feljegyzéseket, iratanyagokat foglalja magába. Tekintettel arra, hogy a nem gyűjteményben elhelyezett és kezelt emlékek állagának romlása, elkallódásának veszélye nagyobb foku, a gondos nyilvántartás és a rendszeres ellenőrzés munkájának fontosságát nem kell külön bizonyítani.

A kezelés és nyilvántartás általános szempontjai

Az archivális gyűjteményeket a Muzeumi Nyilvántartási Szabályzatnak a tárgyi gyűjteményekre vonatkozó szigorubb előírásai szerint tartjuk nyilván.

Az egész archivális gyűjteménynek egyetlen közös gyarapodási naplója van, amelybe minden, a gyűjteményben őrzött darab bevezetésre kerül. A gyarapodási naplóban megjelöljük, hogy a beérkezett darab melyik szakági gyűjteményhez tartozik, s ezután vezetjük be a gyűjteménycsoportonként külön felfektetett szakleltárkönyvbe. Leltárkönyv céljára általában a Nyilvántartási Szabályzat I. 17. pontjában előírt 12. számú műszaktörténeti leltárkönyvet használjuk, fejrovatainak némi értelemszerű kiegészítésével. Egyes esetekben jól használható a könyvtári szabványos gyarapodási napló nyomtatvány is.

Az archiváliák leíró kartonjai céljára elvileg a műszaki muzeális tárgyakra szerkesztett és rendelkezésre álló tárgyleíró karton szolgál.

A védett műszaki anyag nyilvántartásának a már muzeumi gyűjteménybe került tárgyi anyaggal együttes utaló kartonokra történő feldolgozása és az archivális, valamint szakkönyvtári anyaggal egyesített nyilvántartási rendszerbe való besorolásának megvalósítása még a jövő szép terve.

„Házi szabványként” lefektettük az egyes archivális és adattári gyűjteményágakon belül megőrzésre kerülő darabok részletes kezelési és tárolási előírását, elsősorban az állagvédelem, a konzerválás és restaurálás, valamint a célszerű tároló-tér kihasználás szempontjainak figyelembevételével. Kidolgoztuk az archivális anyag leltári felvételének részletezett utasítás tervezetét is.

Ugy véljük azonban, hogy ezeknek a már erősen gyakorlati és nem egyszer kísérleti jellegű, sok esetlegességtől függő részletkérdéseknek a közlése, meghaladná a közérdekű ismertetés határait. Amennyiben azonban bárkit is érdekelnének ezen a területen szerzett tapasztalataink, minden konkrét kérdésre készségesen adunk választ.

Mészáros Vince

TARTALOM:

V e r ő G á b o r: Dr. Lakatos László (1911-1969)	3
G e r e l y e s E d e: A Magyar Tanácsköztársaság mu- zeumügye	6
U. K o l b a i O l g a: A megyei muzeumi szervezetek könyvtári hálózatáról	20
U j s z á s z y K á l m á n: A Magyarországi Reformá- tus Egyház muzeumainak helyzete és funkciója a Magyar Népköztársaság muzeumpolitikájának keretében	27
M é s z á r o s G y u l a: Itáliai muzeumok kiállí- tásrendezési technikájáról	34
U z s o k i A n d r á s: A betűtipusok alkalmazása a muzeumi munkában	51
A g ó c s y P á l: A természettudományi kiállításren- dezésről	62
H. K e r e c s é n y i E d i t: Új kiállítás társa- dalmi segítséggel	71
S z é k e s s y V i l m o s: Törzsgárdajelvény a Ter- mészettudományi Múzeumban	76
F a r a g ó S á n d o r: A Rábaközi Múzeum helytörté- neti munkája	78
M a k k y G y ö r g y: A kiállításrendezés egyes kér- déseiről	82
M é s z á r o s V i n c z e: A műszaki muzeumi adat- tárak kérdéseire	85

INHALT:

V e r ő, G.: Erinnerung an Dr. László Lakatos	3
G e r e l y e s, E.: Das Museumswesen der Ungarischen Räterepublik	6
U. K o l b a i, O.: Über die bibliothekarische Or- ganisation der Komitátsmuseen	20
U j s z á s z y, K.: Die Lage und Funktion der Museen der Ungarischen Reformierten Kirche im Rahmen der Museumspolitik der Ungarischen Volksre- publik	27
M é s z á r o s, Gy.: Über die Ausstellungstechnik der italienischen Museen	34
U z s o k i, A.: Über die Anwendung der verschiedenen Drucktypen in der Museumsarbeit	51
A g ó c s y, P.: Über das Organisieren naturwissen- schaftlicher Ausstellungen	62
H. K e r e c s é n y i, E.: Eine neue Ausstellung mit gesellschaftlichem Arbeitseinsatz	71
S z é k e s s y, V.: Treueabzeichen in Ungarischen Na- turwissenschaftlichen Museum	76
F a r a g ó, S.: Lokalgeschichtliche Arbeit im „Rába- közi" Museum in Kapuvár	78
M a k k y, Gy.: Über gewisse Fragen des Organisierens von Ausstellungen	82
M é s z á r o s, V.: Archivale Fragen in Technischen Museen	85

E SZÁM MUNKATÁRSAI:

- V e r ő G á b o r, a Muzeumi Főosztály főosztályveze-
tőhelyettese,
- G e r e l y e s E d e, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum
főigazgatóhelyettese,
- U j s z á s z y K á l m á n, egyházkerületi főgond-
nok, a Református Gyűjteményi Tanács ügyveze-
tő elnöke,
- M é s z á r o s G y u l a, a Tolna-megyei Muzeumi
Szervezet vezetője,
- U. K o l b a i O l g a, a győri Xántus János Múzeum
könyvtárosa,
- A g ó c s y P á l, a Természettudományi Múzeum muzeo-
lógusa,
- H. K e r e c s é n y i E d i t, a nagykanizsai Thury
György Múzeum igazgatója,
- F a r a g ó S á n d o r, a kapuvári Rábaközi Múzeum
igazgatója,
- S z é k e s s y V i l m o s, a Természettudományi Mú-
zeum főigazgatója,
- M a k k y G y ö r g y, a Múzeumok Központi Igazgató-
sága Kiállítási és Propaganda Osztályának
munkatársa,
- U z s o k i A n d r á s, a győri Xántus János Múzeum
tudományos főmunkatársa,
- M é s z á r o s V i n c z e, ny. muzeumi főigazgató.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

